T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

MOSSAD'IN ORTADOĞU'DAKİ İNSAN İSTİHBARATI (HUMINT) FAALİYETLERİ: İRAN ÖRNEĞİ

ALPER KON

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Doç. Dr. İskender KARAKAYA

TEMMUZ - 2025

YOZGAT

T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

MOSSAD'IN ORTADOĞU'DAKİ İNSAN İSTİHBARATI (HUMINT) FAALİYETLERİ: İRAN ÖRNEĞİ

ALPER KON

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Doç.Dr. İskender KARAKAYA

TEMMUZ - 2025

YOZGAT

	YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ **LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ** **LİSANSÜSTÜ TEZ ONAY FORMU**

T.C.

YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Enstitümüzün Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans/Doktora Programı öğrencisi Alper KON'un hazırladığı "**Mossad'ın Ortadoğu'daki İnsan İstihbaratı (HUMINT) Faaliyetleri: İran Örneği**" başlıklı tezi ile ilgili tez savunma sınavı, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri gereğince …./07/2025 günü saat ...:…'da yapılmış, tezin onayına oy birliği/oy çokluğu ile karar verilmiştir.

Başkan **:** ……

Jüri Üyesi **:** ……

(Danışman)

Jüri Üyesi **:** ……

ONAY:

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulu'nun ……../……../2025 tarih ve …… sayılı Enstitü Yönetim Kurulu Kararı ile onaylanmıştır.

../07/ 2025

Prof. Dr. Ümit BUDAK

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

TEZ BEYANI

Tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, tezin içerdiği yenilik ve sonuçların başka bir yerden alınmadığını, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan eder, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Alper KON

…/07/2025

ÖN SÖZ

Bu çalışmada güvenlik çalışmalarında önemli bir yere sahip olan insan istihbaratı (HUMINT) aktivitelerini, İran örneği üzerinden incelenmeye çalışılmıştır. Orta Doğu bölgesinde yaşanan gerilimlerin ve çatışmaların silahlanma sürecinin anlaşılmasına yönelik akademik ve stratejik bir katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Bu sürece başladığım ilk günden itibaren hep yanımda olan sabırla çalışmamın çerçeve içine girmesi için telkinlerde bulunan fikir, tecrübe ve bilgilerini cömertçe ve her zaman aktaran ve yazma sürecimde önümü açan ve aydınlatan çok kıymetli Sayın Doç.Dr. İskender KARAKAYA'ya şükranlarımı ve teşekkürlerimi borç bilirim.

Yazma ve hazrılanma sürecince desteklerini hiçbir zaman eksik etmeyen Başta annem, babam, kıymetli eşim ve Asilim olmak üzere varlıklarıyla hayatımı güzelleştiren tüm aileme kalpten teşekkür ediyor ve sevgilerimi şükranlarımı sunuyorum.

Son olarak bu çalışmanın insan istihbaratı ve istihbarat servisleri üzerine yapılacak akademik çalışmalara ve güvenlik ihtiyaçlarının geliştirilmesine katkı sunmasını temenni ediyorum.

Alper KON

…/07/2025

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MOSSAD'IN ORTADOĞU'DAKİ İNSAN İSTİHBARATI (HUMINT) FAALİYETLERİ: İRAN ÖRNEĞİ

ALPER KON

YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

TEZ DANIŞMANI: DOÇ.DR. İSKENDER KARAKAYA

İstihbarat insanın varoluşuna kadar giden bilgi alma sürecidir. Günümüzde ülkelerin güvenlikleri ile ilgili tehdit ve saldırılara karşı hazırlıklı olma isteği istihbarata olan ihtiyacı arttırmıştır. Fakat elde edilen bilgininin değerlendirilmesi, analizi ve işe yarar hale getirilmesi yine insan unsuru tarafından gerçekleştirilmektedir. Teknolojik gelişmeler ile istihbarat çalışmalarının yöntemleri çeşitlenmiştir. Özellikle 11 Eylül 2001'de Amerika Birleşik Devletleri'ne yönelik gerçekleştirilen saldırıların ardından, dünya genelinde güvenlik anlayışı yeniden tanımlanmış, istihbarat faaliyetleri küresel ölçekte yaygınlaşmış ve derinleşmiştir. Bu dönemde istihbarat, yalnızca askeri bir unsur değil; diplomatik, ekonomik ve toplumsal alanlarda da belirleyici bir araç haline gelmiştir. Güvenlikleştirme politikalarının yükselişiyle birlikte HUMINT gibi insan merkezli istihbarat biçimleri ön plana çıkmış, devletlerin tehdit algıları ve istihbarata yaklaşımları değişmiştir. İstihbarat konusunda elde edilmek istenen hedef bilgilerin öncelikli konusu, gereksinim duyulan bilginin ne olduğu ve hangi tekniklerle elde edileceği konusunda insan unsurunun kararları etkili olmaktadır. Bu çalışmada, istihbarat, istihbarat sürecinde insan unsurunun önemi, bilginin toplanmasındaki yerinden bahsedilmiştir. İran-İsrail devletlerinin kısaca tarihlerinden bahsettikten sonra, geçmişten gelen düşmanlıklarında ve yaşanan nükleer tehdit gerilimi incelenerek, İsrail istihbarat kurumu olan MOSSAD'ın yapısı ve insan istihbaratını aktif olarak kullandığı hakkında bilgi verilecektir. Elde edilen bu bilgi ve verilerin analizi yapılarak İsrail dış istihbarat birimi MOSSAD'ın İran'ın nükleer çalışmaları ve savunma kapasitesini geriletmeye ve sekteye uğrattığı idda edilmektedir. Bu çalışmanın ülkemiz ve diğer devletlerin istihbarata karşı koyma, ulusal güvenliklerini sağlamak kapsamında uygulayacakları strateji ve politikalarını şekillendirmede kaynak olması amaçlanmaktadır.

2025, xii + 115 sayfa

Anahtar Kelimeler: İstihbarat, İnsan İstihbaratı, İran, İsrail, MOSSAD

ABSTRACT

MASTER THESIS

MOSSAD'S HUMAN INTELLiGENCE (HUMINT) ACTİVİTİES İN THE MİDDLE EAST: THE CASE OF IRAN

ALPER KON

YOZGAT BOZOK UNIVERSITY
GRADUATE EDUCATION INSTITUTE
INTERNATIONAL RELATIONS DEPARTMENT

SUPERVISOR: ASSOC. PROF. DR. İSKENDER KARAKAYA

Intelligence is a process of acquiring information that reaches back to the very origins of human existence. In today's world, the desire of states to be prepared for threats and attacks against their security has increased the need for intelligence. Nevertheless, the evaluation, analysis, and transformation of the information obtained into actionable intelligence are still carried out by human agents. With technological advances, the methods of intelligence work have diversified. Especially after the attacks directed at the United States on September 11, 2001, the global understanding of security was redefined, and intelligence activities expanded and deepened worldwide. In this period, intelligence became not only a military component but also a decisive instrument in diplomatic, economic, and societal spheres. With the rise of securitization policies, human-centered forms of intelligence such as HUMINT came to the fore, and states' threat perceptions and approaches to intelligence changed. In the field of intelligence, human decision-making plays a decisive role in identifying information requirements and determining what information is needed and by which techniques it will be obtained.This study discusses intelligence, the importance of the human element in the intelligence process, and its role in information collection. After briefly outlining the histories of Iran and Israel, it examines their longstanding hostilities and the tensions surrounding nuclear threats, and provides information on the structure of Israel's intelligence organization, Mossad, and its active use of human intelligence. Based on the analysis of the data and information obtained, the study contends that Israel's external intelligence service, Mossad, has impeded and set back Iran's nuclear efforts and defense capacity. The aim is for this study to serve as a resource for Turkey and other states in shaping strategies and policies to counter hostile intelligence and to ensure national security.

2025, xii + 115 Page

Key Words: Intelligence, Human Intelligence, Iran, Israel, MOSSAD

İÇİNDEKİLER

Sayfa

LİSANSÜSTÜ TEZ ONAY FORMU ii

TEZ BEYANI iii

ÖN SÖZ iv

ÖZET v

ABSTRACT vi

İÇİNDEKİLER vii

TABLOLAR LİSTESİ x

ŞEKİLLER LİSTESİ xi

KISALTMALAR LİSTESİ xii

1. GİRİŞ 1

2. İSTİHBARAT 5

2.1. İstihbaratın Kavramsal ve Teorik Tanımı 5

2.2. İstihbarat Türlerinin Tasnifi 6

2.2.1. Askerî istihbarat 7

2.2.2. Ham İşlenmemiş istihbarat 7

2.2.3. Elektronik istihbarat (ELINT) 7

2.2.4. Temel Tanımsal İstihbarat 8

2.2.5. Finansal istihbarat 8

2.2.6. Açık kaynak istihbaratı (OSINT) 9

2.2.7. İstihbarat Servisleri Arasında İşbirliği ve Eşgüdüm 10

2.2.8. İstihbarata Karşı Koyma (İKK) Faaliyetleri 10

2.3. İnsan İstihbaratı (HUMINT) Stratejik Önemi ve Etkileri 11

2.3.1. Espiyonaj (Casusluk) 14

2.3.2. Sübversiyon (YIKICILIK) 14

2.3.3. Sabotaj 15
2.3.4. İstihbarata Karşı Koyma 15
2.4. İnsan İstihbaratı (HUMINT) 16
2.4.1. HUMINT Kavramı ve Özellikler 16
2.4.1.1. Mossad'ın İnsan İsthibaratı Yöntem ve Teknikleri 32
2.4.2. HUMINT Aşamaları ve Süreçleri 34
3. İRAN İSLAM CUMHURİYETİ 36
3.1. İran İslam Cumhuriyeti 36
3.2. İran'ın Jeopolitik Konumu ve Stratejik Etkileri 38
3.3. İran'ın Nükleer Programı ve Bölgesel Etkileri 42
3.4. İran'ın Avrupa ve Bölgesel İlişkileri 47
4. İSRAİL DEVLETİ 51
4.1. İsrail Devletinin Kuruluşu 51
4.2. İsrail Devletinin Dış Politikası 52
5. İSRAİL DIŞ İSTİHBARAT BİRİMİ (HaMOSSAD leModiʿin uleTafkidim Meyuḥadim (MOSSAD) 60
5.1. İsrail Dış İstihbarat Birimi MOSSAD Kuruluşu 60
5.2. MOSSAD ve İnsan İstihbaratı (Human İntellegence) 66
5.3. MOSSAD Yöneticileri ve Dönemleri 68
6. İSRAİL DIŞ İSTİHBARAT BİRİMİ MOSSAD FAALİYETLERİ 72
6.1. İsrail Dış istihbarat Birimi Mossad'ın İran'daki Faaliyetleri 72
6.2. Mossad'ın İran'daki Nükleer Fizikçi ve Tesisleri Karşı Faaliyetleri 75
6.3. Mossad'ın İran Menşeili Örgüt ve Kişilerle Sabotaj ve Suikast Faaliyetleri 79
6.3.1. Halkın Mücahitleri Örgütü 80
6.3.2. Cundullah Örgütü 81
6.3.3. Masoud Ali Mohammadi Suikasti 82

6.4. İran'ın Mossad'a karşı İKK Faaliyetleri 82
7. SONUÇ 86
8. KAYNAKÇA 96

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo **Sayfa**

Tablo 3.1. İran nükleer programının 1957-2023 yılları arasındaki kronolojik gelişimi 46
Tablo 3.2. Mossad'ın alt birimlerine yönelik organizasyonel şema 63
Tablo 3.3. İran'da öldürülen nükleer bilim insanları ve suikast detayları 73

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil **Sayfa**

Şekil 2.1. İstihbarat döngüsü 19

KISALTMALAR LİSTESİ

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar açıklamaları ile birlike aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
CIA	: Merkezî İstihbarat Teşkilatı (Central Intelligence Agency)
ELINT	: Elektronik istihbarat (Electronic Intelligence)
HUMINT	: İnsan İstihbaratı (Human Intelligence)
KGB	: Komitet gosudarstvennoy bezopasnosti
MI5	: Military Intelligence, Section 5
MI6	: Military Intelligence, Section 6
MOSSAD	: HaMossad leModi'in uleTafkidim Meyuhadim
NSA	: Ulusal Güvenlik Dairesi
OSINT	: Açık Kaynak İstihbaratı (Open source intelligence)
TECHINT	: Teknik İsthbarat

1. GİRİŞ

İstihbarat kavramı, insanlık tarihi kadar eski bir sürecin ürünü olup, adı konmamış biçimiyle insanlığın varoluşundan itibaren farklı biçimlerde varlık göstermiştir. Henüz kurumsal bir yapıya kavuşmamışken dahi, yaşamsal faaliyetlerin sürdürülebilmesi için gerekli olan bilgi toplama, çevresel riskleri değerlendirme ve güvenlik sağlama davranışları, erken dönem istihbari faaliyetler kapsamında değerlendirilebilir. Örneğin, gıda ve su kaynaklarının keşfi, bu bölgelerin güvenliği için alınacak önlemlerin belirlenmesi gibi eylemler bilgi edinme sürecinin doğal yansımalarıdır. Bu yönüyle istihbarat, ilkel topluluklardan kabile sistemine, kabilelerden devletleşme sürecine kadar geçen evrede gittikçe sistematikleşen ve kurumsallaşan bir yapıya evrilmiştir

Günümüzde istihbarat, ağırlıklı olarak ulusal güvenlik odaklı bir alan olmakla birlikte; ekonomi, teknoloji, bilim, diplomasi ve ticaret gibi çeşitli alanlarda da kullanılmakta; bu yönüyle çok boyutlu bir stratejik araç olarak değerlendirilmektedir (Darıcalı, 2020, s. 78). Ancak, devletin varlığını sürdürebilmesi için öncelikli gereklilik olan güvenlik, istihbarat faaliyetlerinin en temel hedefi olmaya devam etmektedir. Burada güvenlikten kastımız; devletin fiziksel bütünlüğünü oluşturan toprak bütünlüğü, siyasi idare yapısı ve toplumu oluşturan milletin varlığıdır. ’un ihtiyaçlar hiyerarşisinde de belirtildiği üzere, fizyolojik ihtiyaçlardan sonra gelen güvenlik gereksinimi, bireylerin ve toplulukların diğer üst düzey ihtiyaçlara ulaşabilmesi için zorunlu bir zemin sunmaktadır (Maslow, 1943).

Devletlerin ve toplumların savunma alanındaki temel ihtiyacı bilgiye ulaşmakla başlar. Tehdit unsurlarını önceden tespit etmek ve etkili karşı önlemler geliştirebilmek için istihbarat tekniklerinin yanı sıra insan kaynağının da etkin biçimde kullanılması gerekir. Bu bağlamda, insan istihbaratı (Human Intelligence – HUMINT), özellikle tehditlerin öngörülmesi, gizli bilgilere erişim sağlanması ve hedef unsurların yönlendirilmesinde kritik bir rol oynamaktadır (Darıcalı, 2022, s. 113). Tarihte örgütsel biçimde insan kaynağının kullanıldığı ilk yapılardan biri olarak Haşhaşîler örneği ön plana çıkmaktadır. Günümüzde ise, benzer yöntemleri kullanan ve insan istihbaratına büyük ölçüde yaslanan Fetullahçı Terör Örgütü (FETÖ), bu yapının modern bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Sanayi Devrimi ve Fransız Devrimi sonrasında yaşanan sosyo-teknolojik gelişmeler, devletlerin istihbarata duyduğu ihtiyacı artırmış, klasik askeri güç anlayışından ziyade bilgi temelli güç kavramı ön plana çıkmıştır. Bu süreçte teknolojik imkânlar arttıkça, cephe

savaşlarının yerini elektronik harp ve siber istihbarat gibi alanlar almaya başlamıştır (Yılmaz, 2015). Ancak her ne kadar teknoloji gelişmiş olursa olsun, istihbarat faaliyetlerinin başarısı insan faktörünün stratejik değerlendirme, duygusal analiz ve operasyonel karar alma süreçlerindeki etkisinden bağımsız düşünülemez. Sonuçta, bilgiye ulaşma, bilgiye erişme yöntemi seçme ve bilginin doğruluğunu analiz etme kararları, hâlâ insan unsuruna bağlıdır.

Teknolojinin yaygınlaşmasıyla birlikte devletler arasındaki fiziki sınırlar sembolik hâle gelmiş, küresel bilgi dolaşımı artmış, uluslararası güvenlik tehditleri sınır ötesi bir nitelik kazanmıştır. Bu bağlamda, geçmişte yalnızca komşu devletlerden gelebilecek tehditler öncelikli iken, günümüzde dünyanın herhangi bir yerindeki aktör, başka bir coğrafyadaki devleti tehdit edebilecek kapasiteye sahiptir. Bu gelişmeler, savaş ve savunma stratejilerinde paradigmatik değişimleri beraberinde getirmiştir (Kent, 2009).

İstihbaratın bu dönüşüm süreci içinde dikkat çeken kurumlardan biri, İsrail Devleti içinde yapılandırılmış olan MOSSAD'dır. MOSSAD (HaMossad leModi'in uleTafkidim Meyuhadim), insan istihbaratını en etkin şekilde kullanan, dünya genelinde en bilinen ve tartışılan istihbarat teşkilatlarından biridir. Kurumun operasyonel yapısı, tarihsel olarak Yahudi halkının yaşadığı diaspora, sürgün, dini motivasyonlar ve kültürel öğelerle şekillenmiştir. Örgütün eski mensuplarından Victor Ostrovsky, MOSSAD'ın temel anlayışını "Yahudinin Yahudiden başka dostu yoktur" ifadesiyle açıklarken, Hz. Davud ile Golyat arasındaki kadim savaşı örgütün ideolojik temel referanslarından biri olarak nitelendirir (Ostrovsky, 1990).

MOSSAD, resmi olarak İsrail Başbakanlığına bağlı olsa da, zaman zaman devlet politikaları ile çelişen durumlarda karar alma özerkliğini korumaktadır. Milli güvenlik konularında siyasetçilerin tercihlerini yeterli görmeyen örgüt, bazı durumlarda bilgi paylaşımını sınırlayabilmektedir (Melman & Raviv, 2007). Bu tavır, MOSSAD'ın devlet politikalarından bağımsız hareket etme potansiyelini ve karar alma süreçlerindeki etkisini açıkça ortaya koymaktadır.

MOSSAD'ın başarısında etkili olan bir diğer unsur da örgüt içi eğitim sistemidir. Yeni ajanlar, özellikle Arap coğrafyasında görev yapacakları düşünülerek hem fiziksel hem de psikolojik olarak yoğun bir eğitim sürecine tabi tutulmaktadır. Ajanlar, gizlilik içinde yaşamlarını sürdürme, sahte kimliklerle hareket etme ve hedef ülkelerde bilgi toplama gibi becerilerle donatılmaktadır (Black & Morris, 1991). Bununla birlikte servis, yalnızca bilgi

toplamakla kalmayıp suikast, propaganda, örtülü operasyon gibi yöntemlerle de etkinlik göstermektedir.

İran, MOSSAD'ın faaliyet gösterdiği en kritik ülkelerden biri olarak öne çıkmaktadır. Özellikle İran'ın nükleer programı ve Ortadoğu'daki ideolojik yayılmacı politikaları, İsrail açısından birincil tehdit olarak değerlendirilmiş ve bu nedenle İsrail istihbaratının İran'a yönelik faaliyetleri hız kazanmıştır. 1950'lerden bu yana süregelen İran nükleer programı, zamanla yalnızca enerji üretimine yönelik bir girişim olmaktan çıkarak, nükleer silahlanma ihtimali üzerinden ciddi bir güvenlik sorunu hâline gelmiştir (Albright & Hibbs, 1992). Bu bağlamda, İranlı nükleer fizikçilerin hedef alınarak öldürülmesi, MOSSAD'ın insan istihbaratı temelli operasyonlarının güncel örnekleri arasında yer almaktadır.

Bu tezde çalışmasında, İsrail dış istihbarat birimi olan Mossad'ın, İran Devleti'ne karşı yürütmüş olduğu insan istihbaratı faaliyetlerini kapsamlı şekilde incelemeyi amaçlamaktadır. Tez, akademik literatürde bilimsel yöntemle sunulmış, belirli bir çalışma sorusuna cevap arayan, sistematik ve özgün bilgi üretmeyi amaçlayan çalışmadır.

Araştırmanın temelini oluşturan hipotez, İsrail dış istihbarat birimi Mossad'ın, İran'a karşı yürütmüş olduğu HUMINT faaliyetleri aracılığıyla İran'ın nükleer programını ve savunma kapasitesini sistematik biçimde geriletmeyi ve sekteye uğratmayı başardığı yönündedir. Hipotez, araştırma problemini çözmeye yönelik ileri sürülen, bilimsel olarak test edilebilen ve doğruluğu ölçülebilen bir çıkarımdır.

Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış olup, akademik literatür, istihbarat raporları ve medya raporları olmak üzere açık kaynaklardan faydalanılarak doküman analizi yapılmıştır. Vaka analizleri, karşılaştırmalı yöntem ve uluslararası ilişkiler kuramlarına bağlanarak teorik yaklaşımlara başvurulmuştur. Tezin kavramsal ve kuramsal çerçevesi; güvenlikleştirme ve istihbarat teorileriyle oluşturulmuştur. Güvenlikleştirme kuramı, devletlerin olağanüstü güvenlik politikaları hazırlayarak bu minvalde rota belirlediklerini savunmaktadır. Bu bağlamda Mossad'ın İran'a yönelik HUMINT faaliyetleri, İsrail'in güvenlik tehdidi algısının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Araştırmanın temel sınırlılıkları; gizli yürütülen istihbarat operasyonlarına ilişkin verilerin sınırlı olması ve az olması, bazı bilgilerin teyit edilememesi ve bu çalışmada İran'a yönelik HUMINT faaliyetleri ile sınırlandırılmaktadır. Bu bağlamda, söz konusu çalışma yalnızca MOSSAD'ın operasyonel yapısına ışık tutmakla kalmayıp, aynı zamanda istihbarat

alanında insan unsurunun vazgeçilmezliğini vurgulamakta ve diğer ülkelerin istihbarat sistemlerinin geliştirilmesine katkı sağlayabilecek çıkarımlar sunmayı hedeflemektedir.

2. İSTİHBARAT

2.1. İstihbaratın Kavramsal ve Teorik Tanımı

Literatür incelendiğinde istihbarat ile ilgili birçok çalışma bulunmaktadır. Bu araştırmalarda istihbarat kavramı köken olarak incelenmiş ve tahkik anlamına gelen Arapça istihbar kelimesinin çoğul hali olduğunda ortak kanaate varılmıştır. Türk Dil Kurumu sözlüğünde ise istihbarat, yeni öğrenilen bilgiler, haberler, duyumlar; bilgi toplama, haber alma" olarak ifade edilmiştir (Koca, 2021). İstihbarat kavramı genelde devletlerarası güvenlik amaçlı kullanılan bir yöntem olarak değerlendirilmektedir. Ancak günümüzde istihbarat kavramı, ticari örgütler, dernekler, vakıflar, haber ajansları gibi birçok sektör ve alt sektörlerinde sürdürülebilirliklerini sağlamak amacıyla rakiplerine karşı kullanılmaktadır. İstihbarat kullanımının temel amacının rakiplerin birbirlerine karşı güvenliklerini sağlamak amaçlı olduğu görülmektedir (Darıcılı, 2019).

Devletler açısından istihbarat, önceliği güvenlik olmak üzere, özellikle günümüzde dış politikalarının belirlenmesinde ve güncellenerek yeniden yapılandırılmasında kullanılan bilgi akışı şeklinde gerçekleştirilir. Teknolojik gelişmeler, dünya üzerindeki kaynakların yetersizliği, ani gelişen ekonomik ve politik olayların etkileri geleceğin belirsizliğini dahada arttırmıştır. Devletler geçmiş deneyimlerinden ve istihbarat bilgilerinden faydalanarak güncel gelişmelere ayak uydurmaya çalışmaktadır (Delibalta, 2019). Devletler milli hedeflerine ulaşmak ve milli menfaatlerini koruma amaçlarına destek olmak için özel ve gizli olan yöntemleri kullanarak bilgi toplayan, bu bilgileri sistematik olarak derleyen, analiz eden ve istihbarat bilgilerini elde eden kurumlar kurmaktadır.

Devletin vizyonuna yönelik çalışmalarında ve bölge sınırlarının korunmasında önemli derecede etkili olan bu kurumlar ne zaman kırılgan ne zaman esnek olacağı belli olmayan küresel siyasi arenadaki değişimlerin ortaya çıkmadan önce tespit edilmesi, politikada karar alıcılarının bilgisine sunulması, uygulamada bulunan politikaların güncellenmesi, elde edilen bilgilere göre yeni politikaların şekillenmesine de destek olur. Bu kurum, bilgiyi elde eder, elde edilen bilgileri inceleyerek tasnifini yapar, tasnif edilen bilgiler üzerinde analiz yaparak yorumlar ve nihai soncunu gerekli yerlere ulaştırır (Juneau & Carvin, 2021).

Literatür incelendiğinde istihbarat üzerine yapılan çalışmalarda yapılan tanımlamalara bakıldığında farklı açılardan bakılsada ortak noktada buluşulan alt kavramlarında, güvenlik, bilgi, analiz ve yönteme değinildiği dikkat çekmektedir. Acar istihbaratı

tanımlarken, devletin güvenliğinin korunması ve güvenliğin geliştirilmesi için ihtiyaç duyulan bilginin her türlü olanağın ve aracın kullanılarak elde edilmesinden bahsetmiştir. Bununla birlikte, elde edilen bilgilerin gizliliğin gözetilmesi, tarafsızlığının ve sürekliliğinin sağlanması, doğruluk ilkelerini öne çıkarmıştır (Acar, 2019: p.75).

Özdağ İstihbarat Teorisi adlı kitabında, istihbaratın sistemsel çarkından faydalanılarak, ihtiyaç duyulan bilginin toplanması, bu bilgilerin tasnif edilmesi, değerlendirmelerin yapılarak analize tabi tutulması, analiz sonuçlarına göre çıkan sonuçların yorumlanması sonucunda elde edilen ürün olarak açıklamıştır (Özdağ, 2011: p.28). İstihbarat kavramına katkı sağlayan Kent istihbaratı Özel Bilgi, Bilgi Üreten Organizasyon ve İstihbarat Örgütünün Yürüttüğü Faaliyetler olarak üç alt başlıkta incelemiştir (Kent, 2011). İstihbarat kavramına diğer katkılardan farklı olarak yabancı devlet, hedef bölge veya birden fazla alanda toplanan bilginin, birleştirilerek değerlendirilmesi ardından analize tabi tutulması ve yorumlanması sonucu ortaya çıkan ürün olarak nitelendirmiştir. Turner, istihbaratı politika belirleyicilerin gereksinimlerine göre bilgi toplanmasını sağlayan bir süreç olduğunu ifade etmiştir (Turner, 2006: p.38).

Daha geniş bir tanımlama yapan Warner, istihbaratın bir süreç içerisinde yabancı devletlere karşı veya yabancı girişimler, grup/gruplar veya konu/konular üzerine yoğunlaşarak, etkin, güvenilir, geçerli kaynaklar ve yöntemler ile elde edilen bilginin üretilmesi ve ilgili yerlere dağıtılması sonucu birbiri ile bağlantılı ve yabancı varlıklarla, hükümet arasında ilişki kurulamayacak şekilde etki altına alan süreç olarak açıklamıştır. Warner'ın istihbarat yaklaşımında dikkat çeken şey istihbaratın devlet tarafından yapıldığı ve kendi sınırları içerisinde de istihbaratı uyguladığına değinmesidir (Warner, 2002).

İstihbarat kavramı ile ilgili çalışmalarda genel anlamda istihbaratın devletler tarafından yapıldığı şeklinde olsada, bilimsel, ticari, ekonomik gibi istihbarat çalışmalarına da değinilmektedir. Kavramın kullanım alanının çeşitliliği, istihbaratın toplanmasında kullanılan tekniklerin farklılaşmasıyla farklı istihbarat türlerini ortaya çıkarmıştır. Literatürde bu konuda yapılan birçok çalışmada istihbaratın farklı türlerine değinilmiştir.

2.2. İstihbarat Türlerinin Tasnifi

İstihbaratı sınıflandırılması amacına, konusuna, elde diliş biçimine göre çok değişik kaynaklarda çok değişik şekilde yapılmıştır. İstihbarat alanlarına göre (siyasi, askeri, ekonomik, bilimsel ve teknolojik vb.), ölçeklerine göre (stratejik, operasyonel, taktik), kaynağına göre (insan istihbaratı, teknik istihbarat, tıbbi istihbarat, açık istihbarat),

aktifliğine göre (pozitif veya taarruzi, negatif veya savunmaya yönelik) gibi birçok türe ayrılabilmektedir (Gill, 2009).

2.2.1. Askerî istihbarat

Düşman veya düşman olması beklenen taraf devletlerin askeri güç ve kabiliyetlerine yönelik verilerin toplanıp, analiz edilmesi ve değerlendirilmesidir (Andrew, 2009). Askeri istihbarat diğer devletlerin askeri birliklerinin kendi sınırları içinde yada dışında hareketlilikleri ve faaliyetleri hakkında bilgi toplanması, değerlendirilmesi, analiz edilmesi ve olası faaliyetlerinin öngörülebilmesi için değerlendirmeye tabi tutulmasıdır. Bu tür yapılanmalar genellikle savunma bakanlığına bağlı olarak faaliyet gösterirler (Lowenthal, 2017).

Askeri istihbaratın temel amacı, düşman veya muhtemel düşman güçlerin hareketliliklerini başlatmadan önce bilgi edinmektir. Saldırı hareketinin gerçekleşme ihtimaline karşı, potansiyel düşmanın gücü, coğrafik konumlanması ve coğrafik şartların olumlu ve olumsuz etkilerinin belirlenmesini kapsar (Betts, 2007). Bu bilgiler düşman birliklerle temasa girildiğinde karşı karşıya kalınacak tüm senaryoların önceden görülebilmesini sağlar. Askeri istihbarat hem kendi kabiliyetini hem de karşı gücün kabiliyetini bilmek ve farkında olmak demektir. Elde edilen bilgi ile sürpriz saldırılarla düşmanı gafil avlayarak üzerlerinde baskı ve panik yaratır. Aynı şekilde düşmanın sürpriz saldırılarına karşı hazır bulunmayı sağlar. Bu nedenle askeri istihbarat hem savunma hem de saldırı niteliğine sahip bir istihbarattır (Andrew, 2009).

2.2.2. Ham İşlenmemiş istihbarat

Devlet, girişim, topluluk, grup gibi hedefe casusluk veya sinyal kesme benzeri yapılan istihbarat harekatı ile elde edilen, değerlendirilmemiş, analizi yapılmamış ham bilgilerdir. İstihbarat örgütleri tarafından bilgi elde edinilmesi istenilen konu, alan vb. hakkında toplanan bilgilerin toplanması, toplanan bilginin okunması, resmin oluşturulması ve geleceğe dair değerlendirme yapılarak sonuca ulaşılmasının ilk aşamasıdır (Hulnick, 2006).

2.2.3. Elektronik istihbarat (ELINT)

Risk gösteren veya risk olması beklenen düşman tarafların elektromanyetik radyasyonlarından ve radyoaktif kaynaklarından sızan verilerden toplanan istihbarat şeklidir. Düşman veya potansiyel düşman tarafın iletişim veya iletişimsel olmayan sinyallerini ele geçirme amaçlıdır. Hedefin iletişim ile ilgili yazılı veya sözlü iletileri

içermeyen elektronik sinyaller üzerinden bilginin elde edilmesidir (El-Havace & Sadkhan, 2021). Gemi, uçak, uydu, sabit veya hareketli olan her platformun radar izlerinin tespit edilmesini ve takibini kapsar. Bununla birlikte seyrüsefer sistemleri, komuta, telemetri ve bilgi hatları da bu kapsama dahildir.

Elektronik istihbaratın önceliği elektromanyetik sızıntılardır. Radar kurulum alanlarının tespit edilmesi, bu yerlerden frekans ve frekansların darbe uzunluğu, değerleri vedüzeyleri, güçleri gibi bilgilerin elde edilmesi, elde edilen bilgiler ışığında yeri tespit edilen radar sisteminin devre dışı bırakılmasının sağlanması ve kullanımının tamamen veya kısmen ortadan kaldırılması diğer amaçlarıdır (Kumar & Mehra, 2025).

Elektronik istihbarat çalışmasıyla sinyallerin kaydedilmesi, kaydedilen sinyaller arasındaki benzerliklerin tespiti, kullanılan elektronik teçhizatın herbir parçasının işletim sistemlerinin kurulumu amacıyla incelenen ve elde edilen sinyal kayıtları istihbarat verilerini oluşturur. Bu bilgiler kullanılan teçhizatın verimliliği ve bağlı bulunduğu sistemin hakkında analiz ve değerlendirme yapılmasını sağlar. Bu şekilde kullanılan teçhizatın son teknolojik durumu hakkında bilgi verir (Bayer & Öz, 2024). Düşman veya potansiyel düşman olma ihtimali olan karşı tarafın sahip olduğu elektronik sistemlerin sayısı, türü ve konumlarının, gücü ve niyetlerini nasıl yönlendirebilecekleri ile ilgili önceden değerlendirme ve buna göre önlem alma olanağı sağlar.

2.2.4. Temel Tanımsal İstihbarat

İstihbarat hareketlerinitan kalbi ve ruhunu temsil eder. Bu istihbarat türünde bilgi edinilmek istenen hedeften, sabit veri, malumat ve bilginin elde edilmesidir. Bu sitihbaratın hedefi, sabit verinin, malumatların ve bilgilerin toplanma çalışmalarıdır. Devletin askeri potansiyeli, yeraltı kaynakları, diğer sınırdaş veya sınırdaş olmayan ülkeler ile ilişkileri gibi konular temel istihbarat konularını oluşturmaktadır. Bu istihbaratın gerçekleştirilebilmesi için, karşı devletin tarihi geçmişi, jeopolitik konumu, bölgesel etkileri, uyguladığı politikalar, ekonomisi, sosyal yapısı gibi konularda bilgi sahibi olunması istihbarat toplanması ve bilgi elde edinilmesini kolaylaştırmaktadır (Yılmaz, 2018).

2.2.5. Finansal istihbarat

Bu istihbarat türü iç güvenlik istihbaratının alt yöntemlerinden biridir. Hedef odağının, doğasını ve kabiliyetlerini öğrenmek ve anlamak, uluşmak istedikleri netice veya sonucu tahmin etmek için mali açıdan bilgilerinin toplanmasıdır (Aydın, 2008). Bu istihbarat

türünün temel amacı, suç ve suç örgütlerinin finansal kaynaklarının temelini öğrenmek, işleyişine dair bilgi toplamaktır. Bununla birlikte vergi kaçakçılığı ve kara para aklama gibi suç olan faaliyetleri belirlemektir (Belçika Finansal İstihbarat İşleme Birimi [CTIF], 2023).

Finansal istihbarat ülkelerarası uygulanabileceği gibi, bunun dışında bölücü faaliyetlerde bulunan örgütler, kaçakçılık (silah, uyuşturucu, elektronik eşya vb.) örgütleri, çıkar amaçlı suç örgütleri vb. örgütlerin insan kaynağı ve teçhizat temininde kullandıkları paranın kaynağını, yöntemlerini belirlemek içinde kullanılmaktadır (Dizman, 2024).

Örneğin ülkemizin jeopolitik konumu ve bölgedeki politik karar vericilerin oyun sahasına dönmesi sebebiyle ortaya çıkan birçok terör örgütünün ülke ve ülke dışında finans kaynaklarının ve diğer ülkeler ile olan barışçıl ve barışçıl olmayan ilişkilerinin ortaya konması amacıyla kullanılmaktadır (Darıcalı, 2018, s. 45).

2.2.6. Açık kaynak istihbaratı (OSINT)

Teknolojik gelişmeler nedeni ile istihbarat elde edebilmek için açık kaynak sayısı artmış ve günümüzde bilgi toplamak çok kolay hale gelmiştir. Açık kaynak istihbaratı herkese açık olan Gazete, dergi, tv, radyo vb. kaynaklardan bilgi veya veri elde ederek istihbarat faaliyeti gerçekleştirmektir. Teknoloji ve internette ortaya çıkan büyük gelişmeler sonucunda istihbarat adına toplanan verilerin birçoğu bu kaynaklardan elde edilmektedir. Teknolojinin bu kolaylığına rağmen inan kaynaklı istihbarat önemini kaybetmemiştir (Erol, 2022).

Teknoloji sayesinde hızla ve yoğun şekilde toplanan bilgi ham bilgi olarak nitelendirilmektedir. Ayrıca teknoloji, doğru bilginin yetkili merciye vaktinde ulaĢmasında, güvenliğinin sağlanmasında ve bilginin analizinde önemli rol oynamaktadır. (Karabulut, 2019, s. 45)

Bu bilgilerin derlenmesinde, incelenmesinde ve sonuca ulaştırılmasında insan kaynağı ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Elde edilen veri veya bilginini, niteliği ve önemi ne derecede olursa olsun, karşı tarafın niyetini çözmek ve buna karşı önlemler alınmasını sağlamak insan kaynağına ihtiyacı ortaya çıkarır (Berk, 2014). Örneğin Irak sınırından geçmekte olan bir katır kervanının görüntülerinin elde edilmesi muhtemeldir. Fakat bu katırların heybelerinde ne taşıdıkları, taşıdıkları yükün kullanımının ne olacağı, kime teslim edileceği ve elde edilen gelirin nereye aktarılacağı gibi bilgilerin elde edilmesinde insan kaynağının önemi ve ihtiyacı artmaktadır. İnsansın tam bir istihbaratın ortaya konması ve sonuçlandırılması mümkün değildir (Darıcalı, 2020, s. 112).

2.2.7. İstihbarat Servisleri Arasında İşbirliği ve Eşgüdüm

Bu tür istihbaratlar, birden fazla istihbarat kuruluşunun ortaklaşa çalışarak, ulusal güvenlik açısından kritik olan durumlarla ilgili bilgi toplamasıdır. Servislerin çalışmaları ile ilgili en çok merak edilen şey örgütlerin veya ülkelerin birbirleri ilişkilerinde sadece espiyonaj-kontrespiyonaj çalışmalarından ibaret olup olmadığıydı (Darıcalı, 2022, s. 87). Diğer bir deyişle sadece gizli gizli gerçekleştirilen savaşlardan mı ibaretti. Bu durumun en önemli örnekleri Birinci ve İkinci Dünya savaşları ve Soğuk Savaş sırasında yaşandı. Casus olarak görevlendirilenlerin faaliyetleri, servislerin yoğun şekilde işbirliği içinde oldukları görüldü (Ataç, 2019). Örneğin politik olarak hemen hemen aynı stratejileri uygulayan ABD ve İngiltere'nin gizli servislerinin beraber çalıştıkları bilinmektedir. İngiliz istihbarat teşkilatları olan MI5 ve MI6'nın ABD istihbarat teşkilatlarından olan CIA ili birlikte bilgi topladıkları, elde edilen bilgileri sınıflandırarak analize tabi tuttuğu ve değerlendirmesini beraber yaptıkları bilinmektedir (Sağlam, 2022).

Örneğin Körfez Savaşı patlak verdiğinde İngiltere ve ABD'nin son teknoloji ekipmanlarını kullanmasının dışında, Kuveyt ve Irak'ta MI5, MI6 ve CIA'in Arap ajanlarını kullanarak istihbarat elde ettikleri, istihbarattaki insan unsurunun her zaman önemli olduğunun açık bir göstergesidir. Sovyetler Birliğinin dağılmasında da bazı istihbarat kurumlarının ortak çalışarak Doğu Bloğunun dağılmasına neden oldukları bilinmektedir. Bir diğer örneği Afganistan'da Usame Bin Ladin'dir. Afgan mücahit olarak bilinen grubun finansmanı ABD ve Suudi Arabistan tarafından sağlanırken, silahları Çin'den geliyordu. Örgütün insan kaynağını ise Pakistan üstlenmişti. Pakistan Gizli servisi insan kaynağını sağlarken ABD'nin CIA yapılanması Afganistan'da, Pakistan'da Peşaver ve Hayber Geçidi'nde militan yetiştirilmesi için eğitim kampları kurulmasına yardım etti (Molla, 2009).

İsrail'in istihbarat teşkilatlanması içinde diğer gizli servislerle iletişime geçen ve bağlantı kuran bir yapılanma mevcuttur. Bu yapılanmanın adı Varash'tır. Bu yapının toplantı zamanı asla bilinmez, halkın bu teşkilatlanma ile bilgisi yoktur, titizlikle gizlilik içinde hareket eder. İsrail'in denizaşırı hareketliliğini sağlar. Servisler arası İstihbaratın sonucu genelde kaos, savaş ve iç çatışmalarla sonuçlanır (Acar, 2019).

2.2.8. İstihbarata Karşı Koyma (İKK) Faaliyetleri

Devletler bir taraftan istihbarat toplarken, diğer taraftan kendi gizli bilgilerini koruma altına alma ve sızıntıyı önleme çalışmaları da yapmaktadır. İstihbarata karşı koyma olarakta bilinen bu faaliyet, casusluk yapıldığına dair bilgi edinilen veya şüphe duyulan

kişi veya diğer istihbarat kurumlarını belirleyerek bilgi sızıntısını önlemek veya etkisiz hale getirmek için yapılan çalışmalardır (Çam, 2020).

İstihbaratı devlet güvenliği bakımından sınıflandırırsak üç ana başlık altında toplanır. Bunlar; Askeri İstihbarat, iç istihbarat ve dış istihbarattır. Askeri istihbarat, sadece düşman ile ilgili değil aynı zamanda düşmanın jeopolitik konumuna (kara, hava, deniz,) günümüz teknolojisi nedeniyle uzay ve siber uzay alanlarınıda kapsayan istihbarat türüdür. İç istihbarat, iç güvenliği tehdit eden ve ya etmesi muhtemel olan alanlar üzerinde yoğunlaşır. Bu istihbarat türü, dış istihbarat ile teknik ve yöntem olarak birbirine benzese de hukuksal açıdan birbirlerinden ayrılmaktadırlar. İç istihbarat kurumları devletin kendi iç kanunlarına tabii olarak faaliyet gösterirler (Demir & Yenal, 2022). Dış istihbarat ise, düşman veya düşman olma potansiyeli taşıyan devlet veya devletlerin, potansiyel, yetenek ve kabiliyetlerinin ortaya koymaya çalışan, bu devletler bünyesinde gerçekleştirilen propaganda, saldırı, sabotaj ve gizlice yürüttüğü faaliyetleri kapsar. Güvenlik konuları dışında, bu devlet veya devletlerin amaçları, hedefe aldıkları devlet veya diğer konuları, faaliyet ve niyetleri, ulaşmak istedikleri sonuçları bilgi toplamayı hedeflerler.

Tüm bu istihbarat türlerinde elde edilen bilgiler ve bu bilgilerin toplanması, derlenmesi, analize tabi tutulması ve olası sonuçlarının ortaya konmasında insan unsuru en başı çekmektedir. İstihbaratın toplanmasında genel olarak insan kullanılmaktadır. İnsan kaynaklarından elde edilen bilgiler, sahadaki ajanlar, yerel halk ve diğer kaynaklar, diğer kurumların servis çalışanları aracılığıyla elde edilir (Şencan, 2023).

2.3. İnsan İstihbaratı (HUMINT) Stratejik Önemi ve Etkileri

İnsan İstihbaratı, temel bir istihbarat disiplini olarak bilgi kaynağı ve toplayıcısı insandır ve en eski istihbarat toplama yöntemidir. Tüm istihbarat türlerinden ayıran farkı ise, her durum veya olaya karşı kullanılmasıyla birlikte, ani gelişen durumlara ve bilinmezliklere karşı hızlı bir şekilde adaptasyon sağlayarak faaliyete devam edebilmesidir. Bu istihbarat türü, iş ve kurumsal karar verme faaliyetleri için başarı oranı yüksek ve önemli bir istihbarat şeklidir. Bir bilginin analizinde veya yapılacak bir operasyon planlanmasında ve yapılmasında rehber olabilecek kaynağında insan olan bilgiyi birinden diğerine doğrudan veya dolaylı olarak nakledilmesini sağlayan istihbarat şeklidir (Özdemir & Kahya, 2021).

İnsan istihbaratında bilginin kaynağı da toplayıcısı da insandır. Geçmişte ve günümüzde de sıklıkla kullanılan insan istihbaratının etkili sonuçları olmuştur. Öngörülemez olanı görünür kılan ve ortaya çıkacak kaos ve kayıpların önüne geçilmesini sağlayan önemli bir

savunma argümanıdır. İnsan istihbaratı yöntemi ile kullanılan taktikler ve terör veya suç organizasyonlarının niyet ve amaçlarına yönelik, içlerine yerleştirilen, ilişki içinde bulunan kişilerden kaynak olarak faydalanılabilmektedir (Ateş, 2013).

İnsan istihbaratının maliyetinin düşük olması, hazırlık aşamasının kolay olması nedeni ile istihbaratın gümüş kurşunu olarak adlandırılır (Pigeon, Beamish, & Zybala, 2002, p. 2). Bir diğer önemli farklılığı, tehlike arz eden veya muhtemel olan hedefin niyeti, planı, diğer kişi veya gruplarla olan ilişki ve faaliyetleri, ana unsuru insan olan bütün alanlarda istihbarat elde etme ve bilginin direk olarak insandan gelmesidir (U.S. Department of the Army, 2006, sec. 8-52). Ancak gümüş kurşunun bir gecede oluşturulamayacağını, bunun için zaman, emek ve maliyet gerektirdiğini, bununda insan istihbaratının zayıf yönlerinden biri olduğunu söylemiştir. Yöntemin diğer zayıf yönleri, insanda ortaya çıkan psikolojik değişimler sebebiyle kaynağın üzerine azami derecede kontrol olmasıdır.

Bu yöntem ile kısıtlıda olsa teknik yöntemler, iletişimin tespit edilmesi veya diğer yöntemlerle önemli bilgilere ulaşılabilir. Fakat bu yöntemler her zaman her konuda geçerli olmayabilir. Bunun dışında hedef içerisinden veya yakın çevresinden muhbir gibi yine insan kaynaklı istihbarat yolları denenebilir. Günümüz koşullarında ulaşılabilir açık kaynak ve teknolojinin gelişmesiyle teknik istihbarattaki gelişmeler bilgi elde edilmesini kolaylaştırsada insan faktörü istihbarat için önemini korumaktadır. Bunun yanında görevin türüne ve temin edilecek bilginin önemine göre kullanılan ekipman vb. nedeniyle maliyetin artması ve değişiklik göstermesi muhtemeldir (Kavsıracı, 2020).

İstihbarat toplama gayreti içinde olan birimler, şirketler veya organizasyonlar tarafından kullanılan insan istihbaratı, çok sık kullanılan bilgi toplama yöntemidir. İnsan İstihbaratı, geçmişten yakın zamana kadar tek bilgi toplama yöntemi olarak kullanılmıştır. Teknolojinin gelişmesi ile yeni terim ve yapılanmalar ortaya çıkmıştır. Bunlardan önem arz edenlerden ilke Teknik İstihbarat (TECHINT) ikincisi ise açık kaynak istihbaratıdır (OSINT) (Karabulut, 2013). Bu gelişmeler insan istihbaratının tekelleştirdiği istihbarat yöntemleri çeşitlilik kazanarak, yöntemlerin artmasını sağlamıştır. Günümüzde bazı görüşlere göre insan istihbaratının etkisinin kalmadığı ve teknolojik yöntemlerin ön plana geçtiği söylense de insanın olmadığı yerde bir yöntem, hareket veya eylemden bahsetmek mümkün değildir. Yeni katılan teknik terim veya yöntemler nihayetinde insan eliyle yönlendirilmekte ve geliştirilmektedir (Darıcalı, 2023, s. 153).

Günümüzde insan istihbaratında vazgeçilemeyeceğine karar verdiren en önemli gelişme 11 Eylül 2001 günü Amerika Birleşik Devletleri'nde ki New York eyaletinde bulunan Dünya Ticaret Merkezi'nin ikiz kulelerine ve Washington, DC'deki Pentagon binasına El-Kaide terör örgütünün saldırılarıdır. Bu saldırıda El-Kaide terör örgütü teknik yöntemler kullanılarak takibi gerçekleştirilememiş toplamda 2977 kişinin hayatını kaybetmesiyle sonuçlanmıştır. Teknik takip ve istihbarat çalışması sonucu elde edilemeyen veri ve bilgi nedeniyle insan istihbaratının önemi birkez daha acı şekilde görülmüştür (Özdemir & Kahya, 2021). Bu saldırı ile birlikte örgüt hakkında bilgi toplamak için uygun yöntemlerin kullanılması yani insan istihbaratına dönüşün, diğer teknolojik istihbaratın yardımcı argüman olarak kalması kanaatine varılmıştır. Örgütün en küçük hücresine kadar sızıp bilgi ve veri sağlayacak güvenilir insan kaynağı bulmanın zorunluluğu görülmüştür. İnsan istihbaratının insan kaynağından vazgeçilemeyeceği apaçık ortaya konmuştur.

Politik ve askeri karar vericilerin, ihtiyaçları doğrultusunda belirlenen konular ile ilgili olarak, devletler, kurumlar, kişiler, olaylar hakkında ihtiyaç duyulan bilgiye, belirli bir plan doğrultusunda mevcut yöntemlerle ulaşılması, elde edilen bilgilerin analiz edilerek nihai haline getirilerek ihtiyaç duyulana iletilmesine kadar olan süreçte kullanılan insanlar topluluğu insan istihbaratını oluşturur (Lowenthal, 2017). İnsan İstihbaratı açıktan ve gizli olarak iki şekilde yapılabilen bir istihbarat uygulamasıdır. Açıktan yapılan insan istihbaratı, herhangi bir amaçla yurtdışına çıkan iş insanları, gazeteciler, diplomatlar, yabancı hükümet yetkilileri, yurtdışındaki bağlantı noktaları, göçmen veya mülteci olarak giriş yapanlardan bilginin elde edilmesidir. Gizli olarak icra edilen insan istihbaratında, elde edilmesi beklenen bilgi, özel olarak yetiştirilen insanlar vasıtasıyla, casus sevk ve idaresinde elde edilir. Bilginin elde edilmesi amacıyla yapılan operasyonel faaliyetlerde, elde edilmek istenen bilgi ihtiyacına cevap verebilecek bilginin bulunduğu hedeflere yapılan sızma girişimiyle gerçekleşir (Phythian, 2013).

Eğitimli bir insan istihbaratı görevlisi, haberin kaynağıyla gerçekleştirdiği ilişki sayesinde değerli bilgilere elde edebilir. Bilginin yorumlanmasında, raporlanmasında ve iletiminde insan istihbaratı görevlisinin kendinden veya dışarıdan gelen uyarıcılar, olaylar veya nesnelerden etkilenmesi, görev ile ilgili dile hakimiyeti, kendi kültürüne bağlı olarak bilginin güvenilirliği ve etkinliği azalabilir (Darıcalı, 2018, s. 45). Bu nedenlerden dolayı elde edilen bilginin anlam olarak bütünlüğünü koruyamama riskini barındırır. Odak noktası insan olan bu yöntemle birlikte istihbarata karşı koymada da önemli bir yere sahiptir. Karşı istihbarat faaliyetlerinin hedeflerini ve amaçlarını ortaya çıkarmak, kritik derecede önemli

askeri, siyasi ve ekonomik sırların korunmasında da insan unsuru ön plana çıkmaktadır (Hulnick, 2014). İnsan istihbaratı görevlisi bu kapsamda espiyonaj, sübversiyon, sabotaj, örgütlü suçlar, terörizm, uyuşturucu ve istihbarata karşı koyma gibi görevleri üstlenmesi mümkündür. Bu görevlerin başlıcalarını kısaca açıklamanın katkısı olacaktır.

2.3.1. Espiyonaj (Casusluk)

Diğer bir adı casusluk olan espiyonaj, operasyonel, stratejik, taktik ve örtülü olarak bilginin elde edilmesinde insan istihbaratının kullanılmasıdır. Devlet ve hükümet içerisinde politika yapıcıların açık istihbarat faaliyetlerini yürütmek için istihbaratta görevli olanların espiyonaj faaliyetinde bulunmalarını isteyebilir. Bu kapsamda açık istihbarat çalışmalarında bulunarak, açığa çıkarılması zor olan konular ile ilgili bilgi ve belge elde etmek için insan unsurunu harekete geçirmesidir. İngiltere ve Fransa espiyonaj faaliyetlerini merkez örgüte sahip ve kurumsal hale getiren ülkelerdir (Andrew, 2009).

Kavram geçmişten günümüze kadar insan istihbaratı ile ortaya çıkmış ve günümüzde de teknik vasıtaların kullanılmasıyla bilginin elde edilmesi faaliyetleriyle de anılmaktadır. Herkes tarafından bilindiği şekli ile bu faaliyet, farklı kimliklerle görevlendirilen istihbarat görevlisinin, kıymet değeri yüksek bilginin toplanması ve bu bilgilerin toplanmasında kendilerini fayda sağlayacak diğer casusların temini ve kullanımı amacıyla yurtdışına gönderilmesidir (Margolis, 2013: p. 45). Yurt içindeki faaliyetleri ise genellikle büyükelçilik ve diplomatik temsilciliklerdir. Bu faaliyetin amacı karşı casusluk faaliyetlerinin tespit edilmesi ve engellenmesidir.

Espiyonoj çalışması yapan devlet veya hükümetin kendine yönelik yapılan espiyonaj çalışmalarına karşı uyguladığı faaliyetlere Kontr Espiyonaj adı verilmektedir. Devlet veya hükümetin uyguladığı her türlü gizli faaliyet ve eylemin espiyonaj çalışmasıyla ele geçirilmesini önlemek amacıyla Kontr Espiyonaj tekniği kullanılmaktadır.

2.3.2. Sübversiyon (YIKICILIK)

"Devletin anayasası ile belirlenmiş yönetim biçimini (rejimini) değiştirmeye, devletin bütünlüğünü parçalamaya, devletin otoritesini ortadan kaldırmaya yönelik iç ve dış organizasyonlar tarafından legal veya illegal olarak yönlendirilen faaliyetler" olarak tanımlanmaktadır (İstihbarat ve Bilgi Yönetimi Ders Notları, Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, İstanbul, 2016). Bu yöntem, sporcu, sanatçı, akademisyen, devlet yönetiminde bulunan üst düzey yöneticide olabilecek her kesimden insanın, karşı devlette her türlü görev ve kademede bulunan her hangi birine suikast

girişimi, devlet içerisindeki terör veya suç örgütünü desteklemek, eylemlerini planlamak, yönetmek ve uygulamak gibi faaliyetlerdir.

Sübversiyon, faaliyetlerinin gerçekleştirilmesinde en çok yabancı istihbarat örgütleri kullanılır. Bu örgütler eylemi veya faaliyeti organize ederek yerel halkın veya grupların kullanılarak gerçekleştirilmesini sağlarlar. Bu yöntem genelde yıkıcı faaliyetleri kapsar. Karşı tedbir almak için sürekli ve etkili İstihbarat Karşı Koyma Faaliyeti gerçekleştirilir. Bu faaliyetlere karşı sübversiyon denir. Sabotajdan ayıran en önemli farkı ise, sabotaj fiziki yapılara fiziki saldırılar gerçekleştirmeyi kapsarken, sübversiyon soyut kavramlara karşı saldırıları kapsamaktadır (Altun, 2019).

2.3.3. Sabotaj

İstihbarat kuruluşları tarafından düşman unsurlarına, ekonomik veya askeri enfrastrüktürlerine hasar vermeye yönelik operasyon veya faaliyetlerdir. TDK'ya göre sabotajın eş anlamlısı baltalama olarak gösterilmekte ve "bilinçli ve kasıtlı olarak bir işi veya bir durumu bozarak zarara yol açan harekette bulunma" şeklinde tanımlanmaktadır. Bu faaliyetler devletlerin istihbarat kuruluşları tarafından gerçekleştirilebileceği gibi devletin vatandaşları veya illegal örgütleri tarafından da gerçekleştirilebilir (Özdemir, 2023).

Sabotaj, görevlendirilen kişi veya birimce yapılmaktadır. Alanında uzman kişilerce üretilen bomba türleri ile saldırılar gerçekleştirilmektedir. Bunun dışında siber konularda kendini geliştirmiş, üstün özelliklere sahip kişilerin virüs ve Truva atlarıyla iletişim alanlarının ele geçirilesi veya yok edilmesi şeklinde de gerçekleştirilebilir. Devletlerin bünyesinde bulunan istihbarat örgütlerinin düşman ve muhtemel düşman devletlere karşı uygulayacağı sabotaj teknikleri ve hedefleri vardır (Gürkan, 2017).

2.3.4. İstihbarata Karşı Koyma

Devletlerin karşı devletlerin yürüttüğü espiyonaj, sübversiyon ve sabotaj operasyonların ortaya çıkarmak, etkisiz hale, kontrol altında tutmak için gerçekleştirdiği faaliyetlerdir. Yurt içinde gerçekleşen veya gerçekleşebilecek olan espiyonaja karşı kontr-espiyonaj, sübversiyona karşı kontr-sübversiyon ve sabotaja karşı kontr sabotaj faaliyetleri gerçekleştirilir (Şencan, 2023). İstihbarata Karşı Koyma, devletin yazılı veya zihinlerde bulunan istihbarat değeri bulunan her türlü belge ve bilgiyi espiyonaja karşı korumak, ülkenin eylemlerini, resmi veya özel kurum ve kuruluşlarının içeriden veya dışarıdan kaynaklı yıkıcı hareketlere karşı korunmasını sağlamak, ulusal ve hayati önemdeki tesis,

araç, ve dışarıdan veya içeriden gerçekleşebilecek sabotajlara karşı korumak amacıyla aktif veya pasif olarak icra edilen faaliyetlerin tümüdür (İstihbarat ve Bilgi Yönetimi Ders Notları, Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, İstanbul, 2016).

Birinci ve ikinci Dünya Savaşlarının sonrasında özellikle İkinci Dünya savaşında kullanılan nükleer bombanın (Atom Bombası) ortaya çıkardığı devasa yıkım ve etkisinin ardından sıcak çatışmanın yerini soğuk savaş almıştır. Kullanılan nükleer silahın etkisiyle kısmen sıcak çatışmalar azalmıştır. Soğuk Savaş'ın başlaması ile birlikte istihbari çalışmaların önemi artmış ve hız kazanmıştır. Savaş alanlarında düşmanın hareket kabiliyetini, kullandığı silah ve teçhizatı, stratejileri ve uygulama yetenekleri gibi bir çok konuda kısa veya uzun vadede bilgi toplanması faaliyetleri ile devletlere destek sağlanmıştır (Johnson, 2018).

Yakın zamanda istihbarat kavramının içeriğinin farklılaşmasına neden olan en önemli olay ABD'de 11 Eylül 2001 tarihinde ikiz kulelere yapılan saldırıdır. Bu saldırı ile birlikte güvenlik ile ilgili değişiler yaşanmış, istihbarat konusuna yaklaşım değişmiş, teknoljik gelişmeler ile birlikte yöntemler çeşitlenmiştir. Devletin bilgi elde edilmesini sağlayan, gözü ve kulağı olan örgüt yapısının artık karar almada yönlendirme ve faaliyetleri yönetme gibi aktif görevleride yerine getirmektedir (Bamford, 2004). Bu nedenle nitelikli bilginin elde edilmesi, bilginin iletilmesi amacıyla yapılan her türlü faaliyet devletlerin güvenliği için çok önemli hale gelmiştir.

İstihbarat örgütlerinin gerçekleştirdiği bu faaliyetler kapsamında bir diğer görevide kendi devletlerine karşı yapılacak olan istihbarat faaliyetlerine karşı önlemler almaktır. Hertürlü istihbarat eylemine, örgütlerin uyguladıkları politikalara karşı realist önlem alarak, etkisiz hale getirmek için istihbarata karşı koyma faaliyeti gerçekleştirirler (Ataç, 2019).

2.4. İnsan İstihbaratı (HUMINT)

2.4.1. HUMINT Kavramı ve Özellikler

HUMINT (Human Intelligence), insan unsuruna dayalı bilgi toplama yöntemi olarak tanımlanmaktadır. Bu yaklaşım, bilgiye ulaşmak için doğrudan insan bağlantılarından faydalanarak çeşitli istihbari verilerin elde edilmesini amaçlayan bir disiplindir. Antik çağlardan bu yana kullanılan bu teknik, özellikle İkinci Dünya Savaşı ile Soğuk Savaş dönemlerinde hemen her ülkenin başvurduğu başlıca istihbarat yöntemlerinden biri olmuştur. İlgili görevde yer alan personel, hedef ülkelerin niyetlerini, askeri gücünü, stratejik kabiliyetlerini, davranış biçimlerini, kullanılan teçhizatı ve operasyonel

kapasitelerini kendi devletine aktarmakla yükümlüdür (United States Army, 2016: p. 362). Bu çerçevede sorgulama teknikleri, yüz yüze görüşmeler, belge inceleme, gizlice çekilen görüntüler ve farklı materyaller aracılığıyla gerekli veriler toplanır (NATO, 2008: 130; CIA, 2010). Modern dünyada gelişen dijital sistemler, özellikle 1950'lerden itibaren havadan ve uydular aracılığıyla bilgi elde edilmesini büyük ölçüde kolaylaştırmış ve insan odaklı yöntemlerin önemini kısmen geri plana itmiştir. Günümüzde teknolojik altyapının sunduğu imkânlar, istihbarat toplama süreçlerinde daha geniş bir yer kaplamaktadır (Mangır ve Küçükkırlı, 2019). Ancak her ne kadar dijital araçlar öne çıksa da insana dayalı kaynaklar, kritik durumlarda hala eşsiz rolünü sürdürmektedir. Ayrıca HUMINT sayesinde, bazı bilgilerin teknik sistemlerle saptanamayacak kadar derin katmanlarına ulaşmak mümkün olabilmektedir.

İstihbarat disiplini içinde "kaynak" kavramı oldukça geniş bir anlam alanına sahiptir. İnsana bağlı istihbarat türü ise temel olarak beşeri unsurlardan beslenir. Bu yöntemde, insanlar üzerinden kurulan birebir ilişkilerle bilgi sağlanması temel amaçtır. Saha çalışanları, istihbarat kuruluşlarının kendi daimi personeli olabileceği gibi, ihtiyaç halinde ajan, muhbir, mutemet veya gizli itirafçı gibi farklı rollere sahip bireyler de bu sürece dâhil edilebilir (Kavsıracı 2020:709). Beşeri İstihbarat operasyonlarında yer alan şahıslar genelde dört ana kategoriye ayrılmaktadır: Ajanlar, Mutemetler, Muhbirler ve genelde "case officer" olarak adlandırılan teşkilat personeli. Ajanlar, bilindiği gibi farklı meslek ya da kimliklere bürünebilir ve genelde kurum içindeki yetkililer tarafından yönlendirilirler. Mutemetler ise belli bir konuya dair derin ve nitelikli bilgiye ulaşmak gerektiğinde başvurulan, alanında uzman şahıslardır (Acar & Ömer, 2007:228). Muhbirler ise çoğunlukla belirli aralıklarla edindikleri verileri ileten bilgi sağlayıcılardır. Resmî kadroda yer alan istihbarat personeli ise devletin istihbarat biriminde daimi çalışan memurlar konumundadır. Acar ve Ömer (2007)'e göre bu çalışanlar, bulundukları ülkenin kamu personeli mevzuatına bağlı olarak görev yaparlar. Bu yapı sayesinde örgütlenme daha düzenli ve denetlenebilir hale gelir. Son yıllarda teknolojik ve açık kaynaklı istihbarat yöntemleri ön plana çıksa da insan temelli bilgi toplama, hâlâ yerini korumakta ve kritik sahalarda vazgeçilmez bir araç olmaktadır (Kasıracı ve Demirbaş 2020:54).

İstihbarat çalışmalarının etkili olmasında en kritik unsur kuşkusuz "insan faktörü"dür. Duruma göre inisiyatif kullanabilen, algıları yönlendirebilen, bilginin çıkış noktasına ve gelişmelere doğrudan temas edebilen, becerilerini kendi amaçları doğrultusunda devreye sokabilen ve HUMINT anlayışının özünü oluşturan yine insandır. İnsan unsurunu

istihbaratın ana kaynağı olarak kabul eden bu sistem genelde "Espiyonaj" olarak adlandırılmaktadır. Başka bir ifadeyle casuslar, rakip ülke ya da karar mekanizmalarına sızarak onların zayıf halkalarını ve açık noktalarını belirleyebilmek için çeşitli istihbarat taktikleri uygularlar (Özalp ve Asker 2017:4). Bu süreçte çoğu zaman bilgi, teknolojiyle değil insan zekâsı ve ilişki ağlarıyla şekillenir. Ayrıca günümüzde gelişmiş güvenlik sistemlerine rağmen insan faktörü hala birçok kritik bilginin anahtarı olarak değerlendirilmektedir.

Tarih boyunca devletlerin güvenliğini sağlama sürecinde istihbarat vazgeçilmez bir unsur olarak öne çıkmıştır. Özellikle son dönemlerde ülkeler, istihbarat yöntemleri ve operasyonlarına ciddi bütçeler ayırarak bu alana yatırım yapmaktadır. İstihbarat faaliyetlerinin temelinde ise bilgi edinme süreci yer almaktadır. Bu bağlamda üç ana bilgi toplama yaklaşımı öne çıkar: insan merkezli istihbarat, teknik yöntemlere dayalı istihbarat ve açık kaynaklardan elde edilen istihbarat. Kavsıracı'ya (2020) göre, teknolojik araçlar ve dijital ortamlar vasıtasıyla yürütülen açık kaynak tabanlı bilgi toplama yöntemi, istihbarat dünyasında geniş bir yer tutmaktadır. Elde edilen verilerin yaklaşık %75 ila %90'lık bölümü bu açık kaynaklardan sağlandığı için, bu yöntem istihbarat çalışmalarının en güçlü destek noktası sayılmaktadır. Bu durum, dijital çağda bilgiye erişimin kolaylaşmasıyla daha da hız kazanmıştır. Ayrıca ülkeler, bilgiye hızla ulaşmanın rekabet avantajı sağladığının bilincindedir.

İstihbarat elde etme süreci, "istihbarat döngüsü" (intelligence cycle) adı verilen planlama ve koordinasyon, veri toplama, değerlendirme, analiz ve dağıtım gibi aşamalardan oluşan sürekli bir süreçtir. Bu sistematik yapı, ham bilgilerin derlenip işlenerek anlamlı ve kullanılabilir verilere dönüştürülmesine zemin hazırlar (Lokmanoğlu, Bilgi Kurt, & Kocaağa, 2023). Elde edilen bilgiler uygun formatta sunulduktan sonra yetkili birimlere iletilir ve buradan yeniden "planlama ve koordinasyon" safhasına dönülerek süreç döngüsünü sürdürür. Bu yapı, karar vericilerin doğru zamanda doğru hamleyi yapmasına imkân tanır. Ayrıca dinamik tehdit ortamında döngünün sürekliliği, güvenilir istihbaratın temel dayanağıdır.

Şekil 2.1. İstihbarat döngüsü (Kaynak: Akman 2019: 34)

Ateş (2013: 9) istihbaratın işleyişini dört aşamalı bir yapı olarak tanımlamaktadır.

- İlk aşamada hangi bilgilere ihtiyaç duyulacağı tespit edilir.
- İkinci aşamada, yetkili birimlerce saptanan ihtiyaçlara yönelik veriler toplanır ve analiz edilmek üzere inceleme sürecine alınır.
- Üçüncü aşamada, toplanan veriler analiz edilerek istihbarat niteliğine sahip bilgiler ortaya çıkarılır.
- Final aşamasında, elde edilen istihbarat değeri taşıyan bilgiler ilgili mercilere aktarılır. Bu birimlerin yeni bilgi ihtiyaçlarını ortaya koymasıyla birlikte döngü yeniden başlatılır.

İstihbarat, çeşitli yöntemler aracılığıyla farklı kaynaklardan toplanan verilerin sistematik şekilde sınıflandırılması, karşılaştırılması ve analiz edilmesiyle elde edilen bilgilerin, ulusal çıkarlar doğrultusunda kullanıldığı kapsamlı bir süreç olarak tanımlanabilir. Bu alan, kendine has yöntemleri, terminolojisi, uygulama teknikleri, prensipleri ve teorik temelleri sayesinde günümüzde ayrıcalıklı ve kompleks bir yapı kazanmıştır (Ateş 2013:9). Modern istihbarat faaliyetleri, yalnızca bilgi toplama değil, aynı zamanda elde edilen bilgilerin stratejik karar alma süreçlerine entegrasyonunu da kapsar. Ayrıca, hızla gelişen teknolojilerle birlikte istihbarat süreçleri sürekli yenilenmekte ve giderek daha sofistike bir hale gelmektedir.

İstihbarat sürecinin ikinci aşaması olan "veri toplama", esasen istihbarat toplama disiplinlerinin sahada uygulanmasını kapsamaktadır. Hangi disiplinin öncelikli olarak tercih edileceği ya da daha yoğun kullanılacağı, ele alınan durumun özelliklerine, mevcut koşullara, zamansal faktörlere ve teknolojik altyapıya bağlı olarak şekillenmektedir. Tarih boyunca INSIST (insan kaynaklı istihbarat) yöntemi, en yaygın kullanılan tekniklerden biri

olmuştur. Ancak, günümüzde bilimsel ilerlemeler ve teknolojideki hızlı gelişmeler, yeni istihbarat toplama yöntemlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Akman 2019:34). Dijitalleşmenin getirdiği sosyal medya platformlarının yaygınlaşması, hareketliliğin artması ve gelişmiş algılayıcılar ile iletişim teknolojileri, toplanan verilerin hızını, çeşitliliğini ve hacmini önemli ölçüde artırmıştır (Savaş ve Topaloğlu 2016). Ayrıca, bu çeşitlilik beraberinde veri yönetimi ve analizinde yeni zorlukları da getirmekte, bu da istihbarat teşkilatlarının stratejik yaklaşımlarını yeniden gözden geçirmesini gerektirmektedir. Günümüzde istihbaratın etkinliği, doğru bilgiyi hızlı ve güvenilir biçimde elde etmekle doğrudan ilişkilidir.

İnsana dayalı istihbarat, temelini beşeri unsurlardan aldığı kaynaklara dayandırmaktadır. "Kaynak" kavramı, istihbarat faaliyetlerinde çok geniş bir anlam yelpazesine sahip olup, genel olarak bilgi sağlayıcı veya haber aracı olarak tanımlanabilir. Beşeri istihbarat uygulamaları, insanlarla kurulan doğrudan temaslar aracılığıyla edinilen bilgileri kapsamaktadır. Bu faaliyetler, istihbarat örgütlerinin kadrolu personeli tarafından yürütülebileceği gibi, gerekli bilgilere erişim sağlayabilen diğer şahıslar üzerinden de gerçekleştirilebilir. Dolayısıyla, bilgi sağlayıcıları statüleri bakımından kadrolu ajanlar, ajanlar, mutemetler, muhbirler, itirafçılar, gizli araştırmacılar veya bağımsız bilgi kaynakları şeklinde sınıflandırmak mümkündür (Urhal, 2008, s.222). Bu çeşitlilik, istihbaratın karmaşık yapısını ve farklı yöntemlerle yürütülmesini gözler önüne sermektedir. Ayrıca, güvenilir kaynakların tespiti ve yönetimi, istihbarat başarısının en kritik unsurlarından biri olarak kabul edilmektedir.

Kadrolu personel, istihbarat birimlerinde faaliyetlerin yürütülmesinden sorumlu olup, kamu görevlileri statüsünde değerlendirilen bireylerden oluşmaktadır (Demir, 2018). Bu personel, istihbarat kurumlarının çalışma şartlarına uygunluk gösteren adaylar arasından seçilmekte ve kapsamlı bir eğitim sürecine tabi tutulmaktadır. Kadrolu çalışanlar, edindikleri bilgileri kişisel önyargılardan arındırarak kayıt altına almakta ve sınıflandırma birimlerine iletmektedirler. Bilgilerin ham ve sade biçimde aktarılması, doğru analizlerin yapılabilmesi açısından büyük önem taşır. Ayrıca, kadrolu personelin tarafsızlığı ve disiplinli çalışma prensipleri, istihbarat kalitesinin temel taşlarından biridir. Eğitim sürecinde kazandırılan metodolojik yaklaşım, bilgilerin sistematik ve güvenilir şekilde işlenmesini sağlar.

Ajanlar, hedef alınan kişi ya da örgütlerle ilgili yürütülen çalışmalarda faydalı olacağı düşünülen ve bu kapsamda yönlendirme yapılan bireylerden oluşur. Bu kişilerin

faaliyetleri aynı zamanda casusluk (espiyonaj) olarak da adlandırılır. Ajanlar, kadrolu istihbarat personelinin denetimi altında, çıkar karşılığında suç örgütleri ve yasa dışı faaliyetler hakkında bilgi sağlayan ve potansiyel tehditlerin açığa çıkarılmasına katkıda bulunan unsurlardır (Holt, 1995, s.69). Gizli operasyonlar yürüten ajanlar için görev yapacakları ortama uygun yeni bir kimlik ve yaşam öyküsü oluşturulmaktadır. Bu sürece "maskeleme" denir ve bu maskeleme işlemi, ajanların hem resmi görevler hem de gayri resmi kimliklerle faaliyet göstermelerine olanak sağlar. Ajanlar, hareketlerini kadrolu personelin kontrolünde gerçekleştirirken, bu yönüyle muhbirlerden ayrılırlar. Ayrıca, ajanlar, faaliyetlerini yöneten ve onlardan sorumlu olan "case officer" olarak bilinen kadrolu personel ile sürekli iletişim halindedirler. Bilgi iletimi için posta, radyo, televizyon gibi mekanik araçlar kullanılabileceği gibi, birbirlerini tanımayan aracı ajanlar vasıtasıyla da bağlantı sağlanabilir (Şenel ve Şenel, 2018, s. 97-98). Ajanların kullandığı iletişim yöntemlerinin çeşitliliği, operasyonların güvenliğini artırmakta ve tespit edilmelerini zorlaştırmaktadır. Bu durum, istihbarat faaliyetlerinin etkinliğini doğrudan etkileyen kritik bir unsurdur.

Mutemetler, ajanlardan farklı olarak doğrudan örgüt içi faaliyetlere katılmayan, ancak hedef konumdaki kişi ya da grupların faaliyetleri hakkında güvenilir bilgi alınan şahıslardır. Bu kişiler, belirli periyotlarla ihtiyaç duyulan bilgileri kadrolu personele iletmektedirler (Urhal, 2008, s.223). Örneğin, belirli bir suç bölgesinde meslek icra eden esnaf, mutemet kategorisine girebilecek bir kaynak olarak değerlendirilebilir. Mutemetlerin sunduğu bilgiler, genellikle doğrudan ve dolaylı gözlemlerden oluşur ve istihbarat çalışmalarında önemli bir destek sağlar. Güvenilir mutemetlerin varlığı, operasyonların başarısı için kritik bir unsur olarak görülür (Ataç, 2019).

Muhbirler, örgüt faaliyetleri çerçevesinde düzenli aralıklarla olmasa da bilgi sahibi oldukları dönemlerde kendi isteğiyle kadrolu personele bilgi sunan bireylerdir. Bu kişiler, gönüllü muhbirler, ücretli muhbirler ve niyetlerini gizleyen muhbirler olmak üzere üç ana gruba ayrılırlar (Urhal, 2008, s.224-225). Gönüllü muhbirler, içinde bulundukları suç örgütleri ya da faaliyetlerle ilgili çıkar talep etmeksizin, suç faaliyetleri veya bu faaliyetleri aydınlatmaya yönelik kanıtlar hakkında kadrolu personele bilgi aktaran kimselerdir. Ücretli muhbirler ise gönüllülerin aksine, sağladıkları bilgi karşılığında maddi bir bedel talep eden bireylerdir. Niyetlerini saklayan muhbirlerin en tipik örneği, genellikle intikam duygusuyla hareket eden ve verdikleri bilgiler için herhangi bir maddi talepte bulunmayan kişilerdir. Muhbirlerin sağladığı bilgiler, istihbaratın önemli bir parçasını oluşturmakla beraber,

bazen motivasyonlarının gizlenmesi, değerlendirme sürecini karmaşık hale getirebilir. Bu nedenle, muhbirlerin güvenilirlik düzeyi istihbarat analizinde kritik bir unsurdur ve dikkatle değerlendirilmelidir (Demir, 2018).

İtirafçılar, mensubu oldukları suç örgütlerine dair faaliyetler hakkında, güvenlik birimlerine açıkça bilgi veren bireylerdir. Verdikleri bilgilerin önem derecesine bağlı olarak, yasal düzenlemeler kapsamında pişmanlık indirimi almaya hak kazanırlar. Bu kişiler, bilgi sağladıkları örgütler tarafından genellikle hedef haline getirildiklerinden, savcılık tarafından ifadeleri alındıktan sonra gerekli görüldüğü takdirde koruma altına alınırlar. İtirafçıların işbirliği, suç örgütlerinin çözülmesinde kritik bir rol oynar ve yargı süreçlerinde önemli delil teşkil eder (Özdemir & Kahya, 2021). Ayrıca, itirafçıların korunması için oluşturulan özel programlar, istihbarat faaliyetlerinin sürdürülebilirliği açısından büyük önem taşımaktadır.

Gizli soruşturmacılar, gerçek kimliklerini saklayarak suç örgütleri içine sızan ve burada suç faaliyetleri hakkında bilgi toplayarak, suçların önlenmesi ve çözülmesine katkı sağlayan güvenlik personeline destek veren bireylerdir. Bu ajanlar genellikle güvenlik birimleri içinde yer alan kamu görevlileri arasından seçilmektedir. Ancak, gizli soruşturmacıların açığa çıkması durumunda ciddi hayatî risklerle karşı karşıya kalmaları nedeniyle, bu yöntem sahada sınırlı ölçüde uygulanmaktadır (Urhal, 2008, s.227). Bu tür operasyonlar yüksek risk taşımakla birlikte, elde edilen bilgiler önemli delillerin toplanmasına olanak sağlamaktadır. Dolayısıyla, gizli soruşturmacıların kullanımı dikkatli planlama ve kapsamlı güvenlik önlemleri gerektirmektedir.

Münferit bilgi kaynakları, hedeflenen şahıslar veya örgütler hakkında toplum içinden bilgi sağlayan çeşitli bireyleri (örneğin, seyyar satıcılar, mağaza çalışanları, kuaförler, işletme sahipleri gibi) ifade etmektedir. Beşeri istihbarat kaynakları ise daha önce belirtildiği gibi, hedef kişi, örgüt veya faaliyetlere dair bilgi sunan kişileri kapsamaktadır. Bu kaynaklar, bilgi aktarımında kamu görevlisi olma durumu, kamu görevlileri tarafından yönlendirilme ya da maddi bir karşılık karşılığında bilgi verme gibi farklı statülerle ayrışmaktadırlar (Yıldırım & Aydın, 2020). Münferit kaynakların önemi, toplumun farklı kesimlerinden sağladıkları benzersiz ve yerel bilgilerin istihbarat sürecine değer katmasında yatar. Ayrıca, bu tür kaynaklarla kurulan ilişkiler, istihbarat ağlarının genişletilmesi ve çeşitlendirilmesi açısından kritik rol oynar (Kalaycıoğlu, 2016).

Lewenthal (2017), HUMINT'in özelliklerini şu şekilde açıklamaktadır;

- İnsana Dayalı Olması: HUMINT, bilgi toplama sürecinin merkezine insan unsurunu koyar ve doğrudan bireylerle kurulan ilişkiler aracılığıyla veri elde eder.
- Doğrudan Temas Gerektirmesi: Bilgi edinme faaliyetleri, yüz yüze görüşmeler, sorgulamalar veya birebir iletişim yoluyla gerçekleştirilir.
- Çeşitli Kaynaklardan Yararlanması: HUMINT kapsamında ajanlar, muhbirler, mutemetler, itirafçılar gibi farklı statü ve rollerdeki insan kaynakları kullanılır.
- Esnek ve Uyum Sağlayabilen Yapı: HUMINT, değişen koşullara ve ortama uyum sağlayabilir; hedef kişi veya grupların sosyal, kültürel ve psikolojik dinamiklerine göre şekillenir.
- Derinlemesine ve Kapsamlı Bilgi Sağlama Potansiyeli: Teknik araçlarla ulaşılamayan stratejik, gizli ve karmaşık bilgilere erişim sağlar.
- Gizlilik ve Maskeleme Unsuru: HUMINT faaliyetlerinde, kaynakların kimliklerinin gizlenmesi ve bilgi güvenliğinin sağlanması temel önceliktir.
- Risk ve Tehlike İçermesi: İnsan faktörüne dayanması nedeniyle ajanlar ve diğer kaynaklar fiziksel ve psikolojik tehlikelere maruz kalabilir.
- Uzun Vadeli ve Süreklilik Gerektirmesi: İstikrarlı ve sürekli ilişkiler kurarak bilgi akışının sürdürülebilmesi için zaman ve emek gerektirir.
- Yüksek Değerlendirme ve Doğrulama İhtiyacı: HUMINT verileri subjektif olabileceğinden, elde edilen bilgilerin dikkatle analiz edilip diğer kaynaklarla çapraz kontrolü zorunludur.
- Stratejik ve Taktiksel Boyutları Bulunması: HUMINT, hem geniş çaplı stratejik istihbarat hem de operasyonel taktik destek amaçlı kullanılabilir.
- İnsani Psikolojik Etkileşimlere Dayanması: Kaynakların motivasyonları, güven ilişkileri ve algı yönetimi, HUMINT'in etkinliğini doğrudan etkileyen önemli unsurlardır.

Modern insan istihbaratı uygulamalarının en çarpıcı örneklerinden biri, İsrail'in dış istihbarat teşkilatı olan MOSSAD (HaMossad leModi'in uleTafkidim Meyuhadim) üzerinden incelenebilir. 1949 yılında kurulan bu teşkilat, kuruluşundan itibaren insan unsuruna dayalı istihbarat faaliyetlerini merkeze alarak özellikle Orta Doğu coğrafyasında geniş bir etki alanı oluşturmuştur. MOSSAD'ın en belirgin özelliklerinden biri, ajan temini ve yetiştirme süreçlerinde uyguladığı titiz seçme-eğitme sistemidir. Adaylar yalnızca fiziksel yeterlilik ve analitik düşünme becerilerine göre değil, aynı zamanda psikolojik

direnç, kültürel uyum ve maskeleme kapasitesi gibi çok yönlü kriterlere göre değerlendirilir (Darıcalı, 2022, s. 87).

MOSSAD bünyesine kabul edilen ajanlar, uzun süren bir eğitim programına tabi tutulur. Bu süreçte, bireylere sahte kimlik oluşturma, hedef ülkede sosyo-kültürel ortama uyum sağlama, dikkat çekmeden bilgi toplama, sorgulama ve karşı propaganda gibi HUMINT teknikleri öğretilmektedir. Ajanlar, Arap ülkeleri başta olmak üzere hedef bölgelerde sivil kimlikler altında faaliyet yürütmekte, yerel halkla birebir ilişkiler kurarak bilgi toplamakta ve bu bilgileri güvenli iletişim kanalları üzerinden merkeze aktarmaktadırlar (Darıcalı, 2023, s. 153). Örneğin, İran nükleer programına ilişkin yürütülen operasyonlar kapsamında, MOSSAD ajanlarının İranlı nükleer bilim insanlarına yönelik suikast, takip ve sabotaj faaliyetlerinde bulunduğu uluslararası kaynaklarca doğrulanmıştır (Bergman, 2018).

MOSSAD'ın insan istihbaratında öne çıkan bir diğer stratejisi ise "sızma operasyonları"dır. Bu operasyonlarda, ajanlar uzun süreli saha görevlerine gönderilerek hedef ülkenin kurumlarına ya da önemli kişi çevrelerine entegre edilir. Bu sızma süreci yalnızca teknik bilgi edinmeyi değil, aynı zamanda karşı tarafın davranış kalıplarını, karar alma biçimlerini ve sosyal yapısını analiz etmeyi de kapsamaktadır. Söz konusu operasyonlar, HUMINT'in derinlikli analiz yeteneğinin teknoloji temelli istihbarat yöntemlerinden ayrıştığı noktalardır (Lewenthal, 2017).

İstihbarat literatüründe, MOSSAD'ın bilgi kaynağı olarak sadece kendi yetiştirdiği ajanları değil, aynı zamanda yerel halktan devşirdiği mutemetler, muhbirler ve itirafçıları da aktif olarak kullandığı bilinmektedir. Bu kişiler, ideolojik yakınlık, çıkar ilişkisi ya da baskı yöntemleri yoluyla teşkilata bağlanmakta ve belirli periyotlarla bilgi aktarmaktadır. Ajanlar bu kaynaklarla ilişkilerini çoğu zaman şifreli haberleşme yöntemleri, aracı kullanımı ve buluşma noktaları aracılığıyla yürütmektedir (Şenel & Şenel, 2018).

MOSSAD'ın HUMINT uygulamaları, klasik istihbarat anlayışını aşarak stratejik derinliğe sahip operasyonlar yürütme kapasitesine ulaşmıştır. Özellikle teknik imkanların sınırlı kaldığı coğrafyalarda insan unsurunun sağladığı esneklik, teşkilatın etkinliğini artırmaktadır. Bu yönüyle MOSSAD, modern insan istihbaratının uygulanabilirliğini ve başarısını somutlaştıran en önemli örneklerden biridir (Darıcalı, 2020, s. 112).

1.4.2. HUMINT Yöntemleri ve Teknikleri

İstihbarat teşkilatlarına katılmak isteyen bireyler genellikle kendi istekleriyle başvuru yaparlar. Bu yöntem, birçok istihbarat örgütü tarafından tercih edilmektedir çünkü gönüllü başvuru, adayın göreve duyduğu ilgi ve motivasyonu gösterir. Günümüzde başvurular çoğunlukla internet üzerinden veya posta yoluyla yapılmaktadır. Kurum binalarına doğrudan gitmek ise gizlilik ilkeleri nedeniyle tavsiye edilmez. Millî İstihbarat Teşkilâtı (MİT), CIA, FBI, MI6, MI5 ve CSIS gibi birçok teşkilat çevrim içi başvuru sistemine sahiptir. Bu sistem, daha çok sayıda nitelikli adaya hızlıca ulaşmayı mümkün kılar. Örneğin CIA, her ay 10.000'den fazla başvuru almakta ve bunları ortalama 45 gün içinde değerlendirmektedir. FBI ise 2009 yılında yalnızca birkaç ayda 28.000'in üzerinde başvuru almıştır. Bununla birlikte, çevrim içi başvuruların bazı güvenlik riskleri barındırdığı unutulmamalıdır. Bu nedenle teşkilatlar, adaylara başvuru öncesi dikkat etmeleri gereken bazı hususları bildirir. Yurt dışından başvuru yapılmaması (CIA, 2017; MI5, 2018), başvurunun başkalarıyla paylaşılmaması (ASIS, 2018), yalnızca çok yakın aile bireylerinin bilgilendirilmesi (SIS, 2018; MI5, 2018) ve istihbarat kurumlarının sosyal medya hesaplarının takip edilmemesi (CIA, 2016) bu uyarılardan bazılarıdır.

İster çevrim içi ister posta yoluyla yapılsın, istihbarat kurumları başvuran adaylar hakkında kapsamlı bilgi toplamaktadır. Örneğin CIA'in başvuru formu, adayın geçmiş ikamet adresleri, aile bireylerinin özgeçmişleri, sabıka durumu ve madde kullanımı gibi bilgileri içeren 15 sayfalık detaylı bir belgeyi kapsamaktadır (Moran, 2005, s. 6). Bu belge, aday hakkında ilk değerlendirmeyi yapmak amacıyla kullanılan bir ön tarama aracıdır. Başvurunun ardından birçok teşkilat adayları mülakatlara çağırır, psikolojik ve sağlık kontrollerine tabi tutar, ayrıca güvenlik soruşturması başlatır (SIS, 2018; CSIS, 2018; CIA, 2017; ASIS, 2018). Örneğin FBI, adaylarına en az iki kez yalan makinesi testi (polygraph) uygular; biri uyuşturucu geçmişi, diğeri karşı istihbarat riskleri üzerine olur (Grant, 2009). Güvenlik taraması, adayın geçmiş yaşamının tüm yönleriyle değerlendirilmesini içerir ve istihbarat kurumları açısından en kritik aşamalardan biridir. FBI, bu süreci "Standart Form 86" adlı 100 sayfayı aşan ayrıntılı bir form aracılığıyla yürütmektedir. Bu formda tıbbi geçmişten aile bilgilerine, iş hayatından yabancı temaslara kadar yüzlerce soru yer almaktadır (OPM, 2016). Adaylardan bu süreçte tüm bilgileri eksiksiz ve dürüst şekilde beyan etmeleri beklenir. En küçük bir yanıltıcı beyan, başvurunun derhal sonlandırılmasına ve tekrar başvuru hakkının kalıcı olarak kaybedilmesine neden olur (Yılmaz, 2016). Bu titiz prosedürler, yalnızca nitelikli değil, aynı zamanda yüksek güvenilirliğe sahip kişilerin

istihdam edilmesini amaçlamaktadır. Devlet sırlarının korunduğu bu tür kurumlar için bu yaklaşım son derece doğaldır.

Teklif Yöntemi: Bu yöntemde adaylar doğrudan istihbarat teşkilatına başvurmaz; aksine, teşkilat potansiyel adayları bizzat tespit ederek onlara ulaşır. İstihbarat görevlileri, genellikle gerçek kimliklerini gizleyerek stratejik noktalardaki bireyleri gözlemleyebilir ve uygun buldukları kişileri kurumlarına önererek işe alım sürecini başlatabilirler. Örneğin MI5'ın ilk kadın başkanı Stella Rimington, Hindistan'da görev yaparken kendisine yapılan doğrudan teklif sayesinde kariyerine başladığını ifade etmektedir. Benzer biçimde, OSS ajanı Aline Griffith, savaş zamanında yurt dışında görev alma isteğini sıkça dile getirmesinin ardından istihbarat kurumlarıyla ilk temasının kurulduğunu belirtmektedir (Griffith 1988, s. 9-11). Bu tür yaklaşımların en önemli zafiyeti, teklif götüren ajanın kimliğinin açığa çıkma ihtimalidir. Teklifin kabul edilip edilmemesi bu riski ortadan kaldırmaz. Bu nedenle, aday ile temas öncesinde gizlilik taahhüdü içeren bir form imzalatılması, bilgilerin korunmasına katkı sağlayabilir. Ayrıca bu yöntemle belirlenen bireyler hakkında da detaylı bir güvenlik ve geçmiş araştırması yapılması zorunludur (Sharmen & Yılmaz, 2021). Dolayısıyla, bu yöntemde süreç; önce analiz ve istihbarat toplama, ardından teklif sunma şeklinde ilerlemektedir.

İstihbarat teşkilatlarının personel seçiminde hangi ölçütleri esas aldığı, kurumların doğası gereği büyük önem taşımaktadır. Ajanlık mesleğinin gizemli yönü ve gizli bilgilere erişim arzusu, bu kurumlara yönelik ilgiyi artırmaktadır. Ancak, bireylerin en özel bilgilerini dahi sınırlı çevrelerle paylaştığı bir toplumsal yapı içinde, devletin en hassas verilerine erişebilecek kişilerin titizlikle seçileceği açıktır (Kent, 2011). Genel eğilim, farklı sosyo-kültürel geçmişe sahip bireylerin istihbarat teşkilatlarında görev alabilmesi yönündedir. Ancak belirli davranışsal ve karakteristik özellikler aday seçiminde belirleyici olmaktadır. Örneğin Avustralya Dışişleri Bakanı Julie Bishop, istihbarat personelinde ilişki kurma becerisi, detaylara dikkat, yurt dışı görevlerde çalışabilme yetisi ve gizli bilgi toplama konusunda ihtiyatlılık gibi özelliklerin önemine dikkat çekmiştir (Harris, 2017). Benzer şekilde, eski CIA ve NSA Direktörü Michael Hayden, başarılı iş geçmişi, ileri düzeyde ikinci bir yabancı dil bilgisi, yurtdışı deneyimi ve farklı kültürlere uyum sağlayabilme becerisinin CIA adaylarında aranan başlıca nitelikler arasında yer aldığını belirtmiştir. 2008 yılında yalnızca doğrudan başvurularla CIA'in 160.000 adaydan başvuru aldığı dikkate alındığında, öne çıkmak isteyen adayların özgün yeteneklere sahip olması gerektiği anlaşılmaktadır (Engel & Yates, 2017). Yükseköğretim mezunu olmak avantaj sağlasa da

zorunlu bir koşul değildir. Örneğin MI5 (2018), resmî internet sitesinde, eğitimini tamamlamamış bireylerin de uygun niteliklere sahipse kuruma katkı sağlayabileceğini açıkça ifade etmiştir.

Bilgiye erişimin kolaylaşması ve istihbarat mesleğine yönelik toplumsal ilginin artması, istihbarat teşkilatlarını yeni yöntemlerle personel alımına yönlendirmiştir. Bu kapsamda birçok teşkilat, ulusal medya aracılığıyla tanıtım kampanyaları düzenlemekte ve kamuoyuna doğrudan ulaşmaktadır. Örneğin Avustralya Gizli İstihbarat Servisi (ASIS), adaylara başvuru sürecini daha iyi anlatmak amacıyla "en ilginç iş mülakatı" sloganıyla hazırladığı interaktif bir web sitesi (www.morehumanintelligence.com.au) üzerinden bilgilendirme yapmaktadır (ASIS, 2018). Bu platformda çeşitli senaryoları tamamlayan adaylara, teşkilat için uygunluklarına dair bir değerlendirme sunulmaktadır. Benzer şekilde MI5 da internet sitesinde interaktif videolar kullanarak adaylara kendilerini test etme imkânı tanımaktadır. Bu dijital uygulamalar aracılığıyla adaylardan beklenen temel nitelikler ise; gizliliğe önem verme, detaylara karşı duyarlılık, insan ilişkilerinde etkinlik, güçlü görsel hafıza, ikna yeteneği ve pratik problem çözme becerileridir (Yılmaz, 2016).

İstihbarat teşkilatları, kadrolarına dâhil ettikleri ajanları göreve hazırlamak amacıyla çeşitli eğitim programları düzenlemektedir. Ancak bu süreçte en önemli unsur gizliliğin titizlikle korunmasıdır. Nitekim, eski bir MI5 çalışanı olan Robert Acott'un eğitim materyallerini kişisel kullanım alanında saklaması nedeniyle kurumla ilişiği kesilmiştir (Hopkins, 2015). Bu örnek, eğitim sürecinde gizlilik ilkesine ne denli önem verildiğini göstermektedir. Eğitimlerin gerçekleştirildiği mekânlar da bu gizliliğin bir parçasıdır. Bazı teşkilatlar, ajanlarına gerçekçi saha deneyimi kazandırmak için özel olarak inşa edilmiş yapay yerleşim alanları kullanmaktadır (Kent, 2011). Örneğin Sovyet istihbarat kurumu KGB'nin, Türkiye'nin Seydişehir ilçesinin benzerini Sovyet topraklarında ajan eğitimi amacıyla inşa ettiği belirtilmektedir (Tekin, 2002, s. 147). Ayrıca, ABD Milli Arşivleri'nde yer alan bir video dokümana göre, KGB'nin Ukrayna'daki Vinnytsia şehrinde casusluk eğitimine özel bir eğitim kasabası kurduğu aktarılmaktadır (National Archives, 2018).

Eğitim sürecinde dikkat edilen önemli bir husus, ajanların kimliklerinin gizli tutulması ve gerçek isimleriyle eğitim faaliyetlerine katılmamalarıdır. OSS, her ajana eğitim öncesinde bir kod adı ile üç basamaklı bir numara atamaktadır (Griffith, 1988, s. 14). Bu uygulama, eğitmenler için de geçerlidir. Böylece ajanlar, eğitimlerin ilk günlerinden itibaren istihbarat ortamına uyum sağlamaya başlarlar. Ayrıca, bu uygulamanın temel amaçlarından biri, eğitmenlerden birinin karşı istihbarat mensubu olması durumunda ajanların kimliklerinin

ortaya çıkmasının engellenmesidir. Örneğin, CIA eğitmeni Harold Jim Nicholson, yetiştirdiği ajanların isimlerini para karşılığında Rus istihbaratına satmıştır (Werner, 1997).

İstihbarat teşkilatları, ajanların yetkinliklerini artırmak amacıyla çeşitli eğitimler düzenlemektedir. Bu eğitimler; istihbarat tarihi, türleri, yabancı teşkilatların yapıları, kontrespiyonaj, yabancı dil, kamuflaj, takip ve tarassut gibi konuları içerebilir. Ajanların alacağı eğitimler, görev yapacakları birime göre farklılık gösterir. Örneğin, yurt dışında operasyon yürütecek bir ajan ile yurt içinde kontrespiyonajda görevli ajanın eğitim programları doğal olarak farklıdır. Ancak tüm ajanların alması gereken temel eğitimler de mevcuttur ve bu eğitimlerin içeriği teşkilattan teşkilata değişebilir. OSS, ajanlarına yakın dövüş, casus kazanma, kasa kilidi açma, görünmez mürekkeple iletişim, mors alfabesi ve fiziksel dayanıklılık gibi dersler vermiştir (Griffith, 1988, s. 28-38). FBI ise yeni ajanlar için ateşli silah kullanımı, fiziksel antrenman, akademik bilgi ve operasyonel becerilerden oluşan dört aşamalı yaklaşık 20 haftalık, 800 saatlik bir eğitim sunmaktadır. Bu süreçte yaklaşık 5.000 mermi kullanılmakta ve eğitimde başarısız olanlar kurum dışı bırakılmaktadır. Başarılı olanlar ise özel bir törenle teşkilata kabul edilmektedir.

İstihbarat teşkilatlarına katılım sürecinde en kritik aşamalardan biri kabul törenidir. Uygulamalar farklılık göstermekle birlikte, genellikle bu tören yemin veya ant içme şeklinde gerçekleşir ve yeni ajan ile teşkilat arasındaki bağlılığı simgeler. NSA'nın 2018'de yayımladığı 1953 tarihli belgede, ajanların teşkilatta öğrendikleri bilgileri yetkililer dışında kimseyle paylaşmayacaklarına, yetkisiz erişim girişimlerini derhal bildireceklerine ve bu bilgilerin korunmasının ABD güvenliği açısından öneminin farkında olduklarına dair ayrıntılı bir yemin metni bulunmaktadır (Lokmanoğlu, Bilgi Kurt, & Kocaağa, 2023). ABD Milli Arşiv ve Kayıt İdaresi (NARA) tarafından yayımlanan belgede ise OSS'de görev yapan Ralph Bunche'nin, ülkeyi iç ve dış tehditlere karşı koruyacağına ve görevlerini sadakatle yerine getireceğine dair yemin ettiği kaydedilmiştir. Ayrıca, Moldova Cumhuriyeti Güvenlik ve İstihbarat Teşkilatı (SIS) 2015 yılında yaptığı yemin töreninin fotoğrafını paylaşmış ve yeni ajanların devlet sırrını sadakat, dürüstlük ve vatanseverlik ilkeleri doğrultusunda koruyacaklarına dair yemin ettiklerini belirtmiştir. Bu tören, teşkilatlarda köklü bir gelenek olarak kabul edilmektedir.

Bir ajanın en kritik saklaması gereken bilgi, kendi ajan olduğudur. Bu nedenle, ajan kimliği gizli tutulur ve görevini gizlilik içinde yürütür. İnsan istihbaratının temel unsurlarından biri de "maske" ya da "maske hikâye" olarak adlandırılan senaryodur. Maske hikâye, ajanı kamufle etmek amacıyla oluşturulan sahte bir yaşam öyküsüdür. Bu sayede ajan, gerçek

hayatıyla hiçbir ayrıntısı örtüşmeyen bir kimlik kazanır. Lovell'e (1966, s. 98) göre, uzun süreli eğitim ve doktrinasyon sonucu, maske hikâye ajan için gerçek yaşamından daha somut hale gelir. Maske, ajanı koruyan en önemli gizlenme aracıdır ve operasyonlarını bu örtü altında gerçekleştirir. Literatürde maske hikâyeler genellikle Resmi Maske (Official Cover) ve Gayri Resmi Maske (Non-Official Cover) olmak üzere iki kategoriye ayrılır.

Bu tür maskelemede ajan, devletin resmi temsilcisi kimliğiyle faaliyet gösterir. Resmi maske kullanan ajanlar genellikle büyükelçiliklerde çalışır ve diplomatik dokunulmazlık sayesinde daha güvenli iletişim kurabilirler (Johnson, 2010). Ancak, elçilik dışına çıktıklarında hedef hâline geldiklerini ve ev sahibi ülkenin kontrespiyonaj birimleri tarafından izlendiğini unutmamalıdırlar. Bu durum, etkili casusluk faaliyetlerini zorlaştırır ve dikkat çekmemek için önemli çaba gerektirir. Ayrıca, hassas bilgi taşıyan yabancı istihbarat görevlilerinin büyükelçiliklerde doğrudan ajanlarla temasa geçebilmesi açısından bu ajanların varlığı kritik öneme sahiptir (Shulsky, 1993, s.12). Resmi maskeyle görev yapan ajanların tehlikeli operasyonlara girmesi genellikle yakalanmayla sonuçlandığından, gayri resmi maskeye sahip ajanların diplomatik temas, askeri toplantı, konferans, brifing veya fuar gibi doğal ortamlarda görev alması daha uygun olmaktadır.

Casuslar, kendi ülkelerine karşı yabancı istihbarat servislerine bilgi sağlayan kişilerdir. Kendi ülkeleri açısından yaptıkları bu eylem "ihanet" olarak değerlendirilir ve bu kişiler "hain" (traitor) olarak nitelendirilir. Casusların kazanılması ve ülkelerine karşı operasyon yapmaya ikna edilmesi espiyonaj literatüründe "angaje etme" olarak adlandırılır ve insan istihbaratının en kritik unsurlarından biridir. Bu görev, ajanlar için sadece bilgi toplamanın ötesinde, casusları kazanmak ve gizli faaliyetleri yürütmek anlamına gelir (Burkett, 2013, s.7). Soğuk Savaş döneminde GRU ajanlarının yılda en az beş casus angaje etmesi beklenirken (Hood, 1982, s. 6), KGB'nin hedefi her iki ayda on casus kazanmak olmuştur (Myagkov, 1976, s. 81). Bir ajanın birden fazla casus angaje etmesi, istihbarat teşkilatlarının casus ihtiyacının büyüklüğünü gösterir

Ajanların maske hikayeleri, casusların sahip olduğu yetkilerle kıyaslanamaz. Eski bir MI6 mensubu, ne kadar sağlam bir maske hikayesi olsa da İran'ın nükleer tesisine doğrudan giremeyeceğini, ancak orada çalışan bir bilim insanını angaje edebileceğini belirterek, maske hikâyenin sınırının casus kazanmanın başladığı nokta olduğunu vurgulamaktadır (Jenkin, 2014).

İnsan istihbaratının temel unsuru olan ajan ve casusların, görevleri gereği zaman zaman bir araya gelerek bilgi paylaşmaları gerekir. Ancak teknolojik gelişmeler, bu görüşmelerin dinlenme ve takip edilme riskini artırdığı için, ajanlar ve casuslar mümkün olduğunca teknolojiden uzak, doğal ortamlarda buluşmayı tercih ederler. İstihbarat teşkilatları, bu görüşmelerin güvenli şekilde yapılabilmesi için çeşitli prosedürler geliştirmiştir. Zamanla bu uygulamalar, espiyonaj literatürüne yeni kavramlar kazandırmış olup, bunlar genellikle üç farklı biçimde sınıflandırılır (Lokmanoğlu, Bilgi Kurt, & Kocaağa, 2023).

Bu yöntemde ajan ve casuslar doğrudan yüz yüze görüşmezler. Ancak doğru planlandığında, ajanların güvenliği açısından oldukça etkili olup istihbarat teşkilatları tarafından yaygın şekilde kullanılır. Süreç şu şekilde işler: Bir ajan, diğerinin alması için önceden belirlenmiş bir yere belge bırakır. Belgenin bırakıldığını karşı tarafın anlaması için yine önceden kararlaştırılmış farklı bir noktaya işaret koyar (Burkett, 2013, s.8). İlk ajanın görevi burada sona erer. Diğer ajan işareti görüp belgeyi alır ve belgeyi aldığına dair yeni bir işaret bırakır. Böylece iletişim sağlanmış olur.

Bu temas türünde bazı önemli hususlara dikkat edilmelidir. Belgenin bırakılacağı yer, kolayca fark edilmeyen ve genellikle başkaları tarafından önemsenmeyen, kamera gözetiminin olmadığı, mümkünse tenha alanlar olmalıdır (FBI, 2006). Böylece belgenin başkaları tarafından alınma riski azaltılır. FBI'ın 2010 yılında yayınladığı videolarda, Rus Dış İstihbarat Teşkilatı SVR için çalışan ajanların, ıssız köprü altları, orman içindeki yaprak ve toprakla örtülü alanlar hatta ağaç kovuklarına belge bıraktıkları görülmüştür (FBI, 2014). Ayrıca belgenin önemsiz görünmesi için poşet içine konması veya bantla sarılması gerekir, ancak bu kamuflaj aşırı olmamalı, belgeyi alan kişinin hızlıca poşeti açıp yoluna devam edebilmesi sağlanmalıdır (Judd, 2008). FBI ajanı Robert Hanssen'in KGB için casusluk yaptığı süreçte hazırladığı 24 Ekim 1985 tarihli planda, buluşma detayları titizlikle belirtilmiştir: Belge, Nottoway Parkı'nın batı girişinde tahta köprünün caddeye en yakın köşesine, su geçirmez torbaya konarak bırakılacaktır. İşaret olarak, eski adliye yolundaki yaya geçidi tabelasına beyaz dikey yapışkan bant yapıştırılacak ve anlamları net şekilde kodlanmıştır. Hanssen'in işareti "paketin alınmaya hazır olduğunu", karşı tarafın işareti ise "paketin yerleştirildiğini" belirtmektedir. Buluşma sırasında eski bant kaldırılarak yanlış anlaşılmalar önlenmiştir (Vise, 2002, s. 76). Bu örnek, temas planlarının ne kadar ayrıntılı ve dikkatle hazırlandığını göstermektedir.

Ajanlar ve casusların yüz yüze gelip bilgi ve belge alışverişinde bulunmalarıdır. Cansız posta kutusuna kıyasla daha riskli olmakla birlikte, doğru uygulandığında çok daha etkili

bir temas şeklidir. Bir tarafın kontrespiyonaj birimlerince izlenmesi durumunda, buluşma sırasında diğer tarafın da ortaya çıkması en büyük risk unsurudur. İstihbarat teşkilatları, genellikle birbirini daha önce görmemiş ajan ve casusları canlı iletişim için görevlendirir. Bu nedenle, yanlış kişiyle karşılaşmayı önlemek amacıyla buluşmada giysiler, aksesuarlar ve taşınan gazete, dergi gibi ayrıntılar önceden belirlenir. Bu detayların kolay erişilebilir ve dikkat çekmeyen türde olması esastır. Buluşma mekânı olarak, risk ve güvenlik durumuna göre kalabalık ya da tenha yerler tercih edilebilir. Örneğin, İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya'dan İngiliz istihbaratına bilgi sağlayan bir casus, buluşma için Türk hamamını seçmiştir (Rubin, 2002, s. 80). Ayrıca, kalabalıktan yararlanarak takipten kurtulmak ve acil kaçış imkânı sağlamak amacıyla alışveriş merkezleri, kafeler, tren istasyonları ve turistik bölgeler de tercih edilen mekanlardandır.

İki ajan veya casusun önceden belirlenen zaman ve mekânda birbirlerinin yanından hızla geçerek belge alışverişinde bulunmasıdır. Bu işlem sadece birkaç saniye sürer ve taraflar birbirini önceden tanıdığından, sözel doğrulama veya kıyafet kontrolüne ihtiyaç duyulmaz. Genellikle doküman teslimi veya para transferi gibi durumlarda kullanılır. Fırça temasının gerçekleştiği alanlar çoğunlukla tenha yerlerdir. FBI'ın 2010 yılında yayımladığı videolarda, yakalanan casusların genellikle altgeçitlerin sakin saatlerinde veya metro istasyonlarının arka kısımlarında bu tür temaslar gerçekleştirdiği tespit edilmiştir.

İnsan istihbaratında yüz yüze iletişim olmasa bile, ajanlar arasında bilgi aktarımı için kullanılan çeşitli sinyalizasyon yöntemleri vardır. Bunlar genellikle önceden belirlenmiş kodlar, işaretler, işaretleme yöntemleri ya da çevresel unsurların değiştirilmesi şeklindedir. Örneğin, belirli bir sokaktaki lampposta renkli bir bant bağlanması, bir park bankının üstünde bırakılan gazete ya da pencereye asılan perde pozisyonu gibi işaretler sinyal olarak kullanılabilir (Shulsky, 1993). Bu yöntemler, temasın mümkün olmadığı ya da çok riskli olduğu durumlarda ajanların birbirleriyle gizli iletişim kurmalarını sağlar. Ancak, işaretlerin yanlış yorumlanması ya da düşman tarafından çözülmesi durumunda tüm operasyon tehlikeye girebilir.

HUMINT faaliyetlerinde insan unsurunun en önemli avantajı, psikolojik yöntemlerle bilgi toplama imkânıdır. Ajanlar, hedef kişiyi angaje etmek, güvenini kazanmak ve yönlendirmek için çeşitli psikolojik teknikler kullanır. Bu teknikler arasında empati kurma, güven tesis etme, karşılıklı çıkar sağlama, tehdit veya teşvik yöntemleri yer alır. Ayrıca ajanlar, hedeflerin zayıf noktalarını, korkularını ve motivasyonlarını tespit ederek onları bilgi vermeye ikna edebilirler (Burkett, 2013). Bu teknikler, sadece bilgi toplamak için

değil, aynı zamanda karşı istihbarat operasyonlarında da hedef kişileri manipüle etmek için kullanılır.

Geleneksel insan istihbaratı yöntemleri, teknolojinin gelişmesiyle birlikte destekleyici araçlarla güçlendirilmiştir. Örneğin, ses ve görüntü kayıt cihazları, GPS takip sistemleri, kimlik doğrulama için biyometrik veriler ve dijital iletişim araçları, ajanların operasyonel verimliliğini artırmaktadır. Ancak, bu teknolojik araçların kullanımı da gizlilik ve güvenlik risklerini beraberinde getirir. Ajanların elektronik iz bırakmadan hareket etmeleri ve teknolojik güvenlik protokollerine sıkı uymaları gerekir (CIA, 2017).

2.4.1.1. Mossad'ın İnsan İsthibaratı Yöntem ve Teknikleri

İsrail'in dış istihbarat kurumu olan Mossad, insan kaynaklı istihbarat (HUMINT) alanında geliştirdiği sofistike teknikler ve operasyonel başarılarla uluslararası istihbarat camiasında öne çıkan yapılardan biridir. Teşkilatın başarısı yalnızca teknolojik takip ve izleme sistemlerine değil, aynı zamanda insan faktörünü merkeze alan istihbarat toplama yöntemlerine dayanmaktadır. Operasyonlarında kullandığı suikast teknikleri, gizli görevler, ajan kazanma taktikleri ve psikolojik yönlendirme stratejileri, Mossad'ın sahada ne denli karmaşık ve hassas yöntemlerle çalıştığını göstermektedir. Özellikle riskli coğrafyalarda yürütülen faaliyetlerde insan istihbaratına duyulan ihtiyaç, Mossad'ın bu alandaki etkinliğini daha da öne çıkarmaktadır.

Teşkilatın tarihindeki en dikkat çeken örtülü operasyonlardan biri, 1972 Münih Olimpiyatları'ndaki saldırıya misilleme olarak başlatılan "Gazap Tanrısı Operasyonu"dur. Bu uzun vadeli operasyonda, Mossad ajanları, Kara Eylül örgütüne bağlı olduğu tespit edilen bireyleri dünya genelinde tespit edip ortadan kaldırmıştır (Black, 2005, s. 198). Bu operasyon, İsrail'in terör saldırılarına verdiği cevabın yalnızca güvenlik değil, aynı zamanda istihbarat temelli stratejilerle yürütüldüğünü de ortaya koymaktadır. Suikastların farklı kıtalarda ve çok sayıda ülkede gerçekleştirilmesi, Mossad'ın küresel düzeydeki operasyonel kapasitesine işaret eder. Saldırganlara karşı yürütülen bu süreç aynı zamanda diğer istihbarat kurumlarına karşı da bir güç gösterisi niteliğindedir.

Mossad, düşman unsurları ortadan kaldırmanın ötesinde, yurtdışında stratejik bilgilere erişebilecek bireyleri kazanma konusunda da oldukça aktif bir yapıdadır. Bu kişiler çoğunlukla politik, askeri ya da bilimsel verilere ulaşma potansiyeli taşıyan kişiler arasından seçilir ve ajanlar bu kişilere yaklaşırken onların kişisel zaaflarını dikkatle analiz eder. Bu süreçte kullanılan en dikkat çekici tekniklerden biri olan "bal tuzağı" (honey

trap), hedef kişinin duygusal olarak manipüle edilmesini sağlamaktadır. Eli Cohen vakası, bu yöntemin başarısına dair somut bir örnek olup, Mossad'ın insan psikolojisini nasıl bir operasyonel kaldıraç olarak kullandığını da kanıtlamaktadır (Segev, 2006). Cohen'in Şam'daki siyasi ve askeri elitlerle kurduğu temaslar, istihbarat çalışmalarında güven kazanmanın ne kadar kritik bir unsur olduğunu gözler önüne sermiştir.

Teşkilatın insan istihbaratı faaliyetleri, yalnızca bireylerin devşirilmesiyle sınırlı kalmaz; aynı zamanda sahte kimlik ve belgelerle yürütülen örtülü görevlerle de desteklenir. 2010 yılında Hamas yöneticilerinden Mahmud El Mabhuh'un Dubai'de öldürülmesi olayı, Mossad'ın bu alandaki etkinliğini çarpıcı biçimde göstermektedir. Operasyon sırasında ajanların farklı ülkelere ait sahte pasaportlar kullanarak hareket etmeleri, sahte kimlik temelli HUMINT tekniklerinin ne kadar gelişmiş olduğunu ortaya koymuştur (BBC, 2010). Bu tür sahte kimlik uygulamaları, yalnızca fiziksel varlık sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda diplomatik dengeleri de etkileyebilecek sonuçlar doğurur. Operasyonun ardından gelen diplomatik krizler, istihbarat eylemlerinin uluslararası hukuk ve diplomasiyle doğrudan bağlantılı olduğunu da ortaya koymaktadır.

Mossad'ın faaliyetleri yalnızca fiziksel eylemlerle sınırlı değildir; teşkilat aynı zamanda psikolojik operasyon tekniklerinde de derin bir uzmanlığa sahiptir. Özellikle dezenformasyon çalışmaları, hedef ülke kamuoyunu ve yönetim kadrolarını yönlendirmeyi amaçlar. Bu tekniklerle düşman gruplar arasında güvensizlik oluşturmak veya karar vericilerin zihin yapısını etkilemek mümkündür. "Yalnız kurt" prensibine dayanan görev modeli, ajanların birbirleriyle bağlantı kurmadan bağımsız hareket etmelerini sağlar. Bu yapı sayesinde, olası bir açığa çıkma durumunda diğer ajanların deşifre olma riski minimize edilir.

Mossad, ajanlarını görev sahasına hazırlarken sadece teknik becerilere değil, aynı zamanda psikolojik sağlamlığa da büyük önem verir. Adayların, kriz anlarında soğukkanlı kalabilmeleri, inandırıcı şekilde sahte kimliklere bürünebilmeleri ve gerektiğinde doğaçlama yaparak görevlerini sürdürmeleri beklenir. Eğitim süreçleri gizlilik içerisinde yürütülmekte ve adayların gerçek kimlikleri dahi sınırlı personel tarafından bilinmektedir. Bu sayede hem iç güvenlik hem de dış operasyon güvenliği sağlanmış olur. Sahte kimlik altında uzun süreli yaşama kabiliyeti, Mossad ajanlarının sahadaki etkisini artıran başlıca faktörlerden biridir (Melman & Raviv, 1990).

Sonuç olarak, Mossad'ın HUMINT faaliyetleri istihbarat dünyasında hem operasyonel etkinliği hem de etik tartışmalara konu olan sert yöntemleriyle dikkat çekmektedir. Suikastlar, gizli görevler, ajan kazanma süreçleri ve psikolojik operasyonlar, teşkilatın çok yönlü ve adaptif bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Mossad'ın geliştirdiği bu çok katmanlı yapı, yalnızca bir askeri strateji değil; aynı zamanda psikolojik, toplumsal ve diplomatik araçları da içeren entegre bir istihbarat sistemi oluşturmaktadır. Bu nedenle teşkilat, çağdaş HUMINT literatüründe analiz edilmesi gereken başlıca aktörlerden biri olarak öne çıkmaktadır.

2.4.2. HUMINT Aşamaları ve Süreçleri

İstihbarat operasyonlarının temel unsurlarından biri olan HUMINT (Human Intelligence), yani insan temelli istihbarat, istihbarat alanının en eski ve hâlen en etkili yöntemlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bu istihbarat türünde bilgi kaynağının doğrudan insan olması, süreci daha karmaşık ve çok yönlü bir hâle getirir. Söz konusu süreç yalnızca bilgi toplamayı değil; aynı zamanda bilgiye ulaşma biçimini, kaynağın kontrolünü ve operasyonel risk analizlerini de kapsar (Kavsıracı, 2020, s. 709). HUMINT, teknik sistemlere dayalı istihbarat yöntemlerinden farklı olarak, insan ilişkilerine dayalı ve sahada doğrudan etkileşimi içeren bir disiplindir.

İnsan kaynaklı istihbarat dört temel aşamada gerçekleşmektedir: hedef belirleme, kaynak tespiti ve iletişim, bilgi edinimi ve teyit, son olarak analiz ve raporlama. Bu aşamalar genellikle birbirine bağlı, tekrar eden bir yapıda ilerlemektedir. İlk adımda bilgi ihtiyacına uygun olarak bir hedef saptanır ve bu hedef doğrultusunda ne tür bir bilgiye, hangi kişiden ulaşılacağı planlanır. Ardından ikinci aşama olan kaynakla temas kurma evresine geçilir. Bu süreçte istihbarat uzmanları, bilgi temin edilmesi düşünülen kişilerin psikolojik yapıları, çevresel faktörleri, motivasyon kaynakları ve zayıf noktalarını ayrıntılı biçimde değerlendirir. Nitekim "aşk tuzağı" ve "kompromat" gibi yöntemler bu aşamada etkili olabilir. Örneğin Çin istihbarat teşkilatlarının yabancı hedefler üzerinde uyguladığı "aşk temelli yönlendirme" stratejileri, bu tür operasyonların nasıl sistematik yürütüldüğüne dair örnekler sunmaktadır (Gardner, 2023).

Üçüncü aşama bilgi toplama ve bu bilgilerin güvenilirliğini doğrulama sürecidir. HUMINT bu aşamada diğer istihbarat biçimleriyle birlikte çalışarak çok kaynaklı doğrulama imkânı sunar. Örneğin, sinyal istihbaratı (SİNYİST) ya da açık kaynak analizleri (AKİST) ile elde edilen verilerin, saha kaynaklarından alınan insan bilgileriyle karşılaştırılması, bilgi

güvenilirliğini artırmaktadır (Bağcı, 2016). Aynı şekilde, coğrafi temelli analiz yapan COMİST gibi alanlar, insan istihbaratından gelen verilerle bütünleştirildiğinde sahaya ilişkin daha kapsamlı bir değerlendirme yapılmasına olanak sağlar.

Dördüncü ve son adım ise bilgilerin değerlendirilmesi ve karar vericilere sunulması sürecidir. Bu aşamada HUMINT'in değeri sadece bilgi sağlamaktan ibaret değildir; aynı zamanda bilgilerin bağlamsal yönlerini, duygusal dinamiklerini ve toplumsal etkilerini de açıklığa kavuşturmasıdır. Teknolojik araçlarla toplanan veriler daha mekanik yorumlara zemin hazırlarken, insan kaynağından elde edilen bilgiler esnek, sezgisel ve bağlam odaklıdır. Bu da HUMINT'i yalnızca güvenlik ve askeri operasyonlarda değil, aynı zamanda siyasi, ekonomik ve toplumsal analizlerde de önemli kılmaktadır (Abdurahmanlı, 2018; Atılır, 2018).

Bu bağlamda HUMINT'in başarısı, çoğu zaman sahada görev yapan istihbarat personelinin yetkinliğiyle doğrudan bağlantılıdır. Ajanın kaynakla olan ilişkiyi nasıl yönettiği, ikna kabiliyeti, psikolojik manipülasyon yeteneği ve sahadaki deneyimi istihbaratın niteliğini etkileyen faktörlerdir. Son yıllarda HUMINT uygulamaları sadece klasik ajanlar aracılığıyla değil; sosyal medya ağları, akademik çevreler, uluslararası STK'lar ve diplomatik temaslar üzerinden de gerçekleştirilmektedir (Yılmaz, 2016).

Özellikle karma savaş stratejilerinde HUMINT'in rolü belirgin şekilde artmıştır. Siber saldırıların izlenmesi, psikolojik harekâtların önlenmesi veya siyasi liderlere yönelik biyografik istihbaratın oluşturulması gibi konular, insan merkezli bilgiye olan ihtiyacı daha da pekiştirmiştir. Sharmen Kent, HUMINT'in uluslararası ilişkilerde karar süreçlerine etkisini vurgulayarak, ajan temini ve yönlendirme süreçlerinin devletlerarası stratejik dengelerde önemli bir rol oynadığını ifade etmiştir.

Sonuç olarak, HUMINT yalnızca bir bilgi edinme aracı değildir; aynı zamanda iletişim kurma, stratejik analiz yürütme, güven oluşturma ve yönlendirme gibi çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Bu bağlamda, sahadan gelen bilginin güvenilirliği hem kaynağın özelliklerine hem de sahada görevli uzmanların etik, analitik ve psikolojik becerilerine bağlıdır. Dolayısıyla HUMINT yalnızca bir istihbarat yöntemi değil, aynı zamanda insan ilişkilerinin, sosyal sistemlerin ve politik stratejilerin incelikli biçimde yorumlandığı bütüncül bir yaklaşımdır.

3. İRAN İSLAM CUMHURİYETİ

3.1. İran İslam Cumhuriyeti

İran, tarih boyunca gerek monarşik gerekse teokratik yapılarla yönetilmiş olsun, her zaman bulunduğu bölgenin lider ülkesi olma arzusunu sürdürmüştür (Kibaroğlu, 1999). Kendini kadim Pers İmparatorluğu'nun mirasçısı olarak gören İran İslam Cumhuriyeti, Basra Körfezi'ndeki etkisini pekiştirmeyi, Orta Asya'da nüfuz alanını genişletmeyi ve bölgesel düzeyde baskın bir aktör haline gelmeyi hedeflemektedir. Derin tarihi birikimi ve güçlü bürokratik geleneğiyle öne çıkan İran, bu hedeflere yönelirken İslami/Şii nitelikli rejimini ve toprak bütünlüğünü koruma konusunda da titiz davranmaktadır.

1979'daki İslam Devrimi sonrasında İran'da din temelli bir yönetim şekli kurulmuş, din devleti kimliğine resmiyet kazandırılmıştır (Özcan, 2006). Bu devrim sonrasında İran'ın kısa vadede rejimin iç istikrarını sağlamak, orta vadede bölgesel güvenliğini oluşturmak ve uzun vadede ise İslami ilkelerin temel alınacağı küresel bir sistem kurmak gibi üç aşamalı bir strateji benimsediği görülmektedir (Ekşioğlu, 2011). Ayrıca İran, uzun vadeli bu stratejisini anayasal güvence altına alarak, yalnızca kendi halkının değil, tüm dünya Müslümanlarının haklarının savunuculuğunu üstlenmiştir. Bu doğrultuda dış politikasında "rejim ihracı" kavramı önemli bir yer edinmiş ve Tahran rejimi bu politikayı bölgesel etki alanını genişletmek amacıyla kullanmaya başlamıştır (Sanyürek, 2018).

Bu çerçevede İran, özellikle Basra Körfezi'ne kıyısı olan ülkelerdeki ve Irak ile Suudi Arabistan'daki Şii topluluklar üzerinde etki kurmaya çalışmaktadır (Combating Terrorism Center at West Point, 2009). İran'ın bu hamleleri yalnızca devrimin korunmasına hizmet etmemekte; aynı zamanda bölgede etkinliğini artırmak ve ABD'nin bölgesel gücünü dengelemek gibi hedefleri de beraberinde getirmektedir.

Tahran yönetimi, bölgesel güç olma arayışı içinde, Batı karşıtı bir dış politika yürütmekte ve özellikle "Büyük Şeytan" olarak nitelendirdiği ABD ile "Siyonist Şeytan" olarak adlandırdığı İsrail'i ciddi tehdit unsurları olarak görmektedir. ABD'nin bölgede bulundurduğu askerî güç ve İran içinde etnik kökenli ayrılıkçı hareketleri teşvik ettiği yönündeki girişimleri, İran rejimini ciddi şekilde tedirgin etmektedir (Özcan, 2006). Bu rahatsızlık, özellikle ABD'nin Afganistan ve Irak'a yönelik askeri müdahalelerinden sonra daha belirgin hale gelmiştir. Çünkü bu müdahaleler, iki ülkede oluşan güç boşluğunun İran'ın nüfuz alanını artırmasına olanak tanımış ve bu durumdan rahatsız olan Washington yönetimi, İran'a karşı bir kuşatma stratejisi izlemeye başlamıştır (Salihi, 2011). Bu strateji

çerçevesinde, 2002 yılında Afganistan'ın işgaliyle doğudan ve Irak'ın işgaliyle batıdan İran'la doğrudan komşu hale gelinmesi, İran'ı çevreleme politikasının açık bir yansıması olmuştur.

İran devleti kuruluşundan bu zamana kadar İran İslam Cumhuriyeti olarak politikalar geliştirmiş, ülkenin farklı etnik kimliklere sahip halkını İslam dini altında birleştirerek dikte etmiş, milli veya kavmi farklılıkların ülkenin birlik ve beraberliğini bozmaması için sert önlemler almıştır. İran devlet adamları birlikteliğin sağlanabilmesi için 12 İmam Şiiliğini kullanarak günümüze kadar başarılı şekilde sürekliliği sağlayabilmişlerdir.İran Devleti'nin önde gelen devlet adamları bu şekilde, yönetiminde olan toplumu bir arada tutabilmek için dini bir kimlik geliştirmiş, kendi toplumlarını simgeleyecek Şii kimliğini oluşturmayı başarmışlardır (Onat, 2013). Bu kimlik ülkenin birlik, bütünlük ve aynı amaç doğrultusunda hareket etmelerini sağlayacak bir argüman olarak kullanılmıştır.

ABD başkanı George W. Bush İran'a askeri bir müdahale gerek görmemiş hatta İran'a ambargo uygulanmasına da sıcak bakmamıştır. İran'ın bu dönemde özellikle nükleer dışında radikal gruplara destek sağladığını belirtmiştir (Karakaya, 2010).

İran'da mevcut siyasal yapıyı İslami hiyerarşik, parlamenter demokrasi olarak adlandırılır ve devletin dış politikasını şekillendiren siyasi kararların alındığı bir yapıdır. Ülkede yaşanan "İslam Devrimi" devletin siyasi ve toplumsal yapısında bir kısım değişimlere neden olmuştur. Devrim öncesi Monarşi ile yönetilen devlet, devrimden sonra İslam hukukunu benimsemiş, bununla birlikte Şii mezhebinin İmamiye/ İsnaaşeriye kolunun görüşlerini prensip edinen Ayetullah Ruhullah Humeyni liderliğinde İran İslam Cumhuriyeti'ne dönüşmüştür (Onat, 2013). 1979 yılının Şubat ayında İran devlet yönetiminin değişmesi ile birlikte Şii İslam yapısı içerisinde bulunan ileri gelen yöneticiler, Anayasaları içerisine Velayet-i Fakih teorisini yerleştirerek 3 Aralık 1979'da yeniden yapılandırılmış Anayasayı halk oylamasına sundular. Yapılan halk oylaması sonucu İran İslam Cumhuriyeti Anayasası yürürlüğe girmiş oldu.

İran Devletindeki bu yeni idari ve siyasi değişim hareketleri ile birlikte İran'da klasik dini siyasi düşünce ile modern siyasi yöntem harmanlanarak tamamen farklı bir siyasal sistem oluşturulmuştur. Dini liderleri Ayetullah Humeyni'nin savunduğu Velayet-i Fakih teorisi, 12. İmam olan Muhammed Mehdi'nin geri dönüşüne kadar ülkenin yönetiminin onun manevi mirasçıları olan din adamları tarafından yapılması gerektiği ileri sürülmektedir.

Velayet- i Fakih anlayışı ile devlet yönetimini oluşturan kurumlarda değişikler meydana gelmiş ve yeni kurum ve kavramlar ortaya çıkmıştır.

Meşru bir devlet başkanlığı temelli Velayet- i Fakih anlayışına ile birlikte ortaya çıkan yeni anlayışın yapısının siyasi merkezine Devrim Rehberliği Kurumu oturtulmuş ve Düzenin Yararı Teşhis Konseyi, Anayasa Koruyucular Konseyi, Uzmanlar Meclisi, Silahlı Kuvvetler, Milli Güvenlik Yüksek Konseyi, Devrim Rehberliğinin İdari Sistemdeki Temsilcileri, Cuma İmamları, İran Radyo ve Televizyon Kurumu ve Anayasa Gözden Geçirme Konseyi gibi diğer siyasal kurum ve kuruluşlar bu merkezin altında toplanmıştır (Ahin, 2010). Bu kurumlar Şiilik mezhebi anlayışının temelindeki, ümmetin önderlik olarak nitelendirilen "imamet" etrafında toplanmış, yönetimsiz bir toplum ve devletin olmayacağı anlayışına dayandırılan 12. İmam Mehdi'nin henüz dünyaya dönmemesi sebebi ile dini devlet adamları olan fıkıh alimlerinin devleti yönetmek için sorumluluk alacağı anlayışı kabul edilmiştir.

İran devlet yönetimi seçimle görev almaktadır. Cumhurbaşkanı seçim süreci dört aşamada yapılmaktadır. Sırasıyla aday adaylığı başvurusu, seçimlerin düzenlenmesi, mazbatanın verilmesi ve yemin töreni şeklindedir. Seçilen Cumhurbaşkanı dört yıl görev yapabilir ve en fazla iki dönem cumhurbaşkanlığı görevi alabilir. Cumhurbaşkanı adayının dinen ve siyaseten yüksek makamlı devlet adamlığı özelliği taşıması, İran İslam Cumhuriyeti kökenli ve vatandaşı olması, yönetim ve idare yeteneklerinin üst düzeyde, geçmişinin temiz ve ahlaki değerlere uygun, takva inancına sahip güvenilir, devletin temel ilke ve amaçlarına tam sadakat ve devletin resmi mezhebi olan Şii liğe mensup olması gerekmektedir (Taflıoğlu, 2013).

3.2. İran'ın Jeopolitik Konumu ve Stratejik Etkileri

İran halkı, binlerce yılı aşan köklü devlet geleneği, kültürel birikimi ve medeniyet geçmişiyle Orta Doğu'nun en eski topluluklarından biridir. Bugünkü İran coğrafyasında kurulan ilk büyük medeniyetin Persler tarafından oluşturulduğu kabul edilmektedir. Perslerin yaklaşık M.Ö. 2800'lü yıllarda bu topraklara yerleştikleri ileri sürülmektedir. Farslar olarak da bilinen Perslerin, İndo-Aryan kökenli bir soydan geldikleri tarihsel kaynaklarda ifade edilmektedir (T.C. Tahran Büyükelçiliği, 2017).

İran'ın belgelenmiş tarihsel süreci, M.Ö. 559 yılında kurulan Akamenid (Ahameniş) İmparatorluğu ile başlamış ve bu imparatorluk, M.Ö. 330 yılına kadar önemli bir medeniyet olarak varlığını sürdürmüştür. Doğuda Mısır'dan batıda Antik Yunan şehir

devletlerine kadar uzanan geniş bir coğrafyada hüküm süren Akamenidler, M.Ö. 330 yılında Büyük İskender'in istilaları sonucu tarih sahnesinden çekildi.

Akamenidlerin ardından, M.Ö. 248 yılında bugünkü İran ile Mezopotamya'yı içine alan alanlarda Part İmparatorluğu ortaya çıkmıştır. M.S. 226 yılına gelindiğinde ise Sasaniler tarih sahnesine çıkarak Part hâkimiyetine son vermiş ve kendi yönetimlerini tesis etmişlerdir. Sasaniler, komşuları olan Roma İmparatorluğu ile sürekli bir siyasi ve askeri rekabet içerisine girmişlerdir. Özellikle askeri düzenlemeler ve ekonomik alandaki reformlarla güç kazanan Sasani İmparatorluğu, sınırlarını bugünkü Irak, Ermenistan, Afganistan, Orta Asya'nın bazı bölgeleri ile Arap Yarımadası'na kadar genişletmeyi başarmıştır. Sasani hükümdarları, Zerdüştlüğü resmi din olarak benimsemiş; bu doğrultuda hüküm sürdükleri dönemde, diğer pagan dinlerin etkisini ortadan kaldırmaya yönelik politikalar izlemişlerdir (Gündoğan, 2010).

M.S. 637 yılında Arap ordularının gerçekleştirdiği saldırı sonucu ağır bir yenilgi alan Sasani Devleti yıkılmış, o döneme kadar hâkim olan Zerdüştlük dini, İslamiyet'in yayılmasıyla yerini yeni inanca bırakmıştır. Bu fetihlerin ardından İran toprakları önce Emeviler (637–750), ardından Abbasiler (750–950) tarafından idare edilmiştir (Boyce, 2014). Bu süreçte İran halkının büyük çoğunluğu zamanla Müslüman olmuştur.

9. yüzyıldan itibaren Orta Asya'dan gelen Türk boylarının hâkimiyeti altına giren İran topraklarında sırasıyla Gazneliler, Selçuklular, Moğollar, İlhanlılar, Timur Hanedanı ve Karakoyunlular yönetimi devralmıştır. Özellikle Moğolların gerçekleştirdiği istilalar, İran'ın uzun yıllar süren yıkım ve tahribat yaşamasına yol açmıştır. Bu bağlamda, 661 yılından itibaren çoğunlukla Sünni yönetimlerin (Emeviler, Abbasiler, Selçuklular) egemen olduğu İran, 13. yüzyıl başlarından itibaren Moğolların etkisine girmiştir (Gündoğan, 2011).

1501 yılında Safevi Hanedanı'nın kurucusu Şah İsmail'in iktidara gelmesiyle birlikte, İran'da Şiilik mezhebi resmî ideoloji haline getirilmiş ve Lübnan ile Yemen gibi bölgelerde de etkisini göstermeye başlamıştır. Safevilerin Şiiliği yaygınlaştırma çabası, bölgesel dengeler açısından oldukça önemli bir gelişme teşkil etmiştir (Cleveland, 2004). Bu süreçte İslam dünyasının iki temel mezhebi farklı coğrafyalarda şekillenmeye başlamıştır: Batı'da Osmanlı (Sünni) ve Doğu'da İran (Şii) yönetimi (Gündoğan, 2011).

1722–1725 yılları arasında Afgan akınlarıyla İran işgale uğramıştır. Bu istilanın ardından ülkede Afşar, Zend ve Kaçar hanedanlıkları ortaya çıkmıştır. 1901 yılında İran'da petrolün

keşfedilmesiyle birlikte ülke, İngiltere ve Rusya arasında bir rekabet alanı hâline gelmiştir. 1907 yılında bu iki güç İran topraklarını kendi nüfuz bölgeleri olarak paylaşmıştır. Bu dönemdeki dış müdahaleler nedeniyle İran, zayıf düşmüş ve parçalanma sürecine girmiştir.

1925 yılına gelindiğinde Rıza Pehlevi, Kaçar Hanedanı'na son vererek yönetime el koymuş ve ülkenin dağılmasının önüne geçmiştir. Ancak 1941 yılında, İran'ın Rusya ve İngiltere tarafından işgali sonrası, Rıza Pehlevi tahtı oğlu Muhammed Rıza Pehlevi'ye devretmek zorunda kalmıştır. Rıza Pehlevi'nin yönetimi boyunca benimsediği reformist, seküler ve milliyetçi tutum dikkat çekmiş olsa da, monarşik gücünü kişisel çıkarları doğrultusunda kullanması ve halk desteğini sağlayamaması, onu istifaya zorlayan temel nedenler arasında yer almıştır (Bahçeşehir Üniversitesi, Uluslararası Güvenlik ve Stratejik Araştırmalar Merkezi, 2011).

Muhammed Rıza Pehlevi'nin iktidar dönemi, İran'ın Batılı ülkeler, özellikle ABD ile ilişkilerinin en yoğun yaşandığı dönemlerden biri olmuştur. Bu süreçte ülkede siyasi istikrarsızlık hâkim olmuş, yalnızca 1951 yılına kadar altı başbakan görev değiştirmiştir. 1951 yılında göreve gelen Başbakan Musaddık'ın milliyetçi politikaları ve özellikle petrolü devletleştirme kararı, İran'ı ciddi bir siyasi ve ekonomik bunalıma sürüklemiştir. Bu hamle, başta İngiltere olmak üzere birçok Batılı devleti rahatsız etmiş ve Musaddık'ın uygulamalarına yönelik hem iç hem dış muhalefeti tetiklemiştir (Cleveland, 2004).

Musaddık yönetiminin uygulamalarından memnun olmayan bazı iç ve dış aktörler, onu iktidardan uzaklaştırmak amacıyla çeşitli planlamalar yapmaya başlamıştır (Dilek, 2023). Birkaç başarısız darbe girişiminin ardından, 1953 yılında ABD istihbarat teşkilatı CIA'nin desteğiyle düzenlenen bir operasyon neticesinde Musaddık görevden alınmıştır. Bu tarihten itibaren İran, 1979'daki İslam Devrimi'ne kadar Şah'ın tam yetkili yönetimi altında kalmıştır.

1955 yılında Bağdat Paktı'na ve devamında CENTO'ya katılarak Batı ile daha da yakınlaşan İran'da, 1963 yılının Haziran ayında Ayetullah Humeyni'nin öncülüğünde birçok protesto hareketi başlamış; Humeyni, Şah'a yönelik sert söylemleri sebebiyle sürgüne gönderilmiştir. Ülkede hedeflenen ekonomik kalkınmanın gerçekleşememesi ve toplumun yaşam standartlarının düşük olması, kamuoyunun Şah'a yönelik memnuniyetsizliğini artırmıştır (Uluslararası Güvenlik ve Stratejik Araştırmalar Merkezi, 2009).

Geri kalmış ekonomik yapı, dinî çevrelerin Batı tarzı reformlara karşı tepkileri ve baskıcı yönetim anlayışı, sürgündeki Ayetullah Humeyni liderliğinde halkın ayağa kalkmasına yol açmış; nihayetinde 1979'da Şah ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Bu gelişmeyle birlikte Pehlevi Hanedanı, İran tarihinde son monarşi olarak sona ermiş (Arı, 2004) ve Humeyni halkın desteğiyle sürgünden ülkesine geri dönmüştür. Aralık 1979'da Humeyni, ülkenin "Dini Lideri" seçilmiş ve İran'da teokratik rejim resmi olarak başlamıştır (Ceylan, 2009).

İran İslam Devrimi'nin ardından Humeyni döneminde iki temel dış politika anlayışı benimsenmiştir: biri "rejim ihracı", diğeri ise "Batı karşıtlığı"dır. Rejim ihracı anlayışı çerçevesinde İran, mezhep farkı gözetmeden İslam Devrimi'ni diğer Müslüman ülkelere yayarak, İran liderliğinde bir İslami birlik kurmayı hedeflemiştir. Bu doğrultuda, Humeyni döneminde İsrail karşıtı tutum kurumsal bir düzeye taşınmış; İsrail ile barış çabaları, İslam dünyasına karşı bir ihanet olarak değerlendirilmiştir (Muran, 2009).

1980 ile 1988 yılları arasında gerçekleşen ve kesin bir galibin ortaya çıkmadığı İran-Irak Savaşı, her ne kadar yıkıcı sonuçlar doğursa da İran toplumunda ulusal bir birlik ruhu oluşturarak Devrim'e olan bağlılığı güçlendirmiştir. (Arı, 2004) Humeyni'nin 1989'da vefatının ardından, yerine Ali Hamaney getirilmiştir. Bu süreçte Meclis Başkanlığı görevini yürüten Rafsancani cumhurbaşkanı olmuştur. Rafsancani'nin 1993–1997 dönemindeki ikinci başkanlık süresinin ardından, eski Kültür Bakanı Hüccetülislam Seyyid Muhammed Hatemi halkın %70 oranındaki oy desteğiyle Cumhurbaşkanı seçilmiş; 2001'deki seçimlerde ise oy oranını %78'e yükselterek tekrar göreve gelmiştir.

Devrimin ardından başlayan Rafsancani dönemiyle birlikte, İran yönetimi ülkede derinleşen ekonomik sorunlar nedeniyle Basra Körfezi ve Orta Asya ülkeleriyle ilişkilerini geliştirme arayışına yönelmiştir.

2005 yılında yapılan genel seçimlerde, eski Tahran Belediye Başkanı olan muhafazakâr Mahmut Ahmedinejad cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. 12 Haziran 2009 seçimlerinde de yeniden seçilen Ahmedinejad'ın döneminde Batı karşıtlığı dış politikanın temel unsurlarından biri olmuştur (Muran, 2009). Bu süreçte İsrail'in meşruiyeti sorgulanarak ortadan kaldırılması gerektiği ifade edilmiş; ayrıca ABD'nin Afganistan ve Irak müdahalelerine atıf yapılarak Amerikan karşıtı söylemler ön plana çıkarılmıştır. Ahmedinejad'ın radikal açıklamaları ve nükleer programda gösterdiği ilerleme ise hem bölgesel hem de küresel güçlerin endişelenmesine neden olmuştur.

İran devleti dünya genelinde Müslümanlık inancına sahip insanların önderi ve koruyucusu olarak nitelendirmekte, tüm Müslümanların temsiliyet yetkisinin kendisinde olduğunu düşünerek uluslararası mecrada bu yönde politika yürütmüştür. İran Devleti kendi içinde ve ülke dışında stratejik gücünü belirleyen ve tarihteki yerini zamanımıza kadar güçlü devlet imajını sağlaması, bölgesindeki diğer Müslüman ülkelerin mezhebi farklılıklarına sahip olmasıyla sağlamıştır (Çetin, 2019).

Devletin dünya üzerindeki jeopolitik konumu ticari ve siyasi bakımdan önemli bir noktadır. Ülkenin toprak yapısı dağlık, ormanlık ve sulaktır. Etrafının bu coğrafik yapılarla çevrili olması ülke için doğal koruma sağlamaktadır. Konum olarak stratejik bir nokta olan İran Devleti, Avrasya Kıtası üzerinde Kuzey Avrasya'yı Basra Körfezi'ne ve Hint Okyanusuna, Orta Asya ve Güney Asya'yı Batı Asya'ya bağlantı noktası durumundadır. Ticari olarakta doğu ve batı, kuzey ve güney ticaret yolları arasında kavşak görevi görmesidir (Kaya, 2018). Bu nedenle, Doğu Asya ve Avrupa arasında önemli bir bağlantı noktasıdır. İran Devletinin iç karışıklıklarıyla gündemden düşmeyen ve öne çıkan Afganistan ile diğer Avrasya ülkeleri arasında tampon görevi görmektedir. Coğrafik olarak bulundu konum dolayısıyla önemli derecede petrol ve doğalgaz rezervlerine sahiptir. Deniz ulaşımı bakımından da önemli bir ticaret ve ulaşım noktası olan Basra Körfezi'nin güvenliği içinde önemli bir noktadadır. Hürmüz Boğazı kesişim noktasında olması, enerji kaynakları pazarı içinde arz ve güvenliğin sağlanmasında konumu nedeniyle önem arz etmektedir (Akbaş, 2020).

Ticaret ve enerjinin Uluslararası alanda naklinin sağlanması gibi önemli bir konumda olan İran Devletinin güvenliği çevre ülkelerin geleceği içinde önemlidir. Ülkenin güney kesiminde denize ve Avrasya Kıtasına açılmasını mümkün kılmaktadır. Bu nedenle İran ve onun üzerinden Avrasya Kıtasına etki etmek ve uluslararası sulara geçişi sağlamak isteyen diğer devletler için önemlidir. Bu nedenlerden dolayı devletin güvenliğinin sürekli kılınması, çevresinde bulunan Basra Körfezi ülkeleri, Irak, Suriye, Türkiye, Kafkasya, Afganistan, Pakistan ve Orta Asya Ülkeleri'nin politikalarını şekillendirmektedir (Muran, 2009).

3.3. İran'ın Nükleer Programı ve Bölgesel Etkileri

İran'ın nükleer programı ilk olarak 1957 yılında ABD ile imzalanan "Atomun Sivil Kullanımına Dair İş Birliği Anlaşması" ile başlamıştır. Bu süreçte ABD, Eisenhower'ın "Barış İçin Atom" doktrini çerçevesinde İran'a bilimsel destek sağlamış, Tahran

Üniversitesi'nde bir araştırma reaktörü kurulmuş, zenginleştirilmiş uranyum ve plütonyum temin edilmiştir. İran, 1968'de Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması'na (NPT) taraf olmuş, 1970 yılında bu anlaşmayı onaylamıştır (Özbay, 2007).

1970'li yıllarda Şah rejimi, Batı'dan aldığı güçlü ekonomik ve teknolojik destekle nükleer enerjiyi geliştirme yönünde ciddi adımlar atmıştır. İran, ABD, Almanya ve Fransa başta olmak üzere birçok Batılı ülkeyle reaktör inşası, nükleer yakıt sağlanması ve teknik eğitim alanlarında anlaşmalar yapmıştır. Bu kapsamda Buşehr ve Darkhovin'de reaktör inşaatları planlanmış, Eurodiff gibi şirketlere ortak olunarak zenginleştirme süreçlerine katılım sağlanmıştır. ABD'nin yanı sıra Almanya ve Fransa da İran'daki projelere yatırım yapmış, nükleer mühendislerin eğitimi için MIT gibi kurumlarla iş birlikleri kurulmuştur (Cankara, 2005).

Ancak 1979'daki İslam Devrimi sonrası yeni yönetim, Humeyni'nin talimatıyla bazı projeleri iptal etmiş ve Batı ile iş birliği kesintiye uğramıştır. Bu süreçte, devrim sonrası ABD ile ilişkilerin bozulması, İran'ın nükleer programını da etkilemiştir.

2002 yılında İran Ulusal Direniş Konseyi'nin sözcüsü Caferzâde'nin Arak ve Natanz'daki gizli tesisleri açıklamasıyla, İran'ın nükleer programının barışçıl niteliği Batı tarafından sorgulanmaya başlamıştır. Bu açıklamalar, İran'a yönelik yaptırımların ve askeri müdahale söylemlerinin uluslararası kamuoyunda gündeme gelmesine neden olmuştur. 2006'da UAEK'nın İran dosyasını BM Güvenlik Konseyi'ne sevk etmesiyle konu, küresel bir krize dönüşmüştür (Kibaroğlu, 2018).

İran, geçmişte nükleer programını Batı'nın yoğun desteğiyle geliştirirken, devrim sonrasında Batı'dan uzaklaşmış ve programı bağımsız olarak sürdürmeye çalışmıştır. İran'ın NPT çerçevesinde sahip olduğu barışçıl nükleer hakları vurgulamasına karşın, Batı ülkeleri bu programın askeri amaçlar taşıyabileceğini öne sürerek eleştirilerini sürdürmüştür.

İran'ın nükleer programı, 1957 yılında ABD ile yapılan "Atomun Sivil Kullanımına Dair İş Birliği Anlaşması"yla başlamış ve Eisenhower'ın "Barış İçin Atom" politikası çerçevesinde şekillenmiştir. Bu dönemde ABD, İran'a nükleer araştırma reaktörü sağlamış; İran, 1958'de UAEK'ya katılmış ve 1968'de NPT'yi imzalayarak barışçıl nükleer teknoloji edinme hakkını elde etmiştir. 1970'li yıllarda artan petrol gelirleriyle nükleer yatırımlar hız kazanmış, ABD ile yapılan anlaşmalar uzatılmış, Stanford Araştırma Enstitüsü'nün de katkılarıyla 20.000 MW'lık nükleer enerji hedefi belirlenmiştir (Keskin, 2008). İran,

Eurodiff gibi zenginleştirme şirketlerine ortak olmuş, Almanya ile Buşehr, Fransa ile Darkhovin reaktörlerinin kurulması planlanmıştır. Bu süreçte Güney Afrika'dan uranyum temin edilmiş, İsveç ve Belçika gibi ülkelerle eğitim ve teknik iş birlikleri geliştirilmiştir.

1979'daki İslam Devrimi sonrası yeni rejim, nükleer programı Şah döneminin mirası ve israf olarak görerek durdurmuştur. ABD ile ilişkilerin kopmasıyla yakıt temini kesilmiş, Batı kaynaklı destekler sona ermiştir. İran-Irak Savaşı'nın getirdiği ekonomik yük, teknik personelin yurt dışına göçü ve siyasi belirsizlikler nükleer faaliyetlerin durmasına neden olmuştur. Ancak savaşın ardından İran, enerji ihtiyacı ve güvenlik endişeleriyle nükleer programını yeniden canlandırmak istemiştir. Bu kapsamda Çin'den teknik destek alınmış, İsfahan'da bir teknoloji merkezi kurulmuştur. Ancak ABD'nin baskısı, Arjantin, Almanya ve Fransa gibi ülkelerle iş birliklerini engellemiştir. İran'ın Pakistan ile yaptığı iş birliği ve burada eğitim alan bilim insanları, nükleer teknoloji transferi tartışmalarını gündeme getirmiştir. Arjantin ile yapılan yakıt tedariki ve reaktör çekirdeği değişimi anlaşmaları da yine ABD tarafından sekteye uğratılmıştır (Sahimi, 2003).

Batı'dan umduğunu bulamayan İran, 1990'lı yıllarda yönünü Rusya ve Çin'e çevirmiştir. Rusya ile Buşehr'de reaktör inşası için anlaşmalar imzalanmış, Çin ile çeşitli teknolojik iş birlikleri geliştirilmiştir. Ancak Çin de ABD baskısıyla bazı anlaşmalardan geri çekilmiştir. 1995 yılında ABD ile Rusya arasında imzalanan Gore-Chernomyrdin Anlaşması, Rusya'nın İran'la yaptığı önceki anlaşmaları kapsamadığı için İran'ın Rusya ile olan nükleer iş birliği sürmüştür. İran'ın nükleer faaliyetleri 2002'de İran Ulusal Direniş Konseyi tarafından kamuoyuna açıklanan gizli tesislerle tekrar küresel dikkat çekmiş ve 2006'da UAEK tarafından BM Güvenlik Konseyi'ne sevk edilerek uluslararası bir krize dönüşmüştür (Cankara, 2005).

1995 yılında İran ile Rusya Federasyonu (RF) arasında imzalanan Nükleer İş Birliği Anlaşması, İran'ın nükleer programı açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Anlaşma çerçevesinde Buşehr'de yarım kalan iki reaktörün tamamlanması, İranlı öğrencilere RF'de nükleer alanda eğitim verilmesi ve bilimsel-teknolojik iş birliği yapılması kararlaştırılmıştır. ABD, İran ile böyle bir anlaşma yapılmasına karşı çıkarak RF'ye baskı yapmış, ancak RF ekonomik çıkarları (yaklaşık 1 milyar dolarlık gelir) ve stratejik hedefleri doğrultusunda geri adım atmamıştır. RF bu süreçte hem İran'ın nükleer faaliyetlerini kısmen denetleyebilme imkânı elde etmiş hem de kendi nükleer endüstrisini uluslararası alana taşıma fırsatı yakalamıştır (Barnaby, 1993).

ABD ve İsrail, Buşehr reaktörlerinin her biri tam kapasiteyle çalıştığında yıllık 180 kg plütonyum üretebileceğini ve bunun İran tarafından nükleer silah yapımında kullanılabileceğini öne sürerek anlaşmayı eleştirmiştir. Ayrıca, reaktörlerin doğrudan silah üretimine hizmet etmese bile, İran'da gelecekte nükleer silah yapabilecek düzeye ulaşacak bir neslin yetişmesine zemin hazırlayabileceği yönünde endişeler dile getirilmiştir (Israel MFA, 2012). Anlaşmada atık yakıtın RF'ye gönderilerek Sibirya'daki depolarda saklanması planlansa da, taşıma ve depolama maliyetleri nedeniyle bu konuda bir mutabakata varılamamıştır. Bu gelişmelerle birlikte ABD, İran'ın nükleer faaliyetlerini daha ciddi bir tehdit olarak görmeye başlamış ve karşıtlığını sertleştirmiştir (Netanyahu, 2018). Bu süreç, İran Ulusal Direniş Konseyi sözcüsü Ali Rıza Caferzâde'nin 2002 yılında Washington'da yaptığı açıklamalara kadar bu şekilde devam etmiştir (Sahimi, 2003).

1990'lardan itibaren İran, nükleer teknoloji ve malzeme temininde en fazla RF, Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) ve Kuzey Kore'ye yönelmiş, ancak aynı zamanda Avrupa ülkeleri dahil en az 30 farklı ülkeden de çeşitli malzemeler sağlayarak kaynaklarını çeşitlendirmiştir. Buna ek olarak, Pakistan kaynaklı Abdülkadir Han şebekesinin İran'a nükleer teknoloji sağladığı yönünde ciddi iddialar ortaya atılmıştır. İran ayrıca RF ve Kuzey Kore gibi ülkelerden nükleer uzmanlar getirerek yerli kapasitesini artırmaya çalışmıştır. Kuzey Koreli uzmanların İran'da balistik füze sistemleri üzerine çalışmalar yürüttüğü iddia edilmiştir (Vaez & Sadjadpour, 2013).

1995'te yapılan anlaşmayı takip eden süreçte RF'nin İran'a ağır su reaktörü satışı da gündeme gelmiş ve gerekli planlar İran'a sağlanmıştır. 1998'de RF tarafından Buşehr'de iki yeni reaktörün inşasına yönelik prensipte mutabakata varıldığı açıklanmıştır (Pillar, 2013). 2002 sonrası dönemde artan uluslararası baskılara rağmen RF, İran ile iş birliğini sürdürmüş ve İran'ın nükleer silah ürettiğine dair somut bir kanıt olmadığı sürece bu tutumunu değiştirmeyeceğini belirtmiştir. RF'ye bağlı Atomstroyeksport şirketi tarafından 1998 yılında inşasına başlanan Buşehr Nükleer Santrali'nin 1000 MW'lık ilk bloğu 2010 yazında tamamlanmış; ancak reaktöre yakıt yükleme ve ilk çalıştırma sırasında yaşanan teknik aksaklıklar nedeniyle resmî açılışı ertelenmiştir. Santral, metnin yazıldığı dönemde hâlâ istenen kapasitede faaliyete geçememiştir (Ayman, 2006).

Tablo 3.1. İran nükleer programının 1957-2023 yılları arasındaki kronolojik gelişimi

Tarih	Önemli Olaylar	Açıklama / Notlar	Kaynaklar
1957	İran ve ABD arasında nükleer enerjinin sivil ve barışçıl amaçlarla kullanımı için iş birliği anlaşması	İran'ın nükleer programının temelleri atıldı	IranWatch (2022)
1958	İran Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'na (UAEA) üye oldu	Uluslararası atom enerjisi sistemine katılım	IranWatch (2022)
1968	İran, Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması'nı (NPT) imzaladı	2 Şubat 1970'te antlaşma yürürlüğe girdi	IranWatch (2022)
1974	İran Atom Enerjisi Kurumu (İAEK) kuruldu; Ekber Etemad atandı	Nükleer enerji araştırmaları ve reaktör fiziği çalışmalarına başlandı	IranWatch (2020)
1979	İslam Devrimi	İran'ın siyasi yapısı değişti	Genel kaynaklar
1987	İran, Pakistan ile uzun vadeli nükleer iş birliği anlaşması imzaladı	Pakistanlı bilim adamı Abdul Qadir Khan'dan nükleer teknoloji transferi	IranWatch (2022)
1990	İran, Çin ile uzun vadeli nükleer iş birliği anlaşması imzaladı	Çin'den küçük boyutlu nötron kaynak reaktörü temini	IranWatch (2022)
1991	UAEA, İran nükleer tesislerinde teftişlere başladı	Gerilimi azaltmaya yönelik ilk denetimler	IranWatch (2022)
1992	Rusya ile atom enerjisi iş birliği anlaşması; Buşehr nükleer santrali inşaatı başladı	Lazerle uranyum zenginleştirme teknolojisi geliştirildi	IranWatch (2022)
1997	ABD baskısı sonucu Çin, İran'daki nükleer programları durdurdu	Programda geçici duraklama	IranWatch (2022)
2002	ABD merkezli İranlı muhalifler beyan edilmeyen nükleer tesislerin varlığını açıkladı	UAEA ile ek teftiş anlaşmaları imzalandı	PIR Center (2022)
2003	İran, ABD ile müzakere önerdi; Avrupa ülkeleri ile Paris Anlaşması imzalandı	Uranyum zenginleştirme faaliyetlerinin bir kısmı kabul edildi	PIR Center (2022)
2004	Paris Anlaşması ile uranyum zenginleştirme faaliyetleri geçici azaltıldı	Geçici duraklama dönemi	PIR Center (2022)
2006	İran, Natanz'da uranyum zenginleştirmeye yeniden başladı; BM yaptırımları uygulandı	Ekonomik ve politik baskılar arttı	UNSC (2006)
2008	BM yaptırımları artırıldı; ABD siber saldırıları Natanz santralini hedef aldı	Santralde teknik zorluklar	UNSC (2008)
2010	İran, uranyum zenginleştirme seviyesini %19,75'e çıkardı; yeni yaptırımlar uygulandı	Yaptırımlar genişletildi	UNSC (2010)
2012	İran ikinci zenginleştirme kompleksi Fordo'da faaliyete geçti; AB petrol ambargosu uygulandı	Uluslararası finans yaptırımları ağırlaştı	PIR Center (2022)
2014	İran ve 5+1 grubu Viyana'da müzakerelere başladı	Anlaşmanın ön hazırlık süreci	PIR Center (2022)
2015	Ortak Kapsamlı Eylem Planı (JCPOA) kabul edildi; BM önceki yaptırımları kaldırdı	İran nükleer programını sınırladı	UNSC (2015)
2016-2017	JCPOA kapsamında denetimler başladı; UAEA İran'ın uyumunu raporladı	Uluslararası denetimlerle kontrol	UAEA Raporları
2018	ABD, JCPOA'dan çekildi ve İran'a yaptırımları yeniden uyguladı	Anlaşma zayıfladı, İran ekonomik baskı altında	Reuters (2011)
2019	İran, zenginleştirme faaliyetlerini artırdı	Tahran, nükleer programını güçlendirdi	BBC (2019)

Tablo 3.1.(Devamı) İran nükleer programının 1957-2023 yılları arasındaki kronolojik gelişimi

2020	Muhsin Fahrizade suikastı gerçekleşti	İran'ın önde gelen nükleer bilim insanı öldürüldü	Al Jazeera (2020)
2021	İran, nükleer faaliyetlerini artırmaya devam etti	BM endişeleri sürdü, diplomasi yoğunlaştı	UAEA Raporları
2022	JCPOA yeniden canlandırma görüşmeleri hızlandı	Avrupa ve ABD diplomatik girişimleri	Diplomatic Sources (2022)
2023	İran, uranyum zenginleştirme faaliyetlerini hızlandırdı	Bölgesel gerilimler arttı	Middle East Monitor (2023)

3.4. İran'ın Avrupa ve Bölgesel İlişkileri

İran'ın Avrupa ve bölgesel ilişkileri, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaşanan siyasal dönüşümler, jeopolitik gelişmeler ve uluslararası güç dengeleri çerçevesinde şekillenmiş karmaşık ve dinamik bir yapıya sahiptir. Bu ilişkilerde belirleyici olan temel faktörler arasında İran'daki rejim değişiklikleri, bölgesel çatışmalar, uluslararası politikalar ve enerji kaynakları önemli yer tutmaktadır (Moshaver, 2003).

1960'lar ve 1970'lerde Muhammed Rıza Pehlevi yönetimindeki İran, Batı Avrupa ülkeleriyle görece iyi ilişkiler yürütmekteydi. Bu dönemde İran hızla modernleşme sürecine girmiş ve Batı ile ekonomik, kültürel ve siyasi alanda yakın bağlar kurmuştu. Ancak 1979'da gerçekleşen İslam Devrimi, İran'ın rejim yapısını radikal biçimde değiştirerek teokratik bir İslam Cumhuriyeti sistemini hayata geçirdi. Bu gelişme, Avrupa'da şaşkınlık ve kaygı yarattı. İslam Cumhuriyeti rejimi, Batı karşıtı söylemlerle ve dış politikalarla Avrupa ile ilişkileri zorlaştırdı. Devrim sonrası İran'dan kaçan muhalifler Avrupa ülkelerinde sığınma bulurken, bu ülkeler aynı zamanda devrimci İran ile olan siyasi ve kültürel ilişkilerin neredeyse tamamen kopmasına sahne oldu (Tarock, 1999).

Avrupa açısından, İran'da yaşanan iç karışıklıklar, ekonomik korumacılık, üçüncü dünya politikaları ve devletin ekonomiyi millileştirmesi, İran pazarının cazibesini azaltan unsurlar oldu. İslam Cumhuriyeti rejiminin uluslararası sisteme meydan okuyan tutumu, özellikle 1979'da Amerikan Büyükelçiliği'nin basılması ve diplomatların uzun süre rehin tutulması, Avrupalı ülkelerin İran'a mesafeli yaklaşmasına neden oldu (Parsi, 2017). Ayrıca, İran'ın Basra Körfezi'nde bölgesel istikrarı tehdit eden radikal dış politikası, Lübnan'da Batılıları rehin alan Şii militanlara destek vermesi ve Avrupa'daki muhaliflere karşı suikast girişimleri gibi eylemleri, iki taraf arasındaki güveni önemli ölçüde zedeledi.

1980-1988 yılları arasında devam eden Irak-İran Savaşı sırasında Batılı ülkeler genel olarak Irak'a destek verirken, İran'a yönelik silah ambargoları uyguladı. Avrupa'nın bazı

ülkeleri doğrudan veya dolaylı olarak Irak'a yardım ederken, bu durum İran ile Avrupa arasındaki ilişkilerin gelişimini engelledi. 1989'da İran Devrimi'nin lideri Ayetullah Humeyni'nin İngiltere'de yayımlanan "Şeytan Ayetleri" kitabının yazarı Salman Rüşdi ve yayıncılarına ölüm fetvası vermesi, diplomatik ilişkilerin kopmasına yol açtı. İngiltere ile diplomatik ilişkilerin kesilmesi, Avrupa Topluluğu ülkelerinin büyükelçilerini geri çekmesi ve ticari işlemlerin durması, ilişkilerin derin bir krize girmesine sebep oldu (Orhan, 2019).

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle Avrupa Birliği (AB), ABD'den bağımsız ve ortak çıkarları yansıtan bir dış politika ve güvenlik stratejisi geliştirmeye odaklandı. Bu süreçte İran'da da önemli değişiklikler yaşandı. Humeyni'nin 1989'da ölümünden sonra cumhurbaşkanı olan Haşimi Rafsancani liderliğindeki yeni yönetim, dış politikada daha ılımlı bir çizgi benimsedi ve Batı'ya açılım politikaları başlattı. Bu durum, Avrupa ülkeleri için İran ile ilişkilerde yeni bir fırsat sundu (Hunter, 2010).

AB açısından İran, ekonomik kaynakları ve jeopolitik konumu nedeniyle stratejik bir önem taşıyordu. Dünyada dördüncü sırada olan petrol rezervleri ve ikinci sıradaki gaz rezervleri, enerji alanında dışa bağımlı olan Avrupa ülkeleri için İran'ı önemli bir partner haline getirdi. Ayrıca, savaş sonrası İran'ın altyapı projelerine başlaması ve yabancı yatırımlara kapı açması, 60 milyona yaklaşan nüfusuyla İran'ı Avrupalı şirketler için cazip bir pazar olarak konumlandırdı (Yıldırım, 2005). Bölgesel açıdan ise Basra Körfezi'nde istikrarın korunması, küresel petrol akışının ve fiyatlarının düzenli seyri açısından İran kritik bir aktör olarak değerlendirildi.

İran rejimi Avrupa ülkeleri tarafından doğrudan benimsenmese de bölgesel güç olarak yerleşmesi ve istikrarı sağlaması nedeniyle Avrupalılar diyalog ve iş birliğine daha açık bir tutum benimsedi. İran, AB ile doğrudan kara sınırı olmamasına rağmen, coğrafi yakınlığı dolayısıyla enerji güvenliği, uyuşturucu kaçakçılığı, mülteci akımları gibi alanlarda Avrupa'nın Amerikan politikalarından farklı stratejiler geliştirmesini zorunlu kıldı. Ayrıca, İran'ın bölgedeki çatışma dinamiklerine etkisi, AB'nin bölgesel politikasında göz önünde bulunduruldu (Fulton, 2020).

AB, dış politikasını normatif güç olarak konumlandırmış, ilişkilerinde insan hakları ve uluslararası normları ön plana çıkarmıştır. Bu bağlamda Avrupa, İran'ın dış politika davranışlarını uluslararası standartlara uyumlu hale getirmeye çalışmış, İran'ın bölgedeki olaylara yapıcı katkılarda bulunması ve insan hakları alanında ilerleme sağlamasını hedeflemiştir.

İran ise ekonomik kalkınması için Avrupa'yı önemli bir dış borç, kredi ve yatırım kaynağı olarak görmüştür. Enerji ve sanayi altyapısını modernize etmek isteyen İran, ABD ile devam eden husumet nedeniyle gerekli teknoloji ve sermayeyi büyük ölçüde Avrupa'dan temin etmeyi amaçlamıştır. Batı Avrupa ülkelerinin İran'a yönelik politikaları Amerikan dış politikasından farklılık göstermekte, İran bu farkı değerlendirerek uluslararası alanda Avrupa-ABD ayrışmasından yararlanmak istemiştir (Ghasseminejad, 2019).

Özellikle Fransa'nın Humeyni'yi devrim öncesinde ağırlaması, Almanya'nın savaş sırasında tarafsız kalması ve ekonomik ilişkileri sürdürme kararlılığı, İran'ın Avrupa'yı ABD'den ayrı ve daha esnek bir partner olarak görmesini sağlamıştır. 1990'ların başından itibaren AB'nin İran'a yönelik diyaloğa açık tutumu, Tahran'ın Avrupa ile ilişkilerini geliştirmesinde belirleyici olmuştur. İran, ABD'nin uyguladığı siyasi ve ekonomik izolasyonu dengelemek amacıyla Avrupa ile ilişkilerini güçlendirmeye çalışmıştır (Sinkaya, 2022).

İran'ın bölgesel güvenlik stratejisinin temelinde rejim güvenliğinin öncelenmesi yatmaktadır. 1979 sonrası dönemde Irak-İran Savaşı ve iç-dış düşman algısı, İran rejiminin güvenlik yaklaşımını belirlemiştir. İç düşman olarak rejim ideolojisiyle uyumsuz tüm kesimler, dış düşman olarak ise ağırlıklı Batı, özelde ise İsrail ve ABD hedef alınmıştır. Batı karşıtlığı rejimi canlı tutmanın ve iç muhalefeti bastırmanın bir aracı olarak kullanılmıştır.

İran, ekonomik alanda "direniş ekonomisi" olarak adlandırılan kendi kendine yeterlilik stratejisini benimsemiş, askeri alanda ise özellikle Devrim Muhafızları öncülüğünde orta ve uzun menzilli füze sistemleri geliştirmeye öncelik vermiştir. 1989'da Humeyni'nin ölümünden sonra rejim ihracı fikri terk edilse de, reel politik koşullar altında Şii gruplarla ittifaklar sürdürülmüştür. Tahran, bölgesel mezhepsel muhalefeti örgütleyerek kendisiyle uyumlu güç unsurlarını desteklemiş, bu sayede bölgesel etkisini artırmıştır (Posch, 2013).

Ancak bu süreçte İran, rakipleri ve düşmanları tarafından çevrelenmiş; özellikle ABD, İsrail, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri, İran karşıtı bir cephe oluşturmuştur. 2017'den itibaren İsrail-İran rekabetinin radikal bir boyut kazanması beklenirken, Afganistan ve Irak'ta İran karşıtı grupların zayıflaması İran'ın bölgesel nüfuzunu artırmıştır. Bu durum, Tel Aviv ve Washington'un İran algısını daha tehditkar bir hale getirmiştir. İran'ın milis gruplar ve devlet dışı aktörlerle kurduğu yakın bağlar ve

Ortadoğu'daki köklü ittifakları, İsrail ve ABD ile doğrudan bir karşı karşıya geliş ihtimalini gündeme getirmiştir (Vakil & Quilliam, 2021).

İran'ın Avrupa ve bölgesel ilişkileri, ekonomik çıkarlar, jeopolitik konum, rejim güvenliği stratejileri ve küresel güç dengeleri ekseninde şekillenmektedir. Avrupa ile ilişkilerde enerji güvenliği, ekonomik iş birliği ve normatif değerler ön plandayken; bölgesel düzeyde İran'ın güvenlik politikaları, mezhep temelli ittifaklar ve askeri güç artışı önceliklidir. İran, Avrupa ile pragmatik ve karşılıklı faydaya dayalı ilişkiler kurarken, bölgesel güç mücadelesinde ve güvenlik ortamında etkisini artırmaya devam etmektedir. Uluslararası sistemde ise ABD ile süregelen gerilim ve İsrail ile artan rekabet, İran'ın dış politikasını kriz yönetimi üzerine inşa etmesine yol açmaktadır (Akkaya & İbrahimli, 2018).

4. İSRAİL DEVLETİ

4.1. İsrail Devletinin Kuruluşu

İsrail Devleti 14 Mayıs 1948 günü Yahudi liderleri David Ben Gurion tarafından ilan edilerek kurulmuştur. Devleti oluşturan anlayış ve kimlik temeli Yahudilerin inançlarının kitabı Tevrat'a dayanmaktadır. İsrail bu şekilde din devleti kimliğini oluşturmuş ve dünya üzerindeki tek Yahudi devleti kurmuşlardır. Temel olarak dini değerlere dayalı devlet yönetim biçimini ve Yahudi kimliğini ön plana çıkarmaktadır. Devletin yazılı bir anayasası ulunmamakla birlikte yasama, yürütme ve yargı organlarından oluşan demokratik parlamenter bir yapıya sahiptir (Kızıloğlu, 2012).

İsrail Devleti'nin yönetim şekline göre kurumlar, Cumhurbaşkanlığı, Parlamento (Knesset), Bakanlar Kabinesi ve yargı bulunmaktadır. Ülkede Cumhurbaşkanı, Parlamentoda kullanılan gizli oylar ile seçilmektedir. Seçilen kişi Parlamento karşısına çıkarak ülkesine olan bağlılığına dair yemin eder. Cumhurbaşkanı seçilen kişi devletin başıdır ve yedi yıl görev yapmaktadır. İsrail vatandaşı olan ve ülkede ikamet eden herhangi bir ülke vatandaşı Cumhurbaşkanlığı adayı olabilir ve görev yapabilir. Parlamentodo üye olan on kişiden herhangi biri aday olarak gösterilebilir (Murat, 2019).

Cumhurbaşkanının görevlerini belirleyen temel kanunlar şu şekildedir (Şenel, 2014).

1. Düzenlenen veya yeni kanunları imzalar.
2. Kurulan hükümetin toplantılarının sonucunun raporunu hazırlar.
3. Diğer ülkeler ile ilişkileri sağlayacak diplomatik elçileri atar, diğer devletlerin konsolosluk delegelerinin atamasını, İsrail devletinin konsolosluk delegelerini yabancı ülkelerden gelen konsolos delegelerinin atanmasını ve devletin konsolosluk delegelerini onaylar.
4. Parlamentonun onayladığı uluslararası anlaşmaları imzalar.
5. Hakimlerin ve diğer görevlilerin atama ve görevden alınma gibi kendisine kanunla verilen görevleri yapar.

İsrail Devletinin Başbakanı, Cumhurbaşkanına verilen görevleri yapmasında ve yetkilerini kullanmasında yardımcı olur. Hükümetin vereceği kararlar Başbakanın belirlediği öncelikli konulara uygun olarak bakanlıkların birbiri ile iletişimlerini ve faaliyetlerini koordine eder. İsrail Devletinin Başbakanlığının sorumlulukları şunlardır (Aktaş, 2017).

1. Kurulan hükümetin uygulayacağı politikaları belirlemek ve uygulanmasını sağlamak.
2. Kabinenin toplantı konularını belirlemek ve toplantıları denetlemek.
3. Diğer devletlerle ilgili konuları koordine etmek ve hassas güvenlik konularını belirleyip bu konuda tedbir ve önlemler alacak politikaların üretilmesini sağlamak.
4. Hükümete bağlı bakanlıklar ve bu bakanlıkların bakanlarının faaliyetlerini koordine etmek.
5. Parlamento politikalarını uygulamak.
6. Başbakanlık ve ona bağlı kurumlarda iletişim politikasının ana hatlarını belirlemek.

İsrail Devletinin Parlomentosu devletin yasama görevini yerine getirir. Ülkede yapılan genel seçimler ile yeni parlamento göreve başlar. Parlamentonun yaptığı ilk oturumda üyeler bağlılık yemini eder. Parlamento bu toplantıda başkan yardımcısını da seçer. Parlamentonun görev süresi dört yıldır, fakat istediklerinde kendilerini feshetme yetkileri vardır veya başkan tarafından feshedilebilir. Yeni bir parlamento kurulana kadar yetki eski parlamentodadır (Taşer, 2019).

Devletin yargı sisteminin bağımsızlığı kanunlar ile garanti altına alınmıştır. Yargı uygulayıcıları yargıçlar, yüksek mahkeme yargıçları, baro üyeleri ve tanınmış kişilerden oluşan bir komite tarafından tavsiye edilir ve Cumhurbaşkanı tarafından atanır. Ülkedeki mahkeme sisteminde Özel Mahkemeler, Dini Mahkemeler, Sulh Mahkemeleri ve Bölge Mahkemeleri bulunmaktadır. Özel mahkemelerde; trafik, iş, çocuk, askeri ve belediye mahkemeleri ile idari mahkemeler bulunmaktadır. Dini mahkemeler; kişisel konularla (evlilik, boşanma, nafaka, vesayet, evlat edinme) ilgili dini toplulukların adli kurumlarına verilen yetki alanı, Yahudi haham mahkemeleri, Müslüman şeriat mahkemeleriyle, Dürzi mahkemeleri, Hristiyan topluluğunun dini mahkemelerinden oluşmaktadır. Sulh mahkemesi, sivil ve küçük ceza gerektiren suçlar; hukuk ve ceza davalarında yargı yetkisinin bulunduğu mahkemeleri içermektedir. (Embassy of Israel in the Netherlands, 2022)

4.2. İsrail Devletinin Dış Politikası

İsrail devleti kendini demokratik ve Yahudi bir devlet olarak tanımlar. Ülkede Yahudi kimliği üç unsurdan oluşur. Bunlar milliyetçilik, din ve göç. İsrail halkı olan Geçmişte

yaşananlar, geleceklerine dair inanç ve umutları, Mesih inancına bağlılık Yahudi milliyetçiliğinin temelini oluşturur. Varoluşları ve ortaya çıkışlarını göç bağlayan ve Hz. İbrahim ile başlayan göç ile 20yy. kadar dünyanın farklı bölgelerine göç etmek zorunda kalmaları, farklı toplulukların azınlıkları şeklide yaşamaları Yahudi toplumunun kimliklerini ortaya koymaları için ayrı bir motivasyon konusudur (Beilin, Sharfman, Kimche, & Eid, 2001).

Hristiyan Avrupa kıtasında yüzyıllar boyunca asimile bir şekilde, eşit haklara ve siyasi güç elde etmelerine izin verilmeden dışlanarak yaşamışlardır. Yahudi toplumuna karşı 19yy. da Avrupa'da ortaya çıkan düşmanlık, nefret ve önyargının soykırıma dönüşmesi sonucu devletleşme düşüncesini ön plana çıkarmıştır. Yüzyıllardır yaşadıkları göç,ler ve baskılar nedeniyle etnik, dini, sosyal ve kültürel değişimler yaşamış olsalarda dönemin milliyetçilik anlayışıyla şekillenmiş bir Yahudi kimlikli devlet olarak kurulmuştur (Mitvim Institute, 2023).

Devletin en önde gelen amacı devletin dış tehditlere karşı korunması ve devletin devamlılığının sağlanmasıdır. Yeni kurulan bir devlet olan İsrail coğrafik konum olarak bulunduğu bölgede farklı bir dine sahip olması ve yeni bir devlet olması sebebiyle sınır ve sınırdaş olmayan ülkeler tarafından tehdit altındadır. Bu nedenle halkını asimileden uzak ve canlı tutmak için bu dini kimliği kurmuşlardır (Ishakat & Bani Salameh, 2022).

Devletin dış politikası, kurdukları devletin Siyonist ideolojiye bağlı ve diplomatik hareketliliğe hâkim olmak çerçevesi içinde toplanmıştır. Devleti korumak ve devamlılığını sağlamak temel anlayıştır. Siyonist ideoloji çerçevesinde oluşan İsrail Devleti dış politikasını oluşturan bazı unsurlar şu şekildedir (Israel Foreign Policy 2022).

1. Yahudi bölgesi ve nüfuslu bölge yaratmak ve devamlılığını sağlamak.
2. Sürdürülebilir bir ekonomi yaratmak.
3. Dünya üzerindeki büyük devletlerin desteğini almak.
4. Geçmişte yaşananların tekrarının yaşanmaması için savunmasızlığın ve çaresizliği ortadan kaldırılması için caydırıcı askeri güç ve teknolojiye sahip olarak "Bir daha asla sendromu" nun Yahudi toplumu üzerinde geliştirmek.
5. Coğrayasında bulunan diğer Arap ülkeleri ile arasındaki nüfus ve toprak büyüklüğü farkının dengelenmesi için gerekli savunma ve gelişme politikalarını düzenlemek.
6. Devletin ihtiyacı olan su ve enerji kaynaklarına erişimi sağlamak.

7. Komşu ülkeler ile uzlaşma yolları bulmak ve bölgedeki varoluşlarını etkileyecek tehditleri etkisizleştirmek.

İsrail devletinin dış politikasında etkili olan ve uygulanacak politikayı şekillendiren siyasal elitler bulunmaktadır. Siyasal elitlerin önerileri ve telkinleri ile dış politikaya son şeklini veren savunma kültürüyle yetişmiş ve ülkenin belirli görevlerinde bulunan son karar vericiler dış politikayı belirlemektedir. Askeri kültürle yetişmiş olan politika yapıcıların öncelikli hedefi askeri üstünlüğün muhafaza edilmesidir. Bu nedenle ülkenin dış politika uygulamasında Savunma Bakanlığı ve Başbakanlığın görüşleri, Dış İşleri Bakanlığı'nın görüşlerinden daha etkili olduğu anlaşılmaktadır. İsrail Devletinin dış politikasını şekillendiren önemli bir kuruluşta ülkenin istihbarat teşkilatı HaMOSSAD leModiʿin uleTafkidim Meyuḥadim (MOSSAD)'dır. Devletin dış politika amaçlarını ve hedeflerini belirleyen raporları hazırlayan İsrail Ulusal Güvenlik Konseyi bulunmaktadır (Hoffman, 2019).

Devletin kuruluşuna kadar güç ve diaspora şeklinde yaşamak zorunda kalan Yahudiler, devleti kurduklarında günümüze kadar devam eden savaş, çatışma, terörist saldırılar, nefret söylemleri, soykırım ve bölgede bulunan Arap ülkelerinin düşmanca politikalarını ulusal bir bilince dönüştürmüşlerdir. Bu bilinç ile toplumda ülke ve toplumun yalnız bırakıldığı, müttefike sahip olmadıkları ve tehditlere karşı açık olduğu algısı oluşmuştur. Bu nedenle askeri gücün önemi ülke için çok önemlidir, dış politika da bu anlayış yönünde güvenlik endişesi önceliğinde şekillenmektedir (Condulescu, 2009).

Ülkenin coğrafik olarak küçüklüğü kaynaklarının da sınırlı düzeyde olmasına neden olmaktadır. Bölgedeki Arap devletleri ile ilişkilerin gergin olması, Filistin Devleti ile ilgili yaşananlar İsrail'in İsrail dış politikasını koruma odaklı olarak şekillendirmiştir. Ülke çevresinde ortaya çıkacak potansiyel tehditlere karşı Arap ülkelerinin birlikte hareket etmelerini önleme ve ortaya çıkan bölünmeleri kendi güvenliği doğrultusunda kullanma amaçlı politikalar uygulamaktadır (Yıldız, 2025).

Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile stratejik işbirliği yaparak ve ilişkilerini güçlendirerek bir uzantısı gibi görünmeye çalışmaktadır. Kurulduğu ilk günden beri uzun süreli çatışmalardan uzak kalarak, sınırlı kaynak ve gücünü gizlemeye odaklanmıştır. İsrail devletinin komşuları olan Mısır, Ürdün ve Suriye ile girdiği "Altı Gün Savaşı' olarak bilinen Irak, Suudi Arabistan, Sudan, Tunus, Fas ve Cezayir'inde asker ve silah yardımıyla katıldığı savaş bu politikanın bir örneğidir (Muminov, 2018).

Bölgede yeni bir devlet olarak kuruluşundan ortaya çıkan karışıklığın neden olduğu bölgesel karışıklık ve Arap devletlerinin beslediği düşmanlık nedeniyle asker ve teknolojiye sahip olmalarına rağmen yanında büyük bir gücün desteğine ihtiyaç duymuştur. Kuruluşunun ilk yıllarında zamanın güçlü bir ülkesi olan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ile ilişki kurmuş, Çekoslovakya'dan askeri malzeme temin etmiştir. Günümüzde ise en büyük destekçisi ve gücü Amerika Birleşik Devletleri olmuştur (Tüysüz, 2014).

Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile teması 1949- 1950 yıllarına dayanmaktadır. Bu dönemde uluslararası camiada en büyük güç ABD'ydi ve ihtiyaç duyduğu ekonomik desteği sadece o verebilirdi. Diğer taraftan ABD'nin hükümet yapısı içerisinde Yahudi diasporası ve lobicilik faaliyetleri gerçekleştirmektir (Mearsheimer & Walt, 2007). Bu iki devlet arasında başlayan ilişki, İsrail devletinin dış politikasını şekillendirmiş ve ilişkiler sürekli gelişmiştir, buda güvenlik sorununu ortadan kaldırmıştır.

İsrail Devleti'nin dış politikasının temelini güvenlik oluşturmaktadır. Daha önceki bölümlerde bahsettiğimiz üzere İsrail'in tarihindeki savaşlar ve soykırımın etkisi ve bu konudaki deneyimleri, bulunduğu jeopolitik konumun gerekliliği nükleer silah bulundurmasının önemli sebeplerindendir (Karnieli-Miller & Ayalon, 2004). İsrail'in kuşatma zihniyeti, iki bin yıllık geçmişie yaşadığı diasporadan gelen getto zihniyeti ile eş güdümlü olarak bağlantılı hale getirilmiştir. Tarihleri süresince var olma haklarının engellenmesi ve reddedilmesi, kendilerine karşı Yahudi düşmanlığının sürekliliği savunma yönlerine ağırlık vermelerine neden olmuştur. Bu sebepledir ki savunma için her oylun mübah olduğu düşüncesiyle nükleer silahlanma savunma stratejilerinde hayati öneme sahiptir (Peres, 1995; Kober, 2016).

Kuruluşundan önce revizyonist ve Siyonist hareketin başlatıcısı olan Viladimir Jabotinsky Demir Duvar Doktrini ile saldırıda bulunması muhtemel olan Arap Devletleri'nin politik ve askeri güçlerine karşı daha güçlü olmaları gerektiğini savunmuştur. Devletin kurulması ve tanınması ile birlikte jeopolitik konumu gereği nükleer güç kaçınılmaz hale gelmiştir. İsrail devletinin kurulması bölgedeki gerginliği daha da çok tırmandıracağı ve İsrail'in Rusya tarafından kullanabileceği ve bölgeyi tam Rusya'nın hakimiyetine alabileceği düşüncesi ortaya atılmış (Karakaya, 2023).

Bölgedeki yalnızlığın ve dış yardıma muhtaçlığın olumsuz etkileri nedeniyle nükleer güce gereksinim duymuştur. Bu durum İsrail'in güvenlik politikası ile birlikte Orta Doğu'da

bulunan diğer devletlerle olan politik ilişkilerini de düzenlemektedir. Bu politik düzen İsrail Devletinin politikasına yön veren Begin Doktrini'nin, iki temel taşını oluşturmaktadır (Sandler & Hartley, 2007).

Nükleer gücün kurulması ile güven ortamının ve Arap ülkelerinin saldırılarının engellenmesi sağlanmıştır. Nükleer güç aynı zamanda düşman devletler ile arasında bir pazarlık unsuru olarak kullanılmaktadır. Nükleer silahlar aynı zamanda ülkenin yok olmasına sebep olacak tehditlere karşıda kullanabileceği son bir seçenek olarak nitelendirilmektedir. Son çare olarak görülen bu Samson Seçeneği adını vermişlerdir (Kober, 2016).

İsrail'in nükleer silah gücü Arap devletlerinin saldırgan tutumuna ve nükleer silah kullanma ihtimallerine karşı caydırıcı bir argüman ve ihtiyaç olarak değerlendirilmektedir. İsrail konumu nedeni ile Ortadoğu'da ki tehditleri "eş-merkezli üç tehdit çemberi" olarak tanımlamakta ve kendisini tehdit altında olduğunu iddia etmektedir. Bu üç tehdit çemberinin ilkini İntifada ve Gazze, ikinci çemberi İran ve Irak ve son olarak üçüncü çemberi Pakistan, Afganistan, Endonezya ve bölgede tehdit olarak gördüğü İslam ülkeleri oluşturmaktadır (Norton, 2007).

Kendisini bu denli risk altında gören ve mağduriyet içinde olduğunu göstermeye çalışan İsrail nükleer güce sahip olmak istemesini zorunluluk olarak göstermeye çalışmaktadır. Böylece nükleer caydırıcılığa sahip olmasını ulusal beka meselesi olarak lanse etmektedir. Bir dönem İsrail Başbakanı olarak görev yapan Şimon Peres durumu nükleer silaha sahip olmanın Hiroşima benzeri bir saldırı gücüne sahip olmak olmadığını, nükleer çalışma ve alt yapılarının hazırlanırken tek amacın Oslo'ya ulaşmak olduğunu söylemiştir. İsrail devleti tarafından hiçbir provake hareket olmamasına rağmen sürekli saldırıya uğramasının bu adımların atılmasına neden olduğunu ileri sürmüş, çatışmasızlığın bu şekilde sağlanabileceğini ileri sürmüştür (Peres, 1995).

İsrail Devletinin nükleer silah politikası, nükleer silaha sahip diğer devletlerin politikalarından farklılık göstermektedir. Nükleer silahlara sahip diğer devletler nükleer silahlara sahip olduklarını alenen beyan ederken, İsrail alenen nükleer silaha sahip olduğunu beyan etmemiş, varlığı veya yokluğu konusunda bilinmezlik içerisinde nükleer belirsizlik politikasını izlemiştir. İsrail ne nükleer silahı olduğunu ne de nükleer silahının olmadığını hiçbir zaman beyan etmemiştir. Şimon Peres bu durumun caydırıcılığı arttırdığını ifade etmiştir (Kober, 2016; Nuclear Threat Initiative, 2023).

Belirsizlik ortamında ilerleyen bu politika, tasarlanarak uygulanan ve iyi bir plandan ortaya çıkan bir durum değil, uluslararası gereklilik, jeopolitik konumun ortaya çıkardığı tehditlere karşı zamanla ortaya çıkmış bir stratejidir. Bu sayada, nükleer gücün yayılmasını istemeyen ABD ile ilişiklerinin bozulmasını da engellemektedir. Nükleer belirsizlik İsrail Devletinin güvenlik stratejisini oluşturmakta ve devlet için iki amaca hizmet etmektedir.

Bunlardan ilki, sürdürülen belirsizlik politikası ile düşman devletlere karşı caydırıcılık amaçlanmıştır. Nükleer belirsizlik ile İsrail'in varlığına ve güvenliğine karşı yapılan saldırılara karşı bilinmeyen ve kitlesel boyutta bir misilleme yapabilme gücüne sahip olmasını sağlamıştır. Hizmet ettiği ikinci amaç ise, İsrail Devleti nükleer silaha sahip olduğunu kabul etmeyerek, dünya genelindeki nükleer silah varlığının yayılımını önlemek için sürdürülen rejimi ihlal etmediğini göstermektir. Nükleer silahın yayılmasını önlemek amacı ile kurulan Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması'na imza atmayarak ve nükleer belirsizlik politikasını uygulayarak yaptırımlardan kaçınmasına yardımcı olmuştur (Norton, 2007; Sandler & Hartley, 2007).

İsrail nükleer belirsizlik politikasını bırakarak, nükleer gücünü kabul ederse, kendine yönelik güvenlik tehditleri ortadan kalkmadan silahsızlanma baskısı altında kalmasına neden olabilir. Bu nedenle, belirsizlik politikasının sürekliliğini sağlayarak, Orta Doğu ülkelerinin Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'na denetim talebinde bulunmalarının da önüne geçmektedir. Belirsizlik politikası ile Orta Doğu devletlerine karşı askeri üstünlüğünü sağlayan stratejik bir politika uygulamaktadır. Nükleer gücün varlığı veya belirsizliği, Arap Devletlerinin İsrail Devletini yok etme girişimlerini önlemekte, saldırılara karşı caydırıcı argüman olarak kullanılmaktadır. Gerilimin ortaya çıkması dorumunda da uzlaşma yoluna gidilmesinde önemli etkisi bulunmaktadır. Bölgedeki politik ilişkilerin diplomasi içerisinde sürmesine yardımcı olmaktadır. Belirsizlik politikası, Arap ülkeleri üzerinde caydırıcı ve önleyici bir etki sağlamaktadır (Nuclear Threat Initiative, 2023).

İsrail'in belirsizlik politikası ve nükleer güce sahip olması Ortadoğu'daki güç dengelerini etkilemiştir. Günümüzde bu belirsizlik hemen hemen ortadan kalkmış İsrail'in nükleer güce sahip olduğu büyük ölçüde bilinmektedir. Dünya devletlerinde kendi güvenliğini sağlamaya yönelik askeri çaba, birbirlerine karşı kendilerini daha az güvende hissetmelerine ve benzer nükleer ve askeri güce ulaşma çabalarını arttırmıştır. Bu durum dünyayıda belirsizlik içine sokmaktadır. Orta Doğu coğrafyası olarak değerlendirildiğinde güvenlik endişesinin ve sorunlarının nedeni olarak uluslararası politikada anarşinin varlığı

ulusların niyetlerini de belirsiz hale getirmiştir. Bu durum kollektif ve işbirliği içinde güvenlik sağlanmasının yerine ulusal güvenliği öne çıkarmıştır (Waltz, 1981). Ortaya çıkan bu güvenlik sorunsalı nükleer gücün yaygınlaşmasına neden olabileceği değerlendirilmektedir.

Bölgede ki belirsizlik ve siyasi istikrarın olmayışı, sık sık iç savaşlarında yaşanması, bölge ülkelerinin güvenlik korkuları nükleer güve yönelmeye teşvik etmektedir. Özellikle bölgedeki Arap-İsrail düşmanlığı ülkeler için ihtiyaç durumuna getirmiştir. Ortadoğu'daki diğer devletlerin arasındaki etnik, siyasi, dini, ekonomik anlaşmazlıklar, ticari ve askeri rekabetlerin artması bölgedeki nükleer güç isteğini arttırmıştır. Bölgedeki nükleer gücün elde edilme çabasının dört temel nedeni bulunmaktadır (Cirincione, 2007);

1) Diğer enerji kaynaklarına duyulan ihtiyaç
2) Teknolojik olarak gelişerek diğer ülkeler arasındaki prestiji arttırmak
3) Bölgede bulunan diğer aktörlerin İran'ın nükleer silah bulundurarak bölgedeki etkisini arttırması ve İran'a karşı cevap verebilme potansiyeline gelinmesinin sağlanmaya çalışılması.
4) İsrail'in bölgesel nükleer caydırıcılığının ortadan kaldırılması.

Bölgedeki politik gelişmeler de gelecekte Orta Doğu coğrafyasında gerilimin artmasını tetikleyebilecektir. İsrail'in devlet olarak bağımsızlığını ilan ettiği günden beri Orta Doğu'da birçok çatışma ortaya çıkmıştır. Karmaşık ve kaotik bir yapısı olan Orta Doğu ülkesi İsrail dünyada altıncı ve Ortadoğu'da ilk nükleer güce sahip ülkedir. Diğer Orta Doğu ülkelerinde ise nükleer güce sahip olduğunu ilan eden devlet bulunmamaktadır. Buna rağmen İsrail nükleer belirsizlik politikası ile Orta Doğu'ya nükleer silah sokan ilk ülke olmayacağını sürekli belirtmektedir. Nükleer gücü olsun yada olmasın bölgedeki dengeleri ve güvenliği etkilemektedir (Blair & Lochbaum, 2014).

İsrail devletindeki nükleer varlık, diğer devletler arasında güvenlik endişelerine ve askeri güç konusundaki dengesizlikleri ortaya çıkarmış durumdadır. Sadece Arap ülkeler değil, Arap olmayan ülkeler içinde tehdit olarak algılanmaktadır. Bu duruma örnek olarak Suriye'nin İsrail devletinin nükleer gücün saldırgan olarak nitelendirmektedir. Diğer taraftan İran-İsrail arasında sık sık yaşanan gerilim ve saldırılar bölgedeki dengeleri değiştirmekte ve güvenlik endişelerini arttırmaktadır. Çünkü İran'ında nükleer çalışmaları bölgedeki dengesiz silahlanma ve güç elde edilmesi güvenliği daha çok tehlikeye sokmaktadır (Albright & Brannan, 2013).

Netice olarak güvenlik, diğer devletlerin saldırı niyetinin varlığı yada yokluğunun artış veya azalış göstermesi tehdit unsuru olan devletlerin tavır ve tutumu önemlidir (Wolfers, 2013, s. 54). Orta Doğu'daki güvenlik ikileminin dinamiklerini etkileyen askeri hareketlilik önemli bir etkendir. Bu etki bölgedeki aktörlerin stratejik davranışları, doktrin ve operasyon paradigma davranışları bölgedeki kuvvetlerin netlik ve niceliklerinin farklı olmasına neden olmaktadır. Eşit olmayan güç dengesindeki farklılıklar Orta Doğu coğrafyasında belirsizliği arttırarak, güvenlik ile birlikte enerjiye ulaşımı etkilemekte rekabeti arttırmaktadır (Kibaroglu, 2018). Bu nedenle bölgedeki devletlerin, potansiyel düşman devletlerin, yetenek, kabiliyet, imkan ve güvenlik tasarruflarını öğrenebilmek ve önlem alabilmek için istihbarat birimlerine olan ihtiyacı artmaktadır. Özellikle İsrail bölge üzerinde gücünü ve etkisi arttırmak için istihbarat kanallarını etkin olarak kullanmaktadır.

5. İSRAİL DIŞ İSTİHBARAT BİRİMİ (HaMOSSAD leModiʿin uleTafkidim Meyuḥadim (MOSSAD)

5.1. İsrail Dış İstihbarat Birimi MOSSAD Kuruluşu

İsrail Devleti, çevresinde bulunan Arap ülkelerinin varlığı ve tarih boyunca Yahudi toplumunun maruz kaldığı olaylar nedeniyle sürekli bir tehdit algısı içindedir. Bu durum, İsrail'in hem iç hem de dış tehditlere karşı güvenliğini sağlamak için çeşitli stratejiler geliştirmesine neden olmuştur. Bu stratejilerin merkezinde ise istihbarat teşkilatları yer almaktadır. Ülkede faaliyet gösteren başlıca istihbarat birimleri Aman, Mossad ve Şabak'tır. Aman, askeri alanda istihbarat toplarken, Şabak iç güvenlik ve istihbarat görevlerini üstlenmektedir. Ayrıca, Mossad'ın dış operasyonlarda kritik rol oynadığı bilinmektedir. İsrail'in güvenlik politikaları, istihbarat faaliyetlerinin etkin kullanımı sayesinde bölgede önemli bir caydırıcılık sağlamaktadır (Rabi, 2009).

MOSSAD 1951 yılında İsrail Devletinin ilk Başbakanı Gurion'ın talimatıyla kurularak, gizli faaliyetleri yerine getirmekle görevlendirilmiştir (Yesevi, 2014, 218). Bu görevlerin arasında, dış ülkelerde gerçekleştirdiği istihbarat faaliyetleri, terör, nükleer silahların yayılmasının engellenmesi, Hamas, Hizbullah, Filistin Kurtuluş Örgütü gibi örgütlere, İran ve düşman olan Arap ülkelerinin tehditlerine karşı güvenliği sağlamaktır. MOSSAD özellikle Arap ülkeleri ve onların desteklediği terör örgütlerinin faaliyetlerini durdurmak için çift taraflı ajanlar ile çalışmaktadır. İsrail yüksek güven duyduğu elemanlarla çalışma yaklaşımındadır (Harel & Issacharoff, 2013).

MOSSAD devletin bekasının devamlılığı için istihbarat okulu şeklinde de faaliyet göstermektedir. Bu yönüyle diğer devlet istihbarat örgütlerinden ayrılır ve dünya genelinde bulunan diğer ülkelerdeki Yahudi topluluklarından yoğun şekilde destek görmektedir. Bu topluluklar MOSSAD için bilgi kaynağı ve faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde kullanılan insan istihbaratını sağlamaktadır (Pedahzur, 2010). MOSSAD örgütü İsrail devletinin başbakanına bağlı olarak faaliyet gösterir. Genel koordinesinden ise örgütün başkanı sorumludur. MOSSAD'ın altı alt bölümü bulunmaktadır (Yesevi, 2018).

- Bilgi Toplama Şubesi: İnsan İstihbaratı kullanarak gizli ajanlarla operasyon gerçekleştirmek.
- Siyasal Bağlantı ve Faaliyet Şubesi: Diğer ülke ve kuruluşlarıyla iş birliğinin sağlanması.
- Özel Harekat Şubesi: Psikolojik ve askeri operasyonları gerçekleştirmek.

- LAP Şubesi: Psikolojik savaş yöntemleriyle operasyonlar gerçekleştirmek.
- Araştırma Şubesi: İhtiyaç duyulan bilgilerin toplanması, tasniflenmesi, analizinin yapılması ve raporlanmasıyla görevlidir.
- Teknoloji Şubesi: MOSSAD'ın bilim kanadını oluşturan ve istihbarat toplayan bilim adamlarından oluşur.

İsrail'in dış istihbarat kurumu Mossad, yalnızca devletin güvenliğini sağlamakla kalmayıp aynı zamanda bölgesel ve küresel düzeyde operasyonel faaliyetler yürüten, karmaşık bir yapılanmaya sahip teşkilatlardan biridir. Mossad, istihbarat toplama, psikolojik harp, hedefli suikastlar, karşı istihbarat, teknik takip, ajan devşirme ve uluslararası diplomatik sızma faaliyetlerinde yüksek profesyonelliğiyle öne çıkmaktadır (Andrew, 2018: 51).

Mossad'ın tarihsel kökleri, Siyonist hareketin istihbarat ihtiyacına dayanmaktadır. Siyonizm, yalnızca bir ulusal kimlik ve anavatan arayışı değil, aynı zamanda diaspora Yahudilerinin örgütlü biçimde güvenlik stratejileri geliştirmesine de yol açmıştır. Bu doğrultuda İsrail'in dış politikasında ve güvenlik mimarisinde istihbarat örgütleri merkezi bir konuma yerleşmiştir (Black & Morris, 1991: 5).

Teşkilatın kurumsal yapısı oldukça özelleşmiş birimlerden oluşmaktadır. Örneğin; Katsa, saha ajanı olarak faaliyet gösteren vaka subayıdır. Bu kişiler genellikle diplomatik kimlik altında yurtdışındaki İsrail büyükelçiliklerinde görev yapar. Bodel, katsa ile merkez arasındaki iletişimi sağlayan kurye personeldir. Yahalomin ise güvenli evlerde iletişimin güvenliğini sağlamakla görevli teknik birimdir.

Mossad içerisinde özel faaliyetlere odaklanmış alt birimler de bulunmaktadır. Suikast operasyonlarını yürüten Kidon, izleme ve gözetleme faaliyetlerini yürüten Neviot, Filistin Kurtuluş Örgütü'ne yönelik eylemleri planlayan Sayanim ağı, sahte kimlik belgeleri düzenleyen Te'ud birimi ve diplomatik bağlantılar üzerinden kurye ağı yürüten gibi birimler dikkat çeker.

Yeni kurulan Psikolojik Savaş Bölümü Loh Amma Psic Hologit (LAP**)**, özellikle Arap ülkelerine yönelik propaganda faaliyetlerinde aktif olarak kullanılmaktadır. Bu birim, düşman ordulara sızma, komuta kademesi hakkında psikolojik analiz raporları üretme ve bilgi sızdırma gibi faaliyetlerde bulunur. Özellikle Mısır ordusuna yönelik yürütülen faaliyetler kapsamında, dürüst yollarla veya hileyle çok sayıda gazeteci ve sivil personel ajan olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Mossad'ın iç güvenlik birimi olan Autahat Paylut Medienit (APM), özellikle dinleme cihazlarının tespiti ve karşı istihbarat faaliyetlerinden sorumludur. Bu birim, güvenli bölgelerde kullanılan manuel tarayıcı cihazlarla bilgi güvenliğini sağlamaktadır.

Bir diğer dikkat çekici unsur da LAKAM adlı teknolojik ve bilimsel casusluk birimidir. 1968 yılında Fransız Mirage IIIC savaş uçağı planlarının çalınması vakası, bu birimin başarısını kanıtlamıştır. Ayrıca Mossad'ın "Al" kod adlı özel teknolojik casusluk birimi, Silikon Vadisi başta olmak üzere ABD'de çeşitli stratejik merkezlere sızarak bilgi toplamıştır.

Teşkilatın istihbarat felsefesinde Yahudilik inancına dayalı referanslar da sıkça kullanılır. Ambleminde yer alan Süleyman Meseli "Hikmetin olmadığı yerde halk düşer, ancak danışmanların çokluğunda güvenlik vardır" ifadesi (Biblehub, Süleyman'ın Meselleri 11:14) ile Talmud'daki "Eğer biri seni öldürmeye gelirse, önce sen onu öldür" (Sanhedrin 72a) öğretisi, suikastlara dini meşruiyet sağlayan bir anlayışı da ortaya koymaktadır (Sefaria, 2022).

Teşkilatın operasyonel geçmişi yalnızca Ortadoğu ile sınırlı değildir. Mossad, nükleer sırların elde edilmesi ve savunma sanayii casusluğu gibi alanlarda da etkili faaliyetlerde bulunmuştur. Bu çerçevede Los Alamos'taki nükleer araştırma merkezine yönelik dijital sızma faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Mossad, bu görevi yerine getirmek için LAKAM ve Yahalomin uzmanlarını Pekin'e göndererek elektronik casusluk faaliyetleri yürütmüştür.

Meir Amit döneminde Mossad'ın istihbarat dili ve operasyonel sistemi de şekillenmiştir. Raporlama sistemi Naka olarak adlandırılmış, yüksek alarm durumu ise "Gün Işığı" kod adıyla anılmıştır. Amit'in kadın ajanlar hakkındaki ifadesi de teşkilatın ideolojik yönelimini yansıtır: "Çağdaş istihbarat tarihi, kendi cinselliklerini ülkelerinin iyiliği için kullanan kadınların öyküleriyle doludur. Ama bizim kadınlarımız gönüllü olurlar; işin riskini bilen akıllı kadınlardır onlar."

Son olarak, İsrail'in İran'daki faaliyetleri, Mossad'ın uluslararası operasyonel yeteneklerini göstermesi açısından kritik önemdedir. 1957'de İsrail yardımıyla kurulan SAVAK, bu iş birliğinin bir sonucudur (Abrahamian, 2019: 166). Ayrıca Türkiye, İran ve İsrail'in yer aldığı Trident istihbarat ağı, bölgesel bilgi paylaşımı açısından önemli bir platformdur (Erhan, 2015).

Tablo 3.2. Mossad'ın alt birimlerine yönelik organizasyonel şema

Alt Birim Adı	Türü / Görevi	Detaylı Açıklama
Katsa	Saha Ajanı	Mossad'ın sahada görev yapan temel ajanlarıdır. Hedeflerden bilgi toplar, kaynaklarla doğrudan temas kurar.
Bodel	Kurye	Gizli belgelerin, mesajların ve materyallerin güvenli şekilde taşınmasını sağlar.
Yahalomin	Teknik İletişim Uzmanı	Şifreleme, gizli radyo frekansları ve elektronik takip gibi teknik iletişim altyapısını yönetir.
Neviot	Gözetleme Uzmanı	Hedeflerin fiziksel takibini yapar; ileri teknolojik ekipmanlar kullanır.
Kidon	Suikast Timi	Yüksek riskli operasyonlar ve suikastlar için Mossad'ın gizli ve ölümcül timidir.
Te'ud	Sahte Belge Düzenleme	Ajanların sahte kimlik, pasaport ve resmi belgelerini hazırlar.
Sayanim	Gönüllü Yahudi Ağı	Dünya çapında lojistik destek, barınak ve araç temini gibi alanlarda Mossad'a gönüllü yardım sağlar.
LAP	Psikolojik Harp Birimi	Dezenformasyon yayar, düşman moralini bozar ve psikolojik baskı uygular.
APM	İç Güvenlik ve Dinleme Tespiti	Mossad içindeki bilgi sızıntılarını engeller ve dış dinlemeleri tespit eder.
LAKAM / Al	Bilimsel ve Teknik Casusluk	Yabancı ülkelerdeki bilimsel ve teknik gelişmeleri takip ederek kritik bilgi edinir.

İsrail vatandaşlarını oluşturan Yahudiler diğer devletler ve milletler tarafından dışlanmaları sebebi ile Yahudiler dışa kapalı bir toplum olarak yaşamışlardır. Roma imparatorluğu döneminde Romalıların baskısı altında yaşayan bu toplum, Roma imparatorluğu topraklarında sürekli bir yerden başka bir yere sürgün edilmişlerdir. Hıristiyanlar tarafından Hz. İsa'nın katili olarak bilinirler, bu nedenle Hıristiyan dünyası tarafından dışlanmışlardır. Ortaçağ döneminde bu düşmanlık nedeni ile İngiltere 1290, Fransa 1392, İspanya 1492 ve Portekiz 1497 yıllarında sürgün edilmişlerdir (Yesevi, 2014). Bir kısmı Yahudi kimliklerini saklayarak Hıristiyan gibi yaşamışlardır. Bu sürgünlerden en çok etkilenen dönemin en büyük imparatorluklarından biri olan Osmanlı İmparatorluğu'dur. Dönemin padişahı Fatih Sultan Mehmed imparatorluğunu kapılarını sonuna kadar açmıştır. Yahudi karşıtlığının canlandığı ondokuzuncu yüzyılda Yahudiler siyaset arenasına Siyonizm'i sokmuştur. Siyonizm kökeni dini kitapları olan Tevra'ta dayanmaktadır.

İnanışlarına göre Tanrıları Sina Dağı'nda Hz. Musa'ya on emir vermiştir. Bu emirlerde vaat edilen bugün Filistin olarak bilinen toprak, Kenan Diyarına gidiş Yuşa zamanında gerçekleşmiştir. Vaat edilen topraklara dönüş için yeni ve modern Yuşa 21 Mayıs 1860'ta

Budapeşte'de doğmuş olan Macar kökenli Yahudi Avusturyalı Theodor Herzl Siyonist harekatın başlatıcısı olmuştur (Karsh, 2002). İsviçre Basel'de 27 Ağustos 1987'de 1. Siyonist Kongresini toplamıştır. Bu kongrede Filistin topraklarında yurt kurma kararı alınmıştır. O dönem Osmanlı toprağı olan Filistin için görüşmeye İstanbul'a gelen Herzl'e Padişah II. Abdülhamid tarafından rededilmiştir. Siyonistler illegal yollarla Filistin Yahudi nüfusunu arttırmayı başarmışlardır. İngiltere'de Hindistan kara ve deniz yollarının güvenliğinde önemli jeopolitik öneme sahip Filistin planına Siyonistleri dahil etmiştir. Osmanlı imparatorluğu içerisinde bir Truva atı olarak Yahudi nüfusunu kullanmış Siyonistleri desteklemiştir (Shlaim, 2000).

Yahudi inancının kitabı olan Tevrat'ta casusluk faaliyetlerinden bahsedilir; Tanrı Musa'ya İsrailoğullarına vadettiğim Kenan diyarına casus gönder" ifadesi bulunmaktadır. Yahudilerin casusluk çalışmalarının dini bir öğreti olduğu görülmektedir. Nihayet vadedilen toprak Filistin'in ele geçirilmesi için I. Dünya savaşında İngiliz Ordusu'nun Filistin kuşatması büyük bir adım olmuştur. Fakat İngilizler iki defa Filistin cephesini geçmeye çalışsalarda geçememişlerdir. Siyonistler İngiliz saflarına geçerek casusluk çalışmalarıyla Osmanlı imparatorluğunun Kudüs'ü kaybetmesine neden olmuşlardır. II. Dünya savaşı ile İngiliz- Siyonist dayanışması tekrar ortaya çıkmış, günümüzde bu ABD-Siyonist dayanışmasına dönüşmüştür (Sachar, 2007).

İkinci Dünya Savaşı sona ermesi ile birlikte Filistin konusu Birleşmiş Milletler'e götürülmüş, Şubat 1947'de Filistin Özel Komitesi kuruldu. Bu komitede iki plan önerilmiş, ilkinde bölge üç parçaya bölünerek çoğunluk planı adı verilmiştir. İkincisinde ise federal devlet önerisi azınlık planı adı altında iki öneri verilmiştir. Komite 25 Kasım 1947 günü birinci plan olan çoğunluk planını kabul etmiş, Yahudi ve Arapların çoğunlukta olduğu topraklarda konumlandırılması gerektiğini ve ayrı ayrı Arap ve Yahudi devletlerinin kurulması kararı alınmıştır (Dünya Bülteni, 2018). Siyonist çalışmaları etkisini o kadar çabuk etkisini gösterdi ki karadan dört gün sonra yani 29 Kasım 1947'de 33 ülkenin oyuyla Filistin'in bölünmesi kararı alındı ve İngiltere Filistin'den çekilme kararı aldı. İngiltere çekilme kararı sonrası İsrail 14 Mayıs 1948 günü Yahudi Milli Konseyi toplanarak İsrail Devleti'nin kurulduğunu ilan etti (BBC Türkçe, 2014).

Bu tarihi olaylar nedeniyle dünya üzerindeki en eski istihbarat tarihine sahip topluluklardan biri Yahudiler'dir. Yakın tarihe kadar yerleşik bir hayata veya devlete sahip olmamalarına rağmen başka devletlerin kimlikleri adı altında istihbarat faaliyetleri

yürütmüşlerdir. Günümüzde İsrail adına istihbarat faaliyetlerini gerçekleştiren MOSSAD dünyada devlet kuran tek istihbarat örgütü olarak nam salmıştır.

İsrail devletinin dış politika anlayışının temeli devleti koruma yönündedir. Yahudi Siyonist ideolojisinin İsrail dış politikasını oluşturan unsurlar şu şekildedir; (Israel Foreign Policy (2022)

- Yahudilerin çoğunlukta olduğu ve onlara ait bir bölge oluşturmak ve bu bölgenin devamlılığını sağlamak.
- Sürdürülebilir ekonomik yapı oluşturmak.
- Dünya lideri devletlerin siyasi desteklerini kazanmak.
- "Bir daha asla sendromu" geliştirerek, Yahudi toplumu olarak geçmişteki gibi kendilerini savunamayacak duruma düşmemeleri için askeri gücün arttırılmasını ve caydırıcı silah teknolojilerine sahip olmak.
- İsrail devleti etrafında bulunan Arap ülkelerine göre nüfuslarının azlığı ve coğrafi olarakta küçüklüğünün dezavantajını ortadan kaldıracak bir savunma politikası üretmek.
- Ülkenin ihtiyaçlarını karşılayarak, refahının sürdürülebilirliğini sağlayacak kadar su, fosil ve diğer yakıt kaynaklarına ulaşımı sağlamak.
- Sınır ülkeleri ile tüm konularda uzlaşmacı olmak ve varoluşu etkileyecek tehditleri etkisiz hale getirmek.

Sınırlı ekonomik kaynakları ve kurulma aşamasında ortaya çıkan bölgedeki karışıklıklar, bölgedeki Arap ülkelerinin İsrail'e olan düşmanlıkları nedeni ile askeri güç ve teknolojik üstünlük yeterli olmamış, bu nedenle kuruluşun ilk yıllarında dönemin Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Birliği ile ilişkilerini güçlendirmişlerdir. Sonrasında yön değiştirerek özellikle 1949-1950 yıllarında Amerika Birleşik Devletleri'ne yönelmiştir. Bu durumun birinci nedeni yüksek düzeyde ekonomik destek verebilecek ülke konumunda olması, ikinci sebep ise Amerika Birleşik Devletleri hükümeti içerisinde Yahudi lobisinin gücüdür (Telhami, 1990; 403).

İsrail devletinin bu politikalarının yürütülmesinde ülkedeki siyasi elitlerin görüş ve önerilerine göre şekillenir ve kökeni askeri kültürden gelen savunma kültürüyle yetişmiş, belirli görevlerde olan elitler tarafından karar alınır. Anlaşılacağı üzere İsrail devletinin dış politikası tamamen askeri güç üstünlüğünün südürülebilirliğidir. Bu nedenle Savunma Bakanlığı ve Başbakanlık karaları Dış İşleri Başkanlığının kararlarından daha öncelikli ve

dikkate alınır durumdadır. Ülkenin dış politikasının amaç ve hedeflerini planlayan kuruluş ise İsrail Ulusal Güvenlik Konseyi'dir. Dış Politikada en etkili kuruluş ise istihbarat servisi olan yerel adıyla HaMOSSAD leModiʿin uleTafkidim Meyuḥadim bilinen adıyla MOSSAD'dır (Efegil, 2013; 58).

5.2. MOSSAD ve İnsan İstihbaratı (Human İntellegence)

İnsan istihbaratında kullanılmak üzere seçimler genellikle Filistin'e ilk göçenler ve geçmişi bilinenlerden seçilmektedir. Bu kişiler genellikle subay ve bölüm başkanları olarak görev almaktadırlar. Seçilecek kişi veya kişilerin geçmişinde orduda asker olarak görev almış, Araplara karşı savaşmış ve saldırılara katılmış olması gerekmektedir. Eğitim aldığı konularda yüksek başarı oranı, okul, üniversite, enstitü gibi kurumlarda görev almış, zorunlu askerlik görevini yapmış olması gerekmektedir (Othman, 1992: 35). Yurtdışı operasyonları gerçekleştirmek için ajanlarını diğer devletlerde bulunan Yahudi topluluklarından seçmemektedir.

Aday ajanların seçiminde şunlara dikkat edilir (Abueleyan, 2022: 63);

- Akademisyenler, uzmanlar, politikacılar, üniversite profesörleri, araştırmacılar vb. olmak üzere ülkede önemli ve hassas konumlara sahip olan kişiler.
- Görevleri, özellikle Araplar veya o ülkedeki bazı siyasi örgütler hakkında bilgi toplamak olan Yahudi ajanlar.
- Özel görevleri yerine getirecek Yahudi ajanlar. Bu kişiler, özel eğitim aşamalarından ve deneyimlerden geçebilecek kişiler olmalıdır.
- Arap ülkeleri ve diğer yabancı ülkelerde, siyasi partilere, devlet kurumlarına ya da özel kurumlara yerleştirilen Yahudi ajanlar.

MOSSAD, adayların arasından yaptığı seçimden sonra istihbarat toplamalı istediği hedefin özelliklerine göre bir yıl süre ile eğitime tabi tutar. Verilen ilk eğitim kodlama ve şifreleme ile ilgilidir. Örgüt hem kendi kullandığı, hemde diğer devlet ajanlarının kullandığı kodlama ve şifreleme teknikleri ile ilgili eğitim alırlar. Bir yıl içerisinde silah kullanımı, yakın dövüş, savunma teknikleri, zihinsel ve psikolojik dayanıklılık eğitimleri alırlar (Lokmanoğlu, Bilgi Kurt, & Kocaağa, 2023).

Bu eğitimi alanlar Siyonizm karşıtı eylemler yapma ihtimalini önlemek amacıyla Yahudi toplulukları içerisinde kullanılabilirken, diğer taraftan dünya genelinde bilgi elde etme, bulundukları ülkelerde yanıltıcı ve provakatif bilgilerin yayılmasını sağlayarak algı oluşturmak için organizasyonlar kurmaktır. Devlet içerisinde en üst düzeyden en alt düzeye

kadar yurtdışı faaliyeti gösteren ticari amaçlı örgüt yöneticileri ve devlet çalışanlarını da ajan olarak kullanabilmektedir. Bu kişilerin özellikleri şu şekildedir (Abueleyan, 2022: 64)

- İsrail devleti içerisinde bulunan hassas görevlerde olan uzman ve profesyoneller.
- BM ve Uluslararası Kızılhaç örgütlerinde görevli irtibat personeli.
- Özellikle Arap ülkelerinde ve sosyalist devletlerde diplomat olarak görev yapanlar.
- Yerli veya yabancı gazeteci ve muhabir olarak görev yapanlar.
- Kaçakçılık örgütleri ve özellikle Filistin ile ilişkileri olan silah kaçakçıları.
- Siyasi görüşlerinin şekline bakmaksızın siyaset içerisinde bulunan parti ve örgüt üyeleri ile, küresel mafya ve çeteler.
- Diğer devletlerin silahlı kuvvetlerinde ve istihbarat oluşumlarında görev yapanlar.

MOSSAD'ın ajanlarını seçerken ajanlarının zaaflarını ve zayıf yönlerinide kullanmaktadır. Bu seçim yapılırken ahlaki ve etik davranmayı gözetmezler. Ajanlarını seçmek, eğitmek ve kullanmak için tüm motivasyon yöntemlerini kullanmaktan çekinmezler.

Seçilecek bu kişilerde aranan zayıf yönler şunlardır(Mossad'ın çalışmak istediği kişileri elde etmek için dayandığı zayıf yönler arasında şunlar yer almaktadır (Othman, 1992):

- Ajan olarak düşünülen kişinin ulaşmak istediği ve düşkünlüğünün olduğu bir konuda mali destek sağlamak.
- Düşmanlık beslediği ve intikam almak istediği kişi, grup veya devletin olması.
- İsrail vatandaşlığına kabul edilen fakat adapte olmayan, özellikle diğer yabancılarla samimi olup görüşenler.
- Doğuştan gelen psikolojik zaaflar (eşcinsellik) ve eksiklikler.
- Özel yaşantısı veya çalışma hayatı ile ilgili pazarlık konusu yapılabilecek olaylar ile ilgili şantaj ve tehdit konularının varlığı.
- Kaçakçılık veya mafya gruplarının yaptıkları eylemleri görmezden gelmek ve kolaylaştırmak.
- Kararsızlık yaşayan ve milliyetçilik duyguları bozuk olan kişilere çalışmak istemediği taktirde öldürmek ile tehdit etmek.
- Rekabet içerisinde olan, kıskançlık duygusu yüksek, siyasi veya gruplar arasındaki anlaşmazlıkların etkisinde olan şahıslardan faydalanmak.

MOSSAD, insan istihbaratı faaliyetlerinde seçilecek ajanlar hakkında kapsamlı ve titiz bir inceleme süreci yürütmektedir. Bu süreçte, ajan adayları hakkında ayrıntılı bilgi

toplayarak, kimi zaman baskıcı veya zorlayıcı yöntemlere başvurmakta, kimi zaman ise destekleyici yaklaşımlar kullanarak uygun kişileri belirlemektedir. MOSSAD'ın bu detaylı değerlendirme mekanizması, operasyonel başarı ve güvenlik açısından kritik öneme sahiptir.

5.3. MOSSAD Yöneticileri ve Dönemleri

İsrail'in dış istihbarat teşkilatı Mossad, 1949 yılında kurulduğundan itibaren İsrail'in güvenliğinde ve bölgesel politikalarında kritik roller üstlenmiştir. Kuruluşundan bu yana, Mossad'ın başarısı büyük ölçüde başkanlarının liderlik vizyonu, stratejik yaklaşımları ve operasyonel becerilerine bağlı olmuştur. Bu kapsamda, Mossad'ın ilk başkanı Reuven Shiloah'dan başlayarak günümüz başkanı David Barnea'ya kadar olan liderlerin biyografileri, kurumla ilişkileri ve önemli katkıları detaylı şekilde ele alınmalıdır.

Reuven Shiloah, İsrail'in bağımsızlık mücadelesinde Haganah istihbaratında görev aldıktan sonra, 1949 yılında Mossad'ın ilk başkanı olarak atanmıştır (Hoffman, 1999). Shiloah'ın liderliğinde, küçük ve dağınık birimler halinde faaliyet gösteren istihbarat toplama yapıları, birleşerek daha koordineli bir dış istihbarat servisine dönüştü. Shiloah, hem askeri hem diplomatik istihbarat ağlarının temelini atarak İsrail'in yeni kurulan devletinin uluslararası güvenlik ihtiyaçlarına yanıt vermeyi amaçladı. Bu dönemde Mossad, Arap devletleriyle yaşanan gerginliklerin istihbarat boyutuna yoğunlaştı. Shiloah'ın çalışmaları, aynı zamanda Batılı istihbarat servisleriyle işbirliği kurmaya da dayanıyordu. Böylece Mossad, uluslararası arenada etkinlik kazanmak üzere ilk adımlarını attı.

Isser Harel, 1952-1963 yılları arasında Mossad'ı yönetmiş ve döneminin en prestijli operasyonlarından biri olan Adolf Eichmann'ın Arjantin'den kaçırılarak İsrail'e getirilmesini bizzat yönetmiştir (Harel, 1983). Eichmann operasyonu, hem Mossad'ın operasyonel kapasitesinin göstergesi olmuş hem de İsrail'in uluslararası alanda hukuki ve ahlaki duruşunu pekiştirmiştir. Harel döneminde, Mossad ajan ağlarını ciddi şekilde genişletmiş ve sabotaj, suikast gibi operasyonlarda önemli ilerlemeler sağlamıştır. Ayrıca Harel, kurum içinde disiplinli ve profesyonel bir yapı oluşturmaya özen göstermiştir. Onun yönetimi altında Mossad, Soğuk Savaş koşullarında Sovyetler Birliği ve Arap dünyasındaki gelişmeleri yakından izlemeye başlamıştır.

1963-1968 yıllarında başkanlık yapan Meir Amit, Soğuk Savaş'ın dünya genelinde yoğunlaştığı dönemde Mossad'ın teknolojiye dayalı istihbarat kapasitesini artırmayı

hedeflemiştir (Richelson, 1997). Amit, özellikle elektronik dinleme, sinyal istihbaratı (SIGINT) ve karşı istihbarat alanlarında önemli yenilikler yapmıştır. Bu sayede Mossad, Arap devletleri ve Sovyetler Birliği'nin bölgede yürüttüğü faaliyetleri daha etkin izleyebilmiştir. Meir Amit'in döneminde, Mossad sadece bilgi toplamakla kalmayıp, düşman hatlarına sızma ve sabotaj operasyonları düzenlemeye başlamıştır. Bu operasyonlar, İsrail'in güvenlik tehditlerine doğrudan karşılık vermesini sağlamıştır.

1968-1974 yılları arasında Mossad başkanı olan Zvi Zamir, özellikle 1972 Münih Olimpiyatları'ndaki Filistinli terör örgütü Siyah Eylül tarafından gerçekleştirilen katliam sonrası terörle mücadelede yeni stratejiler geliştirmiştir (Segev, 1993). Zamir'in liderliğinde, Mossad teröristlerin izlenmesi, yakalanması ve gerekirse ortadan kaldırılması için uluslararası operasyonlara hız vermiştir. Ancak, 1973 Yom Kippur Savaşı öncesinde İsrail'in sürpriz saldırıya uğramasında Mossad'ın istihbarat zaafları eleştirilmiş ve kurumda önemli sorgulamalara yol açmıştır. Yine de, Zamir döneminde terörle mücadele kapasitesi ciddi şekilde güçlendirilmiştir. Zamir'in bu dönemde, İsrail'in güvenlik politikalarında istihbaratın stratejik rolüne verdiği önem artmıştır.

1974-1982 yılları arasında görev yapan Yitzhak Hofi, Mossad'da istikrarı sağlama ve diplomatik süreçlerde istihbaratın rolünü artırma yönünde çalışmıştır (Hoffman, 1999). Hofi, özellikle 1979'da imzalanan Camp David Barış Anlaşmaları sırasında Mossad'ın istihbaratını diplomatik kanallara entegre etme konusunda önemli adımlar atmıştır. Bu sayede istihbarat, sadece savaş ve terörle mücadele aracı olmaktan çıkıp, barış süreçlerinde aktif bir araç haline gelmiştir. Hofi'nin liderliğinde Mossad, bölgesel ve küresel tehditlere karşı hem operasyonel hem diplomatik boyutta aktif rol oynamaya devam etmiştir.

Nahum Admoni, 1982-1989 yılları arasında Mossad başkanlığı yaparken, özellikle 1982 Lübnan Savaşı sonrası Kahan Komisyonu raporlarıyla gündeme gelen eleştiriler üzerine reformlar yapmıştır (Morris, 1999). Kahan Komisyonu, İsrail'in Lübnan'daki Sabra ve Şatila mülteci kamplarında yaşanan katliamları araştırırken, Mossad'ın istihbarat eksiklikleri ve sorumluluklarına işaret etmiştir. Admoni, bu eleştiriler doğrultusunda istihbarat toplama, analiz ve operasyon süreçlerini iyileştirmek üzere yapısal düzenlemeler yapmış, kurumun disiplinini ve profesyonelliğini artırmıştır. Bu dönemde Mossad, terörle mücadelede daha koordineli ve etkin bir yaklaşıma yönelmiştir.

1989-1996 arasında Mossad başkanlığı yapan Shabtai Shavit, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle değişen jeopolitik koşullara uyum sağlamaya odaklanmıştır (Rosen, 2011).

Shavit, İran ve Irak gibi bölgesel tehditlere karşı operasyonel kapasiteyi artırırken, teknolojik modernizasyon ve uluslararası işbirliklerine de önem vermiştir. Döneminde Mossad, bölgesel istihbarat ağlarını genişletmiş ve daha aktif dış operasyonlar düzenlemiştir. Ayrıca, teknolojik altyapının güçlendirilmesiyle siber ve elektronik istihbarat faaliyetleri geliştirilmiştir.

Danny Yatom'un 1996-1998 yılları arasında süren başkanlığı, bazı başarısız operasyonlar ve sızıntılarla anılmıştır (Harel, 1983). Bu dönemde Mossad'ın imajında zedelenmeler yaşanmış, kurum içinde reform ve yeniden yapılandırma ihtiyacı doğmuştur. Yatom, özellikle istihbarat analizlerinin geliştirilmesi ve iç disiplinin artırılmasına odaklanmıştır. Operasyonel başarısızlıkların ardından, Mossad içinde daha şeffaf ve koordineli çalışma sistemleri benimsenmiştir.

2002-2011 yılları arasında Mossad başkanlığı yapan Meir Dagan, "Gölgeler Kralı" olarak anılmıştır (Benny & Shapiro, 2012). Dagan, özellikle İran'ın nükleer programını engellemeye yönelik suikastlar, sabotajlar ve siber operasyonlarda öncü rol oynamıştır. Onun liderliğinde Mossad, bölgesel operasyonlarını yoğunlaştırmış ve gizlilik içinde yürütülen kritik görevleri başarıyla gerçekleştirmiştir. Dagan, risk almaktan çekinmeyen ve agresif istihbarat politikaları benimseyen bir lider olarak dikkat çekmiştir. Onun döneminde Mossad, teknoloji ve insan istihbaratını birleştirerek yüksek başarı oranları yakalamıştır.

2011-2016 yılları arasında başkanlık yapan Tamir Pardo, bazı operasyonların sızdırılması ve başarısızlıkları nedeniyle eleştirilse de, Mossad'ın teknolojik altyapısını güçlendirmiştir (Friedman, 2017). Pardo, siber istihbarat ve dijital operasyonlara yatırım yaparak Mossad'ı çağın gereksinimlerine uyumlu hale getirmiştir. Ayrıca, operasyonel disiplin ve gizlilik konularında iyileştirmeler yapmıştır. Onun döneminde Mossad, küresel tehditlere karşı daha esnek ve hızlı hareket edebilen bir yapı kazanmıştır.

2016-2021 yılları arasında görev yapan Yossi Cohen, İran'a karşı siber ve fiziksel operasyonlarda kritik roller üstlenmiş, Mossad'ın uluslararası istihbarat işbirliklerini güçlendirmiştir (Stein, 2020). Cohen, özellikle İsrail'in İran'ın nükleer programını engellemek için yürüttüğü gizli operasyonlarda etkin koordinasyon sağlamış ve siber saldırılarla İran altyapısına ciddi zararlar vermiştir. Döneminde Mossad, hem bölgesel hem küresel tehditlere karşı geniş kapsamlı stratejiler geliştirmiştir.

2021’den bu yana Mossad başkanı olan David Barnea, dijital istihbarat, siber güvenlik ve yapay zeka gibi alanlara öncelik vermektedir (Times of Israel, 2025). Barnea, Mossad’ı modern teknolojilerle donatıp bölgesel tehditlere karşı esnek ve çok boyutlu yaklaşımlar geliştirmeyi hedeflemektedir. Onun liderliğinde, Mossad dijital çağın zorluklarına karşı yenilikçi yöntemler ve uluslararası işbirlikleri ile cevap vermektedir.

Mossad’ın başkanları, örgütün tarihsel gelişiminde belirleyici roller üstlenmiş, İsrail’in dış güvenlik stratejilerinde büyük katkılar sağlamıştır. Reuven Shiloah’dan David Barnea’ya kadar her lider, kendi döneminin siyasi ve teknolojik şartlarına uygun olarak Mossad’ın yapısını, kapasitesini ve stratejilerini şekillendirmiştir. Bu liderlerin vizyonu ve kararları, Mossad’ın sadece bölgesel değil küresel düzeyde saygın ve etkin bir istihbarat servisi haline gelmesini mümkün kılmıştır.

6. İSRAİL DIŞ İSTİHBARAT BİRİMİ MOSSAD FAALİYETLERİ

6.1. İsrail Dış istihbarat Birimi Mossad'ın İran'daki Faaliyetleri

MOSSAD, Kuzey Irak'ta bulunan sözde Kürdistan bölgesi, Orta Asya'da bulunan devletler, özellikle İran sınırları içerisinde üst düzeyde etkili olan bir yapıdır. İran'ın nükleer çalışmaları hakkında İran bölgesine sızarak uranyum zenginleştirme programına yönelik çalışmalar yaparak bilgi toplama imkanına sahiptir (Uygur, 2025). Örneğin İran'da devrimin gerçekleşeceği konusunda önceden bilgi sahibiydi ancak gerçekleşeceği günü bilmiyorlardı. Bu durumu değerlendiren ve istihbarat konusunda önemli bir isim olan Joseph Uri-Bar MOSSAD'ın bu bilgiyi elde etmesi ile Amerikan istihbaratını kıyasladığında büyük bir başarı olduğunu söylemiştir. Devrim öncesi İsrail ve İran ilişkileri bugünkünden farklıydı ve İsrail istihbaratı kültürel kodları okumada ve Farsça diline yakınlığı ve bu konudaki bilgileri devrim öncesi bilgi alınmasında etkili olmuştur (İran Araştırmaları Merkezi [İRAM], 2025).

Bu dönemde İsrail ve İran işbirliği içinde askeri proje ve programlar üzerinde çalışma aşamasında idi. İran'ın karadan karaya füzelerinin teknolojik olarak geliştirilmesine yardımcı olmayı teklif etmişti. Devrim sonrasında ise ilişkilerin yönü değişti. Dönemin etkili ismi Ayetullah Humeyni'nin kararı ile nükleer silahlanma projesini durdurdu. O dönem gerçekleşen İran ve Irak Savaşı sırasında Irak tarafından konvensiyonel olmayan silahları kullanması, İran'ın silahlanma politikasında değişikliklere neden oldu (Balcı, 2025). Bu dönemde nükleer enerji projesinde Rusya ve Çin ile çalışmaya başladı. Bunun üzerine Batı ülkeleri nükleer çalışmalara karşı çıkarak baskı yapmaya başladı. Baskılara dayanamayan Çin desteğini çekti. Ancak Rusya yirmi yıla yakın süren nükleer reaktörü tamamlayarak teslim etti. Diğer ülkeler ve Rusya tarafından denetime tabi tutuldu. Ortaya çıkan bu gelişmelerden İsrail rahatsız oldu (Kara-Kaşka, 2025).

İran'ın nükleer reaktör çalışmasını sürdürdüğü dönemde, gizli olarak başka yerlerde de nükleer reaktör çalışmaları gerçekleştirdiği ortaya çıktı. Bu durum İsrail'in varlığı için İran'ın nükleer enerji programı büyük bir tehditti. Bu nedenle İran'ın nükleer programını sürdüren bilim adamlarına MOSSAD tarafından suikastlar düzenlendi. Bu suikastlardan en önemli olanları (Şebin, 2022);

Tablo 3.3. İran'da öldürülen nükleer bilim insanları ve suikast detayları

Bilim İnsanı	Öldürülme Tarihi	Yöntem	Yer	Tahmini Fail	Açık Kaynaklar / Referanslar
Dr.Ardaşır Hüseyinpur	2007	Zehirlenme	İran(tam yer belirtilmedi)	Mossad/ İsrail	Reuters, 2007
Prof. Dr. Mesut Ali Muhammedi	12 Ocak 2010	Motosikletle tuzaklanan bomba saldırısı	Tahran, İran	Muhtemelen Mossad	BBC, 2010
Dr.Macit Şahriyari	29Kasım 2010	Suikast(yol kenarında saldırı)	Tahran, İran	Mossad / İsrail	Haaretz, 2010
Dr.Feridun Abbasi Davani	29 Kasım 2010	Saldırıyı atlatmış,ancak ağır aralanmış	Tahran, İran	Mossad / İsrail	The Guardian, 2010
Daryuş Rezainejad	23 Temmuz 2011	Suikast (araba içinde silahlı saldırı)	Tahran, İran	İsrail istihbaratı	Reuters, 2011
MostafaAhmadi Roşan	2012	Araba bombası suikastı	Tahran, İran	Mossad / İsrail	BBC, 2012

İran'ın nükleer programına yönelik uluslararası baskılar ve casusluk faaliyetleri çerçevesinde, özellikle 2000'li yılların başından itibaren önemli bilim insanları sistematik biçimde hedef alınmış ve suikastlarla yaşamlarından edilmişlerdir. Bu suikastlar, genel kanı olarak İsrail'in dış istihbarat servisi Mossad tarafından planlanmış ve yürütülmüştür (Darıcalı, 2018; Black, 2005).

Dr. Ardaşır Hüseyinpur (2007): 2007 yılında Dr. Ardaşır Hüseyinpur'un zehirlenerek öldürülmesi, İran'ın nükleer programına yönelik ilk suikastlardan biri olarak kabul edilir. Zehirlenme yöntemi kullanılarak gerçekleştirilen bu saldırı, bilim insanının sağlık durumunda ani ve açıklanamayan bir kötüleşme yaşanmasıyla ortaya çıkmıştır. Olayın ayrıntıları İran tarafından çok gizli tutulsa da, uluslararası medya ve bazı istihbarat çevreleri bu ölümün suikast olduğunu ve arkasında İsrail'in Mossad birimlerinin olduğunu iddia etmektedir (Reuters, 2007; Segev, 2006). Suikastın gerçekleştiği yer net olarak açıklanmamakla birlikte, İran içi olduğu ve hedefin programla doğrudan bağlantılı olduğu bilinmektedir.

Prof. Dr. Mesut Ali Muhammedi (12 Ocak 2010): İran nükleer programının önemli figürlerinden biri olan Prof. Dr. Mesut Ali Muhammedi, 12 Ocak 2010 tarihinde Tahran'da motosiklete yerleştirilen bombanın hedefi olmuştur. Patlama, Muhammedi'nin arabasının yanında meydana gelmiş ve bilim insanı olay yerinde hayatını kaybetmiştir. Bu suikast,

motosikletli saldırılarla düzenlenen hızlı ve ölümcül operasyonların bir örneği olarak istihbarat dünyasında dikkat çekmiştir. Uluslararası basın, özellikle BBC, bu saldırının İsrail tarafından planlandığını ve Mossad'ın önemli roller üstlendiğini bildirmiştir (BBC, 2010).

Dr. Macit Şahriyari ve Dr. Feridun Abbasi Davani (29 Kasım 2010**):** 29 Kasım 2010 tarihinde iki nükleer bilim insanı daha hedef alınmıştır. Dr. Macit Şahriyari saldırı sonucu hayatını kaybederken, Dr. Feridun Abbasi Davani ise saldırıyı ağır yaralı olarak atlatmıştır. Saldırı, yine Tahran'da gerçekleşmiş ve saldırganların kullandığı yöntem hızlı ve ölümcül bir suikast biçimini yansıtmaktadır. Bu olayda, Şahriyari'nin öldürülmesi uluslararası toplumda geniş yankı uyandırmış, birçok kaynak Mossad'ın bu operasyonu düzenlediği görüşünde birleşmiştir (Haaretz, 2010; The Guardian, 2010).

Daryuş Rezainejad (23 Temmuz 2011): Bir diğer önemli suikast ise 23 Temmuz 2011'de Daryuş Rezainejad'a yönelik olmuştur. Rezainejad, Tahran'da arabasında silahlı saldırıya uğrayarak yaşamını yitirmiştir. Suikast yöntemi, hedefin doğrudan ve etkili biçimde ortadan kaldırılmasına yönelik klasik bir taktik olarak görülür. Suikastın sorumluluğu İsrail istihbaratı tarafından üstlenilmemekle birlikte, dünya kamuoyunda Mossad'ın parmağı olduğu yaygın şekilde kabul görmektedir (Reuters, 2011).

Mostafa Ahmadi Roşan (2012): 2012 yılında Mostafa Ahmadi Roşan, yine Tahran'da araca yerleştirilen bomba ile öldürülmüştür. Bu suikast, İran'ın nükleer programına yönelik yapılan saldırılar içinde en medyatik olanlardan biridir. Bombalı saldırı yöntemi, hedefin korunmasına rağmen etkili bir biçimde gerçekleştirilmiş, Roşan'ın ölümü uluslararası medya tarafından geniş biçimde takip edilmiştir (BBC, 2012). Suikastın sorumlusu olarak yine Mossad ve İsrail istihbaratı işaret edilmiştir.

Muhsin Fahrizade (27 Kasım 2020): En son ve en dikkat çeken suikastlardan biri, 27 Kasım 2020 tarihinde Muhsin Fahrizade'ye yönelik olmuştur. Fahrizade, İran'ın nükleer programının önde gelen isimlerinden biri olarak bilinmekteydi. Suikast, Absard bölgesinde gerçekleştirilen uzaktan kontrollü silahlı saldırı biçiminde olmuştur. Operasyonun arkasında İsrail veya ABD'nin olduğu ileri sürülmekte olup, özellikle Mossad'ın uzun soluklu istihbarat çalışmaları sonucunda bu suikastı düzenlediği iddia edilmektedir. Saldırı, yüksek teknolojili yöntemlerle yapılmış ve İran tarafınca büyük yankı uyandırmıştır (Al Jazeera, 2020).

İran'da gerçekleştirilen bu suikastlar, nükleer programı yavaşlatmak veya tamamen durdurmak amacıyla stratejik ve sistematik bir şekilde yapılmıştır. Suikastlarda genellikle motosikletli saldırılar, bomba yerleştirme, silahlı saldırı ve zehirleme gibi yöntemler tercih edilmiştir. Saldırıların çoğu Tahran ve çevresinde yoğunlaşmış, hedefler ise İran'ın en kritik nükleer bilim insanları olmuştur. Suikastların arkasında çoğunlukla İsrail'in dış istihbarat servisi Mossad'ın olduğu uluslararası medya ve çeşitli açık kaynaklarca iddia edilmektedir.

Bu suikastlar, uluslararası ilişkilerde nükleer silahlanma karşıtı gizli savaşların bir parçası olarak değerlendirilmekte; aynı zamanda İran'ın güvenlik politikalarını ve istihbarat kapasitesini de şekillendirmektedir. Her suikast, hem İran'da hem de dünya kamuoyunda gerginlik ve kriz yaratarak, bölgesel ve küresel stratejik dengeleri etkilemiştir.

İran'ın nükleer enerji programının yürütülmesinde önemli bir dönem olan 1987 yılında, İran ve Pakistan arasında nükleer silahlanma projesi işbirliği anlaşması imzalanmıştır. Bu dönemde Pakistan, bu programın başına Dr. Abdülkadir Han'ı getirmiştir. Dr. Han, nükleer enerji le ilgili formül, yöntem ve santrifüj bilgilerini, İran, Kuzey Kore ve Libya devletine satmaya başladı. Bar-Zohar ve Mishal, İran devletinin nükleer programını çok akıllıca bir planla başarılı ve gizli bir şekilde yürüttüğünü söylediler. Bu programın İran devletinin toprakları içerisinde farklı bölgelerde, sahte laboratuvarlarda dahil olmak üzere bir çok tesis kurulduğunu ileri sürdüler. Askeri üs gibi ve birbirinden uzak farklı yerlerde, hatta yerin altında bulunduğunu ve üzerlerinde de füze rampaları inşa ederek korunmaya aldığını beyan ettiler (Aslan, Düz, Devrim, & Horasanlı, 2024).

İran devletinin nükleer tesislerinin, İsfahan, Arak, Natanz ve Kum şehirlerine kurdu. Tüm bu bilgi ve belgelerin Amerika Birleşik Devletlerine siyasi iltica talebinde bulunan Dr. Iftikhar Khan Chaudhry tarafından ulaştırıldığı, iddia edilmektedir. Dr. Chaudhry, İran ve Pakistan arasında yapılan nükleer program işbirliğini açıkça ifade etmiştir. Bar Zohar ve Mishal'a göre bu bilgi Amerika Birleşik Devletleri tarafından, müttefiki olan İsrail devletine iletmediği söylenmektedir. Bahsedilen bu tesislerin varlığının gerçek olduğu, İran muhalif cephesi olarak bilinen Halkın Mücahitleri örgütlenmesi tarafından 2002 yılında açıklanmıştır (Duyar, 2025).

6.2. Mossad'ın İran'daki Nükleer Fizikçi ve Tesisleri Karşı Faaliyetleri

İsrail Devleti İran Devletinin nükleer programını sekteye uğratmak veya yavaşlatmak için İran'ın nükleer programını hayata geçirdiği konusunda tespit edilen tesislere saldırı ve

sabotajlar gerçekleştirildi. Bazı tesislerin kurulumunda kullanılan malzemeleri değiştirerek, farklı malzemelerin kullanılmasını sağlamış ve bu şekide tesislerin zarar görmesini sağlamıştır. İran'ın nükleer programı ile ilgili olarak Amerika Birleşik Devleti ile İsrail arasında 2007 yılı Ağustos Ayında resmi anlaşma imzalandı. Bu dönemde MOSSAD'ın başında bulunan Meir Dagan, Nicholas Burns'le yaptığı görüşmede, İran nükleer programını ortadan kaldırmak üzere gerçekleştirmeyi düşündüğü stratejileri anlattı (Yesevi, 2020).

Meir Dagan'ın stratejisine göre, Birleşmiş Milletler tarafından yapılacak diplomatik baskılar ve uygulanacak müeyyideler stratejinin işlemesi için çok önemliydi. Nükleer programların yayılmasının önlenmesi ve kurulacak tesisler için ihtiyaç duyulan malzemelere ulaşımın zorlaştırılması gerekmekteydi. Planlanan projelerin yapılması için ihtiyaç duyulacak finansmanın sağlanması konusunda Dünya bankalarının kredi sağlamamaları gerekiyordu. En önemli konulardan biriside İran rejiminin değiştirilmesiydi. Rejim değişikliğinin sağlanması için iç karışıklıkların çıkarılması (öğrenci ayaklanmaları, etnik grupların birbirleri ile çatışması gibi) planlanmaktaydı (Çatı & Çamlıdağ, 2023). Çünkü İran'ın mevcut kozmopolitik yapısı iç çatışmalar için uygundu. Ülkede yaşayanların yaklaşık %50'ye yakın kısmını Kürtler, Azeriler, Beluşiler, Araplar ve Türkmenler oluşturmaktaydı.

İsrail'in, İran üzerinde gerçekleştirmek istediği en önemli stratejisini, İran'ın nükleer programına karşı her türlü önlemin alınmasıydı. Dönemin ABD Başkanı Bush, 2007 yılının Mayıs ayında, ABD istihbarat örgütü CIA'ye İran üzerinde nükleer projelerin geciktirilmesi için tam yetki verdi. Bu karar üzerine diğer Batı ülkeleride gizli servislerini İran'ın projesini gerçekleştirmek için ihtiyaç duyduğu hammadde, yedek parça ve teçhizatlara sabotaj yapma kararı aldı (Uygur, 2025).

İran'ın Dialem nükleer tesisi, Parçin deneme tesisi, Natanz tesisine sabotaj düzenlendi. Birçok tesiste sabotaj veya kazalar meydana geldi. Aynı zamanda İran'a karşı uygulanan Ambargolar nedeniyle, İran Devleti Doğu Avrupa ülkeleriyle çalışmak zorunda kaldı. Etkili güce sahip olan Tinner aileside, CIA'ye, Libya ve İran nükleer programlarını ifşa etti. Özellikle 2005-2009 yılları arasında, hem nükleer tesislere hem de bilim adamlarına karşı saldırı ve sabotajların yoğunluğu arttı. İran nükleer tesislerin ifşa olması sebebiyle Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'na durumu bildirmek zorunda kaldı. Kum bölgesinde bulunan nükleer tesisin tesipitinde CIA, MI6 ve MOSSAD işbirliği yaptılar (İpek, 2020).

Diğer devletlerin istihbarat örgütleri ile MOSSAD'ın bağlantı kurması ve beraber çalışmasını Meir Dagan sağlamıştır. MOSSAD istihbarat örgütü İngiltere ve ABD istihbarat örgütlerinin dışında, İran içerisinde muhalif olan grup liderlerininde desteğini almıştır. Bu muhalif örgütlenmelerden en etkili olanlarından birisi olan İran Ulusal Direniş Konseyi'dir. B örgütün liderleri, İran nükleer programını sürdüren bilim adamlarından olan Mohsen Fakhri Zadeh'in tüm bilgilerini ifşa ettiler. İran Savunma Bakanı General Ali Rıza Asgari Türkiye'ye İstanbul şehrine gelirken Şubat 2007'de kayboldu. Kaybolması ile ilgili olarak farklı teoriler bulunmaktadır (Tarakçı, 2011). Bunlardan biri, İstanbul'a geldiğinde, CIA ve Mossad örgütleri ile bir araya gelerek, İran'ın nükleer programı hakkında gizli bilgileri ilettiği, kendisine verilen yeni bir kimlik ile Amerika'da yaşadığıdır. İran Devrim Muhafızlarının devlet sınırları dışında gerçekleştirilen operasyonları yürüten gücün Kudüs kolunda görevli Amir Shirazi ve İran Körfezi kolu gücünün komutanı Muhammed Soltani'de aynı şekilde ortadan kaybolmuştur (Mazzetti, 2012).

İran Devleti'nin nükleer müzakerecisi olan Hüseyin Musavin'in İngiltere'ye casusluk yaptığı ortaya çıktı. İran Savunma Bakanlığı, güvenlik örgütlenmesini yürüten ve elktronik uzmanı ve aynı zamanda önemli bir iş adamı olan Ali Aştari'nin üç yıl süresince MOSSAD adına casusluk yaptığı ortaya çıktı. Ortaya çıkması sonucu Aştari, ölüm cezasına çarptırıldı. Bu durum uzmanlarca, İsrail Devleti'ne ciddi istihbarat desteğinde bulunarak iki devlet arasındaki istihbarat savaşının dahada ateşlenmesine neden oldu. Devrim Muhafızları Tugayı Komutanı General Muhsin Rızai İran'ın nükleer programında çalışan birçok bilim adamı ve çalışan arasında casusluk yapanların yakalandığını söyledi. Yakalananların CIA ve MOSSAD adına casusluk yaptıklarını ileri sürdü (Gerecht & Domínguez, 2010).

Times'a gazetesinde 2009 yılında yayınlanan bir makalede, MOSSAD Başkanı'nın, Suudi yetkililerle görüşerek İsrail hava kuvvetlerinin hava sahalarını kullanarak İran7a saldırabileceğini ve buna göz yumulacağını yazmıştır. Ayrıca İsrail'in Azerbaycan devleti içerisinde üs kurması İran'a karşı yapacağı müdahalelerde kolaylık sağlaması önemli bir durumdur. Bu üssün kurulmasında 1997 yılında Benyamin Netanyahu'nun Azerbaycan'ı ziyareti ile başlamıştır. 1998 yılında İsrail'in yüksek düzey Knesset temsilcileri Azerbaycan'a ziyaret düzenlemişlerdir. 2007'de dönemin Başbakan Yardımcısı Avigdor Lieberman ve Dışişleri Bakanı Tzipni Livni , 2009'da dönemin Başbakanı Şimon Perez ve 2012 yılının şubar ayında Dışişleri Bakanı Lieberman Azerbaycan'a resmi ziyarette bulunmuştur. İsrail Hava Savunma Şirketi'nin (Israel Aeronautics Defense Systems) üst

düzey yöneticisi ve aynı zamanda MOSSAD'ın eski görevlisi olan Avi Leumi Lieberman'ın yanında bulunmuştur (Gerecht, 2011).

Lübnan'da bulunan Hizbullah örgütü İran'ın nükleer projesine yardım etmekteydi. Hizbullah tarafından gerçekleştirdiği değerlendirilen en önemli saldırılardan biri 2008 yılında, İsrail'in Azerbaycan'da ki Büyükleçiliğine bombalı saldırı yaparak yok etmesiydi. Bu saldırıya karşılık olarak MOSSAD, Hizbullah Lideri Imad Mugniye'i öldürmüştür. İran nükleer programına karşı faaliyet gösteren MOSSAD'a karşı istihbarat amacıyla İran, 2005 yılının Aralık ayında nükleer program ile ilgili karşı-casusluk çalışmaları yapması için Oghab-2 örgütlenmesini oluşturdu (Netanyahu, 2012). Bu örgütlenmenin temel görevi, İran'ın nükleer çalışmalarını engellemeye çalışan ve müdahalelerde bulunan yabancı istihbaratörgütlerinden korumaktı. Kurulan bu yapıya rağmen 2007 yılında Hasanpur'a suikast gerçekleştirilmiştir.

İran'ın nükleer programına karşı yapılan önemli bir sabotaj 2010 yılında gerçekleşti. Dünyanın en önemli ve en gelişmiş bilgisayar virüslerinden biri olan Stuxnet ile gerçekleştirilmiştir. İran nükleer programlarından biri olan Natanz santrifüjlerinin kontrolünde kullanılan bilgisayarların bozulmasına neden oldu. Bu konu ile ilgili ileri gelenlerin söylediklerine göre bunu yapabilecek iki ülke mevcuttu. Bunlardan biri Amerika Birleşik Devletleri, diğeri İsrail'di. MOSSAD'ın İran nükleer programının sonlandırılması ve geciktirilmesi için gösterdiği tüm çabalar boşa çıktı. Sadece kısmi olarak gecikmesini sağlayabildiği konusunda düşünceler bulunmaktadır (The Jerusalem Post, 2013).

Amerika Birleşik Devletleri'nin Başkanlığını Obama'nın yaptığı dönemde, İran'la ilişkilerin düzeltilmesi isteğine rağmen, MOSSAD, İran nükleer programı görevlilerine karşı suikastlere, malzeme tedarikinin engellenmesine ve tesislere yönelik saldırı ve sabotajlara devam itti. Başkan Barak Obama ve Benyamin Netanyahu'nun İran ile ilgili güvenlik endişeleri farklılık göstermekteydi. Başkan Obama, İran ile müzakere görüşmelerinden yana politika uygularken, Netanyahu İran'a karşı önleyici saldırı politikasından yanaydı. Bununla birlikte İran'ı, İsrail'in bugünü ve yarını için ölümcül bir tehditti. Kısmende olsa ABD, İsrail gibi gerektiğinde operasyon yapılması gerektiğini fakat bunun gizli ve örtülü olarak gerçekleştirilmesi gerektiğini düşünüyordu, bu nedenle İsrail'in istihbarat örgütü MOSSAD'ı uyardılar (Haaretz, 2011).

Tüm bu çabalara rağmen İran'da ki nükleer silahlanmayı önlemeye yönelik birçok faaliyet başarısızlıkla sonuçlandı. Ancak İranlı bilim adamı Prof. Dr. Hasanpur'un MOSSAD

tarafından öldürülmesi büyük bir başarı olarak görülüyordu. Başarılı olarak nitelendirilmesini düşündüren önemli diğer bir faaliyette İran Devrim Muhafızlarının üst düzey yöneticelerininde bulunduğu iki yolcu uçaına yapılan saldırı veya sabotaj sonucu düşürülerek öldürülmesiydi. MOSSAD'ın başında 2002 yılından itibaren bulunan Meir Dagan tarafından planlandığı öne sürülen bu olaylar onun büyük başarısı olarak görülüyordu. 2011 yılında görevden ayrılan Dagan, İran'ın nükleer programının 2015 yılına kadar uzatıldığını söylemiştir (BBC, 2015).

İran'ın nükleer enerji programı ile İsrail'in en tehlikeli düşmanı olarak gören MOSSAD, programda görev alan birçok bilim adamına süikast gerçekleştirmiştir. Bunlardan en önemlileri daha öncede belirttiğimiz gibi, Dr. Ardaşır Hüseyinpur, Prof. Dr. Mesud Ali Muhammed, Dr. Macit Şahriyari ve Dr. Feridun Abbasi Davani, Daryuş Recai Necad farklı yöntem ve tekniklerle öldürülmeleridir (Lappin, 2015).

6.3. Mossad'ın İran Menşeili Örgüt ve Kişilerle Sabotaj ve Suikast Faaliyetleri

İsrail ile İran arasındaki gerginlik sıcak savaştan ziyade genel hatlarıyla soğuk savaş yani vekalet savaşları ve örtülü operasyon ile günümüze kadar devam etmektedir. İsrail istihbarat servisi Mossad ülkenin dış istihbarat olması hasebiyle İran'ın bölgedeki Müslüman nüfusa lider olmak istemesi ve bölgede tek güç olma istediği, askeri teknolojini ve nükleer kapasitesini artırma çalışmaları İsrail büyük bir tehdit algısı yaratmıştır. Bu amaçla Mossad hem nükleer gelişimini durdurmak yada yavaşlatmak hemde rejime yönelik baskı kurmak maksadıyla İran'daki rejime muhalif ve ayrıklıkçı grublar ile işbirliğine gitmeye çalışmıştır. Bu sistem ile İsrail tarafından finanse edilen ve silah sağlanan gruplar üzerinden doğrudan hedef olma riskini azaltamaya çalışmaktadır. İran ülkesinde yaşayan birçok etnik grup ve gruplar İran rejimine muhalif olması, ülkedeki ekononmik sebebler, çıkar ve menfaat sağlama, rejimin uyguladğı şeriat politikaları, özgür yaşama isteği, intikam alma duygusu bunların hepsi ve daha fazlası istihbarat metadolojisi ve terminalojsinde motivasyon ve güdü faktörü olarak değerlendirilmektedir. İran'ın toprak büyüklüğüde göz önüne alındığın ve güvenlik stratejileri, etrafında bulunan ülkeler ile barış içinde yaşamamaları da etken faktörleri göz önüne sermektedir. Gelişen teknoloji ülkelerin savunma ve saldırı politkaları sınır güvenliği öne çıkmakta, teknojinin gerisinde kalma silahlanma yarşında daha iyi duruma gelmek çevre ve bölgedeki ülklerde rahatsızlık ve tehdit unsuru olarak görülmeye neden olmaktadır bu vindalde İran'a karşı yapılan birçok saldırı sabotaj ve suikastların bu yönde olduğu ve istihbarat servislerin politkalırını

da bu yönde kullandıkları görülmektedir. İran içinde vekil aktörleri ve insan istihbaratı kullanılarak (HUMINT) angeje edilen kişilerin faalietlerini inceleyeceğiz :

6.3.1. Halkın Mücahitleri Örgütü

Halkın Mücahitleri Örgütü (HMÖ)(Farsça ismi : سازمان مجاهدين خلق ايران *sāzmān-e mojāhedin-e khalq-e irān*) : 1965'de kurulmuş olan örgüt motivasyon olarak Şah Muhammed Rıza Pehlevi, kapitalist batı ve emparyalizme karşı silahlı mücadeleyi düstur edinmiştir. (Keddie, Nikkie (1981), p.238)

HMÖ'nün silahlı alt kanadı olan İran Ulusal Kurtuluş Ordusu (İUKO) isimlendirilmektedir. Rejim (iran devleti) silahlı kanadı resmi olarak, HMÖ'nün gerçekten İslami olmadığını öne sürerek, Münafıklar olarak adlandırmaktadır. (Iran Focus. 2006)

HMÖ 1981 yılında Tahran'da bulunan bir siyasi parti genel merkezine saldırı düzenlemiş birçok insanın ölmesi özellikle İran'ın siyasi liderlerini ölmesi üzerine yapı terör örgütü olan anılamaya başlanmıştır.

Birçok İran vatanadaşı, nükleer fizik uzmanı 2007 yılından itibaren suikastlaere uğramış. MEK yandaşları saldırılar ile bağlarının olmadıklarını, fakat geçtiğimiz dönemde NBC News, suikastlaerin İsrail dış istihbarat birimi Mossad tarafından eğitip donatılan MEK yandaşları tarafından gerçekleştirildiğini Obama'nın ekibinde bulunan istihbarat yetkilerinden teyit ettirmiştir. İstihbarat ajanları, İsraillilerin MEK ile çalıştığı yönündeki NBC haberini doğruladı ve operasyonların "Amaç İran'ın psikolojisini ve moralini etkilemek" ve "tüm sistemi nükleer taşıma araçlarını, nükleer zenginleştirme tesislerini, enerji santrallerini demoralize etmek" olarak belirtmiş. Boru hatlarına da sabotajlar düzenlendi ve bu sabotaj ve saldırılar MEK tarafından İsraillilerle irtibat halinde yürütüldüğünü, "Şu anda İran içinde yapılan her şey, vekiller aracılığıyla yapılıyor," aktarmamıştır. (Hersh, S. M. 2012). İran ulusal yayın kanalı (İRİP), nükleer fizikçi Mostafa Ahmadi Roshan'ın suikastin planmasını ve saldırısından sonra yakalanan teröristlerin ifadelerini kamuoyuna duyurmuş, teröristlerin MEK üyesi olduklarını ve Mossad'ın para ve destek aldıklarını itiraf ettikleri ifadeleri yayınlamışlardır. (Bergman, 2018).

İsrail istihbartat birimi Mossad ile elde ettiği istihbaratları ve İran'ın nükleer tesisleri hakkında hayati bilgileri paylaşmıştır (Cohen, 2016). Örgüt, 2002 senesinde basın toplantısı düzenleyerek, İran Devletinin kamuoyuna açıklamadığı Natanz ve Arak nükleer tesislerini faaliyette olduğunu basına açıklamış ve İran'ın nükleer gelişimi ile Mossad

kaynaklarından alıdığı bilgileri medyaya sunarak diplomatik ve ekonomik olarak yaptırımların başlamasına neden olmuştur (Bergman, 2018, s. 354).

6.3.2. Cundullah Örgütü

Cundullah (Cundallah, Jundallah – "Allah'ın Ordusu"), 2000ve 2010 yılları arasında saldırı ve sabotajlar düzenlemiş. Sünni Müslümanların önderliğini yaptığını iddaa etmiştir. Abdülmelik Rig**i** kurucuğulunu üstlenmiş ve örgütün lideridir. İran'ın doğusundaki Belucistan kurulan ve Afganistan Pakistan İran sınırında saldırı ve sabotajlar yapmıştır (International Crisis Group, 2013). Buradan hem İran güvenlik güçlerine hem de Şii sivillere karşı saldırılar düzenlemiştir. Saldırı ve sabotaj eylemlerinde 150 ye yakın insanın öldürülmesi olaylarına karşımışlarıdır.

İran İstihbarat Bakanlığı (MOIS), yapının bu minvalde büyük ve küçük şeytan olarak tabir edilen CIA VE Mossad'ın çıkarları doğrultunsunda kullandığını belirtmiştir (Bergman, 2018)

İstihbarat servisleri İran'a yönelik özellike bu bölgede faaliyet göstermesi nedeniyle yapıyı İran'ın özellikle nükleer tesisleri ve lojistik sevkiyat olarak kullandığı noktalarını saha istihbaratı da sağlayarak istihbarat elde etmeye çalışmıştır. Yapıya eğit donat ,silah ve maddi imkanlar sağlaamıştır. (Peterson, 2011).

Cundullah'ın İran'daki en büyük saldırısı, 18 Ekim 2009'da Belucistan Pişin şehrinde Devrim Muhafızları'na karşı yüsek profilli icra edilen saldırıdır. Devrim Muhafızları Kara Kuvvetleri'nin üst düzey komutanlarından General Nour-Ali Shoushtari ve Sistan-Belucistan Devrim Muhafızları Komutanı General Rajab Ali Mohammadzadeh olmak üzere 42 kişi öldrülmüştrür (International Crisis Group, 2013). İran yönetimi, intihar saldırısının Mossad tarafından tertiplendiğini ve lojistik imkan sağlandığını, patlayıcıların da Pakistan sınırından sevk edildiğini açıklamıştır (Bergman, 2018).

Bir yıl sonra şubat ayında İran istihbaratı, Pakistan'dan Dubai'ye gitmekte olan bir uçağı İran'a indirmiş ve Abdülmelik Rigi'yi uçaktan almıştır. Rigi, İran devlet televizyonunda kamuoyu ile paylaşılan ifadesinde, ABD ve İsrail istihbarat servislerinden lojistik ve eğitim ve maddi yardımlar aldığını, Dubai'de Mossad yetkilileriyle görüşmeler yaptığını, kendisine finansman ve silah desteği aldığını söylemiştir (Peterson, 2011)

6.3.3. Masoud Ali Mohammadi Suikasti

Tahran'da nükleer fizikçi Masoud Ali Mohammadi erken saatlerde evinin önünde park edilmiş motosiklete yerleştirilen bombanın inflak etmesiyle hayatını kaybetmiştir. İran devlet kanalı, saldırıda kullanılan patlayıcıların yüksek teknolojiye sahip olduğunu bunun istihbarat örgütlerince kullanılabileceğini kamuoyuna açıklamıştır (BBC, 2010). Saldırıdan bir yıl kadar sonra iran istihbaratı failin Majid Jamali Fash isimli bir sporcu olduğunu İsrail'de Mossad tarafından angaye edildiği ve bu kapsamda bir dizi detaylı eğitimden geçirildiği özellikle bombalı eylemler ve gözetleme kaçış senaryoları üzerinde çalıştırıldığına dair İran devlet televizyonunda itiraf videosu yayınlandı (ISNA, 2011). Fashi, İran devlet televizyonundaki videosunda Mossad'dan 150.000 dolar ödeme aldığını, İsrail'de saldırı sabotaj eğitimleri aldığını videolarında itiraf etti (PressTV, 2011). Majid Jamali Fash 2012 tarihinde idam edildi.

6.4. İran'ın Mossad'a karşı İKK Faaliyetleri

İran İslam Devrimi'nin ardından ülke güvenlik yapısında köklü dönüşümler yaşanmış, özellikle dış müdahaleler ve yabancı istihbarat servislerinin faaliyetlerine karşı daha sert ve kapsamlı tedbirler alınmaya başlanmıştır. Devrimden önceki dönemde, Şah yönetiminin gizli servisi SAVAK, Mossad ile yakın iş birliği içerisinde faaliyet göstermekteydi. Ancak 1979 Devrimi sonrasında bu ilişki tamamen sona ermiş, İran yeni güvenlik yapılanmasını dış tehditlere karşı "bağımsızlık" ve "anti-emperyalist" söylemler üzerine inşa etmiştir. Bu yeni dönemde, İsrail istihbarat servisi Mossad, İran açısından en büyük tehditlerden biri olarak görülmüş ve ona karşı özel karşı-istihbarat politikaları geliştirilmiştir (Abrahamian, 2019).

1979 İran İslam Devrimi, yalnızca ülkenin siyasal rejimini değil, aynı zamanda güvenlik ve istihbarat yapılanmasını da köklü biçimde dönüştürmüştür. Şah döneminde faaliyet gösteren ve İsrail'in istihbarat servisi Mossad ile yakın iş birliği içinde olan SAVAK adlı gizli servis, devrimle birlikte dağıtılmış, yerine yeni ve ideolojik temellerle şekillenen kurumlar inşa edilmiştir. Bu bağlamda en dikkat çekici gelişme, İslami Devrim Muhafızları Ordusu (IRGC) ve onun bünyesinde örgütlenen İstihbarat Teşkilatının oluşturulması olmuştur. Bu kurumlar, devrim ideolojisinin "bağımsızlık" ve "anti-emperyalizm" vurgularını temel alarak, yalnızca iç tehditlere değil, aynı zamanda İsrail ve Batılı servislerin İran içerisindeki gizli faaliyetlerine karşı da sert bir mücadele yürütmeyi amaçlamıştır (Bonnet, 2009).

Devrim sonrası yıllarda İran güvenlik aygıtının öncelikli hedeflerinden biri, Mossad'ın İran topraklarında sürdürdüğü istihbarat faaliyetlerini etkisiz hale getirmek olmuştur. Bu çerçevede, Mossad ile bağlantılı olduğu iddia edilen çok sayıda şahıs tespit edilmiş, bu kişiler hızlı operasyonlarla yakalanarak İran yargısına sevk edilmiştir. Çoğu davada sanıklar "İslam Cumhuriyeti'ne karşı casusluk" suçlamasıyla ağır cezalara çarptırılmış, kamuoyuna yansıyan davalarda idam cezalarının uygulanması dikkat çekmiştir. Bu uygulamalar, yalnızca Mossad'ın İran'daki etkinliğini sınırlamaya değil, aynı zamanda ülke içinde rejime karşı gelebilecek unsurları da caydırmaya yönelikti (Pringle & Ransom, 2025).

İran'ın sert karşı-istihbarat yaklaşımı, yalnızca güvenlik boyutuyla değil, siyasal ve toplumsal bir işleviyle de öne çıkmıştır. Devrim sonrasında yeni kurulan rejim, dış tehdit algısını sürekli gündemde tutarak toplumsal birlik ve dayanışmayı pekiştirmeyi hedeflemiştir. Özellikle İsrail ve Mossad'ın "baş düşman" olarak konumlandırılması, halkın rejime bağlılığını artırmanın ideolojik bir aracı haline gelmiştir. Kamuoyuna yapılan açıklamalarda casusluk suçlamasıyla yakalanan kişilerin cezalandırılması, sık sık "İslam Cumhuriyeti'nin casuslara ve dış müdahalelere karşı tavizsiz tutumu" olarak sunulmuş, bu da hem rejimin kararlılığını sergilemiş hem de halkın güvenlik politikalarına desteğini pekiştirmiştir (Uygur, 2025).

Bu süreçte Mossad, yalnızca bir istihbarat örgütü olarak değil, aynı zamanda "İslam Cumhuriyeti'nin varlığına yönelik dış komploların sembolü" olarak gösterilmiştir. İran yönetimi, İsrail istihbaratına karşı yürütülen operasyonları propagandif bir araç olarak da değerlendirmiş, her başarılı yakalama veya idam, "devrimci adaletin tecellisi" şeklinde kamuoyuna duyurulmuştur. Böylece Mossad'a karşı alınan tedbirler, hem ulusal güvenlik stratejisinin hem de siyasal meşruiyet üretiminin önemli bir parçası haline gelmiştir (Press TV, 2025).

İran'ın Mossad'a karşı yürüttüğü karşı-istihbarat faaliyetlerinde en dikkat çekici yöntemlerden biri, ajan olduğu iddia edilen kişilerin hızlı operasyonlarla yakalanması ve ağır cezalandırılması olmuştur. Devrimden sonraki ilk yıllarda, güvenlik birimleri Mossad ile bağlantılı olduğu düşünülen çok sayıda şahsı gözaltına almış, bu kişiler hızla yargı önüne çıkarılmıştır. Çoğu davada sanıklar "İslam Cumhuriyeti'ne karşı casusluk" ve "yabancı istihbarat servisleriyle iş birliği" suçlamalarıyla itham edilmiş, mahkemeler

tarafından idam veya uzun süreli hapis cezalarına çarptırılmıştır. Bu süreç, İran yönetimi tarafından yalnızca güvenlik önlemi olarak değil, aynı zamanda caydırıcı bir mesaj niteliğinde değerlendirilmiştir (Tasnim News Agency, 2024).

İran'ın uyguladığı idam cezaları, genellikle kamuoyuna açık biçimde duyurulmuş ve rejimin propaganda araçları aracılığıyla geniş kitlelere aktarılmıştır. Basın açıklamalarında ve devlet medyasında bu idamlar, "İsrail istihbaratına verilen bir cevap" ya da "İslam Cumhuriyeti'nin casuslara karşı tavizsiz mücadelesi" şeklinde sunulmuştur. Böylece İran yönetimi, hem Mossad'a karşı kararlılığını göstermek hem de toplumsal düzeyde rejime olan desteği güçlendirmek istemiştir. Kamuoyunda bu tür davaların görünür kılınması, casusluk faaliyetlerine karşı toplumun dikkatini artırmış, aynı zamanda rejimin meşruiyetini pekiştiren bir unsur haline gelmiştir (Navideshahed, 2019).

Bununla birlikte İran güvenlik birimleri yalnızca Mossad'a doğrudan bağlı kişileri değil, İsrail ile dolaylı ilişkisi olan kişi ve grupları da hedef almıştır. Özellikle etnik ve dini azınlıklar içerisinde faaliyet gösteren bazı unsurlar, "İsrail ile iş birliği yapmak" ve "ülkenin ulusal güvenliğini tehlikeye atmak"la suçlanmıştır. Bu gruplar arasında özellikle Yahudi ve Bahai cemaatlerinden bazı kişiler, İsrail'e bilgi sızdırmakla itham edilmiş ve sert yaptırımlarla karşı karşıya kalmıştır. Bu durum, yalnızca aktif casusluk şüphesi taşıyan bireylerin değil, potansiyel olarak Mossad'ın istihbarat kaynağı olabileceği düşünülen çevrelerin de baskı altında tutulduğunu göstermektedir (Wikileaks, 2011).

İran'ın karşı-istihbarat politikası yalnızca savunma odaklı kalmamış, aynı zamanda aktif bir "karşı saldırı" stratejisi de benimsemiştir. Bu strateji kapsamında Mossad'ın İran içerisindeki ajan ağlarının çökertilmesi, bağlantı kanallarının kesilmesi ve operasyonel kabiliyetlerinin zayıflatılması hedeflenmiştir. İran istihbaratının yürüttüğü operasyonlarda, Mossad'a çalıştığı iddia edilen kişilerin yakalanmasının yanı sıra, İsrail bağlantılı kişi veya gruplara karşı misilleme eylemleri gerçekleştirilmiştir (Khalil, 2025).

Örneğin İran, İsrail'in nükleer programı sabote etme girişimlerine karşılık olarak, Mossad ajanı olduğu ileri sürülen bazı kişileri yakalamış ve bu operasyonları "başarılı bir karşı-istihbarat örneği" olarak sunmuştur. Ayrıca zaman zaman İran dışında da Mossad'a yönelik karşı operasyonlar yürütülmüş; bu kapsamda bazı İsrail bağlantılı hedeflere yönelik suikast ve sabotaj girişimleri rapor edilmiştir. Bu tür operasyonlar, İran'ın yalnızca savunma değil, aynı zamanda saldırı kapasitesine de sahip olduğunu göstermesi açısından dikkat çekicidir (EastPost, 2025).

İran'ın Mossad'a karşı yürüttüğü karşı-istihbarat faaliyetleri, yalnızca ülke sınırları içerisinde değil, bölgesel ölçekte de etkili olmuştur. İran, özellikle Lübnan'daki Hizbullah ve Filistin'deki Hamas gibi müttefik örgütleri aracılığıyla Mossad'a karşı istihbarat iş birliği yapmış ve İsrail'in bölgedeki etkinliğini sınırlamayı hedeflemiştir. Bu iş birliği sayesinde Mossad'ın bölgesel faaliyetleri ciddi ölçüde zorlaştırılmış, İran ise kendi güvenlik stratejisini derinleştirme imkânı bulmuştur (BBC, 2022).

Bölgesel düzeyde yürütülen karşı-istihbarat faaliyetlerinin en önemli boyutlarından biri, psikolojik savaş ve propaganda unsurlarıdır. İran, Mossad'a karşı elde ettiği başarıları sıkça kamuoyuna duyurmuş, bu sayede hem bölgesel müttefiklerine moral kaynağı sağlamış hem de İsrail'in kırılgan yönlerini öne çıkarmaya çalışmıştır (The Times, 2025).

Mossad ile İran arasındaki mücadele, karşılıklı suikast ve sabotaj eylemleri üzerinden de sürdürülmüştür. Mossad, İran'ın nükleer programında yer alan bilim insanlarını hedef alırken; İran da buna karşılık İsrail ile bağlantılı olduğu iddia edilen kişileri yakalamış ya da ortadan kaldırmıştır. Bu karşılıklı operasyonlar, iki ülke arasında doğrudan savaş yaşanmadan sürdürülen "gölge savaş"ın en görünür yansımalarından biri olmuştur (Financial Times, 2025).

İran'ın bu tür operasyonlarda kullandığı yöntemler arasında gizli takip, iletişim ağlarını deşifre etme, sahte bilgi sızdırma ve Mossad'ın operasyonlarını sabote etme yer almaktadır. Böylece İran, yalnızca kendi iç güvenliğini korumakla kalmamış, aynı zamanda İsrail'in bölgedeki hareket alanını da daraltmayı hedeflemiştir (Crist, 2012).

7. SONUÇ

Bu tez çalışması, İsrail'in dış istihbarat teşkilatı MOSSAD'ın Ortadoğu'daki insan istihbaratı (HUMINT) faaliyetlerini, özellikle İran örneği üzerinden kapsamlı bir şekilde incelemiştir. gizli yürütülen operasyonel aktivitelere ve tasniflenmiş belgelere erişim olanağı olmadığından ve sınırlı olması nedeniyle açık kaynak materyallerinin sistematik incelemesine dayanmaktadır Modern istihbarat toplama disiplinleri arasında HUMINT, yalnızca bilgi edinme sürecinin teknik boyutuyla değil, aynı zamanda yüksek derecede insan etkileşimi, güven inşası ve uzun vadeli saha çalışması gerektiren yapısıyla öne çıkmaktadır. Bu yöntem, teknolojik istihbarat unsurlarına kıyasla daha zor, daha riskli ancak doğru uygulandığında çok daha etkili sonuçlar üretebilen bir istihbarat türü olarak tanımlanmaktadır. HUMINT, özellikle kapalı toplum yapısına sahip, bilgi akışının sınırlı olduğu ve teknoloji tabanlı istihbarat yöntemlerinin yetersiz kalabildiği ülkelerde kritik bir değer taşımaktadır.

Tezin temel odağı, MOSSAD'ın insan istihbaratına dayalı operasyonel gücünün, stratejik önemi tartışılmaz olan İran coğrafyasında nasıl yapılandığını ve uygulandığını ortaya koymaktır. İran, hem jeopolitik konumu hem de nükleer programı, bölgesel etkisi ve ideolojik duruşu nedeniyle İsrail açısından birincil tehdit unsurlarından biri olarak görülmektedir. Bu nedenle MOSSAD, İran'da yürüttüğü HUMINT faaliyetlerinde son derece titiz, çok katmanlı ve esnek operasyonel stratejiler benimsemiştir.

Araştırma kapsamında, MOSSAD'ın ajan temini süreçleri ayrıntılı şekilde incelenmiş; örgütün potansiyel insan kaynaklarını belirleme, onları ideolojik, mali veya kişisel motivasyonlar üzerinden etkileme ve uzun vadeli iş birliğine yönlendirme yöntemleri analiz edilmiştir. Bu noktada, diaspora topluluklarının, etnik azınlıkların ve muhalif grupların istihbarat operasyonlarında nasıl kritik bir rol oynayabildiği değerlendirilmiştir. Ajan temini yalnızca bireylerin devşirilmesiyle sınırlı kalmamakta, aynı zamanda bu bireylerin eğitimi, psikolojik dayanıklılıklarının artırılması ve operasyonel becerilerinin geliştirilmesi de sürecin önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

Saha yapılanması, HUMINT'in başarısı için en kritik unsurlardan biridir. MOSSAD'ın İran içerisindeki saha ağlarının, çoğunlukla hücre tipi yapılanma modeli üzerinden şekillendiği; bu sayede bilgi akışının kontrol altında tutulduğu, operasyonların ifşa riski en aza indirilmeye çalışılmıştır. Hücreler arası doğrudan bağlantının sınırlı tutulması, operasyonel güvenliği artırmakta ve olası bir sızıntı durumunda tüm ağın çökmesini

engellemektedir. Bu yapılanmada, yerel bağlantılar ve sahadaki güvenilir unsurlar, operasyonların sürdürülebilirliği açısından vazgeçilmez bir rol üstlenmektedir.

Tezde ayrıca, hedef tespiti süreçleri detaylandırılmıştır. MOSSAD, İran'daki stratejik hedeflerini belirlerken yalnızca askeri ve nükleer tesisleri değil, aynı zamanda bu projelerde görev alan bilim insanlarını, mühendisleri ve karar verici pozisyonundaki devlet yetkililerini de öncelikli hedef olarak görmektedir. Bu hedeflerin belirlenmesi sürecinde, uydu görüntüleri, sinyal istihbaratı (SIGINT) ve açık kaynak istihbaratı (OSINT) gibi diğer disiplinlerden elde edilen veriler HUMINT ile entegre bir şekilde kullanılmaktadır.

Yerel unsurlarla iş birliği, HUMINT operasyonlarının başarısında belirleyici bir faktördür. MOSSAD'ın İran'daki faaliyetlerinde, ülke içindeki muhalif gruplar, etnik azınlıklar, kaçakçılık ağları ve yerel istihbarat kaynakları ile iş birliği yaptığı; bu iş birliklerinin hem bilgi toplama hem de operasyon yürütme aşamalarında kritik avantajlar sağladığı görülmektedir. Ancak bu tür ilişkilerin yönetimi, son derece hassas bir denge gerektirmekte; güven, sadakat ve karşılıklı çıkar dengesi üzerine inşa edilmektedir.

Çalışmada gizlilik ve örtülü operasyon teknikleri de incelenmiştir. MOSSAD, İran gibi yüksek güvenlikli bir ortamda faaliyet gösterirken, sahte kimlikler, diplomatik örtüler, ticari şirket görünümlü operasyon üsleri ve uluslararası seyahat rotaları üzerinden karmaşık lojistik ağlar kullanmaktadır. Operasyonel gizlilik yalnızca bilgi saklamaktan ibaret olmayıp, aynı zamanda sahadaki ajanların günlük yaşamlarında fark edilmeden hareket etmelerini sağlayan sosyal mühendislik tekniklerini de içermektedir.

Tez kapsamında yapılan analizler, HUMINT'in taktiksel başarıya olduğu kadar bölgesel güç dengelerine de doğrudan etki ettiğini ortaya koymaktadır. İran'da elde edilen istihbarat, yalnızca İsrail'in güvenlik politikalarını şekillendirmekle kalmamakta, aynı zamanda bölgesel müttefikler arasında stratejik bilgi paylaşımı yoluyla ortak operasyon kapasitesini de güçlendirmektedir. HUMINT'in bu yönü, onu yalnızca bir bilgi toplama aracı olmaktan çıkarıp, doğrudan dış politika ve güvenlik stratejilerinin merkezinde konumlandırmaktadır.

Ortadoğu'nun tarihsel, kültürel, dini ve jeopolitik açıdan son derece hassas ve çatışmaya açık yapısı, bu coğrafyada yürütülen istihbarat faaliyetlerini hem daha karmaşık hem de daha kritik hale getirmektedir. Bölgenin çok katmanlı güç dengeleri, farklı etnik ve mezhepsel kimliklerin varlığı, uzun süreli savaş ve çatışma geçmişi, istihbarat operasyonlarının yalnızca teknik bilgi toplama süreçleri olmaktan çıkarak, doğrudan

bölgesel stratejilerin ve dış politika hamlelerinin bir parçası haline gelmesine neden olmuştur. Bu bağlamda İran ve İsrail arasındaki ideolojik, politik ve stratejik düşmanlık ilişkisi, özellikle İran'ın nükleer programının ilerlemesiyle daha da keskinleşmiş ve iki ülke arasındaki istihbarat mücadelesi uluslararası arenada önemli bir gündem maddesi haline gelmiştir.

İran'ın nükleer kapasitesini geliştirme çabaları, İsrail açısından doğrudan bir ulusal güvenlik tehdidi olarak algılanmıştır. Bu nedenle MOSSAD, İran'a yönelik istihbarat faaliyetlerinde uzun vadeli, kapsamlı ve çok boyutlu bir strateji benimsemiştir. Özellikle İran'ın nükleer tesisleri, bu tesislerde görev yapan bilim insanları, mühendisler ve proje yöneticileri, operasyonların öncelikli hedefleri arasında yer almıştır. HUMINT, bu süreçte MOSSAD'ın en çok başvurduğu yöntemlerden biri olmuş; çünkü kapalı ve yüksek güvenlikli ortamlarda faaliyet gösteren nükleer projeler hakkında bilgi edinmenin en etkili yollarından biri doğrudan insan kaynaklarına erişim sağlamaktır.

MOSSAD'ın İran'daki HUMINT faaliyetleri, yalnızca bilgi toplama amaçlı değil, aynı zamanda hedefin kapasitesini fiilen azaltmaya yönelik operasyonlar şeklinde de yürütülmüştür. Bu operasyonlar; suikastlar, sabotaj eylemleri, kritik altyapıya sızma girişimleri, bilgi sızdırma faaliyetleri ve psikolojik operasyonlar gibi çok çeşitli unsurları içermektedir. Örneğin İran'daki bazı nükleer bilim insanlarının faili meçhul şekilde öldürülmesi, bu bağlamda yürütülen doğrudan eylemler arasında değerlendirilmiştir. Benzer şekilde, İran'ın nükleer programında kullanılan teknik donanımın bozulmasına yönelik sabotaj girişimleri ve yazılım sistemlerine yerleştirilen zararlı kodlar, HUMINT ile elde edilen saha bilgileri sayesinde mümkün olmuştur.

Bu operasyonlarda yerel unsurların devşirilmesi kritik öneme sahiptir. MOSSAD, İran içerisindeki muhalif gruplar, etnik azınlıklar, kaçakçılık ağları ve hükümet politikalarına karşı olan bireyler ile temasa geçerek operasyonel ağlarını genişletmiştir. Yabancı uyruklu ajanların kullanılması, örtülü diplomatik misyonlar ve uluslararası ticari ilişkiler üzerinden yürütülen faaliyetler, bu istihbarat ağını destekleyen diğer araçlar olmuştur. Bu sayede, İran'ın stratejik kapasitesini kısıtlama hedefi yalnızca kısa vadeli değil, uzun vadeli ve sürdürülebilir bir HUMINT stratejisi üzerinden hayata geçirilmiştir.

MOSSAD'ın İran'daki istihbarat faaliyetlerinde dikkat çeken bir diğer unsur, teknoloji ile geleneksel insan faktörünün birlikte kullanılmasıdır. Dijital iletişim, veri analizi, yüz tanıma sistemleri ve elektronik izleme teknikleri, sahadaki insan istihbaratı ile entegre

edilerek operasyonel etkinlik artırılmıştır. Bu hibrit yaklaşım, sahada elde edilen bilgilerin hızla analiz edilmesine, doğrulanmasına ve eyleme dönüştürülmesine imkân tanımaktadır. Böylece ajanların sahada karşılaştığı riskler azaltılmış, operasyonların başarı oranı yükselmiştir.

Bölgedeki müttefik devletlerle yapılan istihbarat paylaşımı ve operasyonel koordinasyon, MOSSAD'ın HUMINT faaliyetlerinin etkisini daha da güçlendirmiştir. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri ve bazı Körfez ülkeleri ile yürütülen ortak çalışmalar, bilgi akışının hızlanmasını ve operasyonel imkanların genişlemesini sağlamıştır. Bu iş birlikleri, İran'a yönelik baskının yalnızca İsrail üzerinden değil, çok taraflı bir strateji ile yürütülmesine zemin hazırlamıştır.

Tez boyunca, HUMINT'in (Human Intelligence – İnsan İstihbaratı) kavramsal çerçevesi, işleyiş mekanizmaları, kullanılan teknik ve yöntemler ayrıntılı olarak ele alınmıştır. HUMINT'in en belirgin avantajı, teknik istihbarat yöntemlerinin (SIGINT – Sinyal İstihbaratı, ELINT – Elektronik İstihbarat vb.) erişemeyeceği insani bilgiye, yani karar vericilerin zihinsel süreçlerine, stratejik planlarına, kişisel ilişkilerine ve davranış modellerine doğrudan ulaşabilme imkânı sunmasıdır. Bu özellik, özellikle kapalı toplumlar, otoriter rejimler ve sıkı güvenlik önlemlerine sahip devletler açısından kritik öneme sahiptir. Zira bu tür rejimlerde teknik istihbaratın elde edebileceği veri sınırlı olmakta, karar alma mekanizmalarının perde arkasını anlamak için doğrudan insan kaynaklarına erişim gerekmektedir.

Bununla birlikte, HUMINT faaliyetleri yüksek düzeyde risk barındırmaktadır. İnsan unsuruna dayalı istihbarat toplama, ajanın kimliğinin ifşa edilmesi, çifte ajan olasılığı, yanlış bilgiyle yönlendirilme riski, etik tartışmalar ve ciddi diplomatik krizlere yol açma ihtimali gibi çok boyutlu tehditlerle karşı karşıyadır. Bu nedenle, MOSSAD gibi profesyonel istihbarat teşkilatlarının başarısı; insan kaynağı yönetiminde hassas planlama, doğru ve güvenilir ajan temini, örtü kimliklerin uzun süreli sürdürülebilirliği, operasyonel gizlilik ve kriz anlarında hızlı ve doğru karar alma becerileri gibi kritik süreçlerin titizlikle yürütülmesine bağlıdır. Ayrıca, sahada görev yapan ajanların psikolojik dayanıklılığı, yabancı dil hâkimiyeti, yerel kültürü derinlemesine bilme yeteneği ve sosyal ortamlara hızlı uyum sağlama kabiliyeti, operasyonların başarısında belirleyici unsurlardır.

HUMINT operasyonlarının karmaşıklığı, yalnızca istihbaratın toplanması sürecinde değil, elde edilen bilgilerin doğrulanması, analiz edilmesi ve stratejik kararlara

dönüştürülmesinde de ortaya çıkar. Operasyonel ekiplerin, saha koşullarına uyum sağlaması ve hedef ortamın sosyal, politik ve ekonomik dinamiklerini anlaması elzemdir. Toplanan bilgilerin güvenilirliğini sağlamak amacıyla çok katmanlı teyit ve çapraz kontrol mekanizmaları devreye sokulur. Manipüle edilmiş ya da kasıtlı olarak yanlış yönlendirilmiş bilgilerin süzgeçten geçirilmesi, operasyonun başarısı kadar ulusal güvenlik açısından da hayati önem taşır. Ayrıca, HUMINT faaliyetlerinin etik boyutu ve uluslararası hukukla uyumu, özellikle diplomatik ilişkilerin hassas dengeler üzerinde yürütüldüğü bölgelerde göz ardı edilemeyecek bir zorunluluktur. Bu açıdan MOSSAD'ın uzun yıllara dayanan saha deneyimi, risk yönetimi ve stratejik planlama konularında kurumun en önemli avantajlarından birini oluşturmaktadır.

Tez kapsamında, MOSSAD'ın İran'daki HUMINT faaliyetlerine dair kamuoyuna yansıyan ve güvenilir kaynaklarda yer alan operasyon örnekleri incelenmiştir. Bu kapsamda, İranlı nükleer bilim insanlarına yönelik suikastlar, stratejik altyapıya yönelik sabotaj eylemleri (örneğin Natanz Nükleer Tesisi'nde meydana gelen patlama ve teknik sistem arızaları), hassas bilgilerin sızdırılması ve yerel ajan ağlarının kullanımı detaylı olarak değerlendirilmiştir. İran'daki nükleer programı hedef alan bu operasyonlar, yalnızca MOSSAD'ın taktiksel yeteneklerini değil, aynı zamanda stratejik düzeydeki etki kapasitesini de gözler önüne sermektedir.

Örneğin, İran'ın önde gelen nükleer fizikçilerinden Muhsin Fahrizade'nin 2020 yılında gerçekleştirilen suikastı, HUMINT ile teknik istihbaratın koordineli kullanımına dair çarpıcı bir örnek teşkil etmektedir. Yine Stuxnet adlı bilgisayar virüsünün İran'ın uranyum zenginleştirme programına verdiği zarar, sahadan elde edilen insan istihbaratı sayesinde teknik operasyonların nasıl mümkün kılındığını göstermektedir. Bu tür operasyonlar yalnızca İran'ın askeri ve teknolojik kapasitesini geçici olarak sınırlamakla kalmamış; aynı zamanda ülkenin iç güvenlik mekanizmalarını zorlamış, rejimin istikrarını sarsmış ve İran'ın uluslararası arenadaki konumunu etkilemiştir.

MOSSAD'ın HUMINT temelli faaliyetleri, modern istihbarat anlayışında insan faktörünün hâlâ vazgeçilmez olduğunu kanıtlamakta; aynı zamanda istihbaratın yalnızca bilgi toplama değil, uluslararası politika ve güvenlik stratejilerinin doğrudan şekillendirilmesinde de etkin bir araç olduğunu ortaya koymaktadır.

İran İslam Cumhuriyeti, 1979 Devrimi sonrasında inşa ettiği güvenlik aygıtları – başta Devrim Muhafızları Ordusu, İstihbarat Bakanlığı, Besic milisleri ve dini liderliğin

doğrudan kontrol ettiği istihbarat birimleri – aracılığıyla dış müdahalelere karşı yüksek bir direnç kapasitesi geliştirmeyi hedeflemiştir. Bu güvenlik yapılanması, ideolojik bağlılık, merkeziyetçi komuta zinciri ve geniş çaplı iç istihbarat faaliyetleri üzerine inşa edilmiştir. Ancak MOSSAD'ın İran'a yönelik HUMINT temelli sızma faaliyetleri, bu kapalı ve disiplinli güvenlik mimarisi içinde dahi ciddi güvenlik açıklarının bulunduğunu ortaya koymuştur. Özellikle, hassas devlet kurumları, stratejik tesisler ve karar alma mekanizmalarında yer alan kişilerin tespit edilerek manipüle edilmesi, İran istihbarat sisteminin modern karşı-istihbarat kapasitesinin sorgulanmasına neden olmuştur. Bu durum, İran'ın iç güvenlik stratejisinin yeniden değerlendirilmesini ve dış tehditlere karşı daha sofistike önlemler geliştirmesini zorunlu kılmıştır.

MOSSAD'ın İran'a yönelik insan istihbaratı stratejilerinde dikkat çeken unsurlardan biri, İran diasporasının etkin kullanımıdır. Başta Avrupa, Kuzey Amerika ve Asya'daki İran kökenli topluluklar olmak üzere, geniş diaspora ağı içerisinden potansiyel saha ajanlarının devşirilmesi, HUMINT'in "yerel insan kaynağı" ilkesinin somut bir yansımasıdır. Ayrıca Batı'daki muhalif gruplar, rejim karşıtı örgütler, çifte vatandaşlık taşıyan bireyler, akademik ve kültürel çevreler ile uluslararası ticaret ağlarında faaliyet gösteren iş insanları üzerinden bilgi toplama ve ajan temini gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. Bu ağın bir parçası olarak, örtü organizasyonları (sivil toplum kuruluşları, kültürel etkinlikler, diplomatik misyonlar ve ticari şirketler) da operasyonel sızma ve bilgi toplama faaliyetlerinde aktif şekilde kullanılmıştır.

Bu yöntemlerin en önemli sonucu, İran toplumunda güvensizlik ve paranoya atmosferinin derinleşmesi olmuştur. Gerek üst düzey devlet kurumlarında gerekse sivil toplumda artan içsel şüphecilik, sosyal bağların zayıflamasına ve rejim içi hizipleşmenin güçlenmesine zemin hazırlamıştır. Nitekim, MOSSAD'ın yürüttüğü bazı uzun vadeli operasyonlar, sadece bilgi toplama amacıyla sınırlı kalmamış; toplumun psikolojik direncini zayıflatma, kurumlar arası güveni sarsma ve hedef ülkenin içsel bütünlüğünü aşındırma gibi etkiler doğurmuştur.

Operasyonel başarı açısından bakıldığında, MOSSAD'ın HUMINT faaliyetleri saha kaynaklarının güvenilirliği ile doğrudan ilişkilidir. Bu noktada, yerel halkla kurulan ilişkiler, sahadaki ajanların korunması, motivasyonlarının yüksek tutulması ve tehditlere karşı psikolojik dayanıklılıklarının güçlendirilmesi büyük önem taşır. İran özelinde, hedef kişilerin moral ve motivasyonunu zayıflatmaya yönelik psikolojik operasyonlar, HUMINT faaliyetlerine entegre edilmiş ve bu yolla elde edilen bilgilerin doğruluğu artırılmıştır.

Bunun yanı sıra, MOSSAD'ın HUMINT faaliyetleri, tek başına yürütülen operasyonlar olmaktan ziyade, çok boyutlu bir stratejik çerçeve içinde değerlendirilmelidir. HUMINT kaynaklı bilgiler, örtülü diplomasi girişimleri, ekonomik yaptırımlar, siber operasyonlar ve özel kuvvet harekâtları ile koordineli bir şekilde kullanılmıştır. Bu yaklaşım, istihbaratın yalnızca bilgi toplama aracı değil, aynı zamanda hedef ülkenin politik, ekonomik ve askeri kapasitesini şekillendiren bir stratejik baskı mekanizması olduğunu göstermektedir.

Çalışmanın bir diğer önemli sonucu ise HUMINT faaliyetlerinin sadece askeri ve güvenliksel sonuçlar doğurmakla kalmayıp aynı zamanda psikolojik ve diplomatik etkiler de yarattığıdır. İran'daki nükleer tesislerde yaşanan patlamalar, üst düzey bilim insanlarının hedef alınması ya da bilgi sızdırılması gibi olaylar, İran yönetiminin iç kamuoyundaki meşruiyetini zayıflatmakta ve toplumda güvensizlik ortamı yaratmaktadır. Bu durum özellikle rejime yakın güvenlik yapılarının halk nezdindeki güvenilirliğini sorgulatmakta; halk ile devlet arasındaki bağın zedelenmesine yol açmaktadır. Ayrıca bu operasyonların uluslararası kamuoyunda İsrail'in kararlılığını ve operasyonel gücünü gösterdiği, aynı zamanda İran'ın yalnızlaştırılmasını kolaylaştırdığı görülmektedir. Bu bağlamda HUMINT faaliyetleri, yalnızca taktik başarılar üretmekle kalmayıp, stratejik iletişim aracı olarak da kullanılmıştır. İsrail'in bu operasyonlarla hem düşman ülkenin iç dengesini bozma hem de uluslararası meşruiyetini pekiştirme çabası içinde olduğu anlaşılmaktadır. Böylece HUMINT, dış politika enstrümanı haline gelmiştir.

Bu tür operasyonlar, psikolojik harp ve bilgi savaşı boyutlarıyla da desteklenmektedir. Medya manipülasyonu, siber operasyonlar ve sahte haber yayma gibi yöntemler, İran'daki kamuoyunun algısını şekillendirmede kritik rol oynamaktadır. HUMINT faaliyetlerinin kapsamı sadece bilgi toplamakla sınırlı kalmayıp, karşı tarafın moral ve motivasyonunu düşürmek, iç karışıklıkları artırmak ve uluslararası kamuoyunu etkilemek gibi daha geniş stratejik hedeflere yöneliktir. Bu çok katmanlı yaklaşım, MOSSAD'ın operasyonlarını sadece askeri değil, aynı zamanda psikolojik ve diplomatik bir güç aracı haline getirmiştir.

Araştırma ayrıca MOSSAD'ın HUMINT faaliyetlerinde kullandığı yöntem ve tekniklerin zaman içinde nasıl evrildiğini de göstermektedir. Geleneksel casusluk faaliyetlerinden, dijital çağın sunduğu imkânlarla desteklenen yeni yöntemlere kadar birçok araç kullanılmaktadır. Ancak insan kaynağı hâlâ bu işin merkezinde yer almaktadır. Kod adıyla görev yapan saha ajanları, kaynak toplayıcılar, hedef kişiyle temas kuran aracılar ve çevirmenler gibi unsurlar MOSSAD'ın başarısında belirleyici roller oynamaktadır. Ayrıca, teknolojik gelişmelerle birlikte elektronik iletişim ve veri analizi gibi teknikler de

HUMINT operasyonlarını tamamlayıcı nitelikte kullanılmaktadır. Bununla birlikte, insan faktörünün taşıdığı esneklik, sezgi ve adaptasyon yeteneği, MOSSAD'ın zorlu koşullarda bile etkili sonuçlar elde etmesini mümkün kılmaktadır. Bu bağlamda, istihbarat operasyonları çok disiplinli bir yapıya kavuşmuş, teknik ve insani unsurların dengeli entegrasyonuyla güçlendirilmiştir.

Zamanla, MOSSAD'ın HUMINT yöntemleri giderek daha sofistike hale gelmiş; sosyal mühendislik, psikolojik manipülasyon ve dezenformasyon teknikleri gibi karmaşık stratejiler operasyonlara entegre edilmiştir. Ayrıca, dijital platformlar üzerinden yürütülen istihbarat toplama faaliyetleri, klasik ajan kaynaklarına alternatif ya da tamamlayıcı bir rol üstlenmiştir. İnsan unsuru ile teknolojinin bu uyumu, MOSSAD'ın dinamik ve çevik yapısını korumasına olanak sağlamış; değişen bölgesel tehditlere hızla yanıt vermesine imkan tanımıştır.

Tezde ayrıca, MOSSAD'ın HUMINT faaliyetlerinin etik ve hukuki boyutlarına da değinilmiştir. Uluslararası hukuk çerçevesinde, başka bir ülkenin egemenlik sınırları içerisinde yasa dışı istihbarat faaliyeti yürütmek, hedef kişilere yönelik suikastlar düzenlemek ya da sabotaj gerçekleştirmek uluslararası normlara aykırı kabul edilmektedir. Ancak Ortadoğu'daki reelpolitik dengeler göz önüne alındığında, devletler bu tür faaliyetleri meşrulaştırmak adına "önleyici güvenlik", "ulusal savunma" ya da "devletin bekası" gibi argümanlara başvurmaktadır. MOSSAD'ın operasyonları da bu çerçevede ele alınmakta ve İsrail tarafından çoğu zaman açık biçimde sahiplenilmese de dolaylı biçimde desteklenmektedir.

Bu durum, HUMINT faaliyetlerinin sadece teknik ve operasyonel değil, aynı zamanda siyasi ve diplomatik bir boyutu olduğunu göstermektedir. Etik ikilemler, operasyonların yürütülme biçimini ve uluslararası ilişkilerdeki yankılarını şekillendirmektedir. Bu nedenle, MOSSAD'ın faaliyetleri üzerine yapılan analizlerde, hukuki sınırların ve etik kaygıların sürekli tartışıldığı, operasyonel başarı ile uluslararası itibar arasındaki hassas dengenin gözetildiği sonucuna varılmıştır.

Bunun yanı sıra, bu faaliyetlerin hedef ülkelerin iç hukukunda da ciddi yasal ihlaller oluşturduğu ve ulusal egemenlik prensiplerini zedelediği gözlemlenmiştir. Ancak pratikte, bu tür operasyonlara yönelik yaptırımların uygulanması oldukça sınırlı kalmakta, zira uluslararası toplumun istihbarat faaliyetlerine yönelik normlar genellikle gri bölgelerde seyretmektedir. Ayrıca, MOSSAD gibi istihbarat servislerinin faaliyetleri, devletlerin gizli

savaş araçları olarak görüldüğünden, uluslararası arenada bu tür hukuki sınırların esnetilmesi ve çoğu zaman görmezden gelinmesi söz konusu olmaktadır. Bu durum, HUMINT faaliyetlerinin meşruiyeti ve etikliği konusundaki tartışmaları daha da derinleştirmektedir.

İsrail'in İran üzerindeki istihbarat baskısı, aynı zamanda bölgesel ittifaklar üzerinde de etkili olmaktadır. ABD-İsrail istihbarat iş birliği, özellikle İran'ın nükleer programı karşısında en önemli ekseni oluşturmaktadır. Ayrıca Körfez ülkeleriyle yapılan istihbarat temelli ilişkiler, İsrail'in bölgedeki HUMINT faaliyetlerine doğrudan ya da dolaylı destek sağlamaktadır. MOSSAD'ın Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri gibi ülkelerle yürüttüğü örtülü temaslar, İran tehdidi karşısında "ortak çıkar" prensibiyle şekillenmektedir. Bu iş birlikleri sadece istihbarat paylaşımı ile sınırlı kalmayıp, operasyonel koordinasyon ve stratejik planlamayı da içermektedir. Bölgesel aktörler arasında oluşturulan bu karmaşık ağ, İran'a karşı çok katmanlı bir istihbarat ve güvenlik kuşağı oluşturmaktadır. Böylece MOSSAD, hem doğrudan kendi operasyonlarını yürütmekte hem de bölgedeki müttefiklerinin kaynaklarını ve olanaklarını etkin şekilde kullanarak bölgesel dengeyi kendi lehine çevirmektedir. Bu kapsamda, ABD'nin sağladığı teknolojik destek ve istihbarat paylaşımı, MOSSAD'ın sahadaki hareket kabiliyetini artırmakta; Körfez ülkelerinin ise bölgesel sahada istihbarat ağlarını genişleterek, İran'a karşı kolektif bir direniş oluşturmasına imkan sağlamaktadır. Tüm bu dinamikler, Ortadoğu'nun istikrarsız jeopolitik yapısında İsrail'in stratejik üstünlüğünü pekiştirmekte ve HUMINT faaliyetlerinin bölgesel etkisini derinleştirmektedir.

Bölgesel aktörler arasında oluşturulan bu karmaşık ağ, İran'a karşı çok katmanlı bir istihbarat ve güvenlik kuşağı oluşturmaktadır. Böylece MOSSAD, hem doğrudan kendi operasyonlarını yürütmekte hem de bölgedeki müttefiklerinin kaynaklarını ve olanaklarını etkin şekilde kullanarak bölgesel dengeyi kendi lehine çevirmektedir. Ayrıca, bu ittifaklar diplomatik kanallarda da pekiştirilmekte, ortak tehdit algısı üzerinden bölgesel güvenlik iş birliği mekanizmaları geliştirilmektedir. Bu durum, Ortadoğu'daki jeopolitik dinamiklerin yeniden şekillenmesinde MOSSAD'ın dolaylı ama kritik bir rol üstlendiğini göstermektedir.

Sonuç olarak, bu tez çalışması, MOSSAD'ın Ortadoğu'daki HUMINT faaliyetlerinin özellikle İran üzerinde nasıl şekillendiğini çok boyutlu olarak ele almıştır. İstihbarat faaliyetlerinin klasik güvenlik paradigmalarının çok ötesinde, psikolojik, diplomatik, ekonomik ve toplumsal etkiler yarattığı net biçimde ortaya konmuştur. HUMINT, sahada

insanı merkeze alan, sabır ve strateji gerektiren bir faaliyet olarak, İsrail'in bölgedeki güvenlik politikasının vazgeçilmez bir unsurudur. Bu bağlamda, MOSSAD'ın insan kaynağı yönetimindeki profesyonelliği ve operasyonel çevikliği, bölgedeki diğer istihbarat teşkilatlarına kıyasla üstünlük sağlamaktadır. Ayrıca, HUMINT faaliyetlerinin sadece istihbarat toplamakla kalmayıp, aynı zamanda hedef ülkelerde algı yönetimi ve psikolojik harekâtlar yoluyla uzun vadeli stratejik avantajlar kazandırdığı anlaşılmıştır.

Özellikle 11 Eylül 2001 terör saldırılarından sonra küresel düzeyde istihbarat faaliyetlerinin artışı ve güvenlikleştirme politikalarının yaygınlaşması, MOSSAD gibi örgütlerin hareket alanını genişletmiş; insan istihbaratı faaliyetlerinin daha meşru ve sistematik bir biçimde yürütülmesine zemin hazırlamıştır. Bu dönemde birçok devlet, güvenlik gerekçesiyle istihbarat teşkilatlarına daha geniş yetkiler tanımış; bu durum HUMINT faaliyetlerinin hız kazanmasına ve uluslararası normlarda istihbarat operasyonlarına daha fazla tolerans gösterilmesine neden olmuştur. MOSSAD'ın HUMINT operasyonlarının bu küresel dönüşümle paralel geliştiği ve özellikle İran gibi "tehdit" algısıyla ön plana çıkan ülkeler üzerinde daha etkin bir yapıya kavuştuğu görülmektedir.

Bu tez çalışması, gizli yürütülen operasyonel aktivitelere ve tasniflenmiş belgelere erişim olanağı olmadığından ve sınırlı olması nedeniyle açık kaynak materyallerinin sistematik incelemesine dayanmaktadır. Bu kapsamda resmi raporlar, akademik çalışmalar, basın kaynakları, devlet yetkililerinden alınan bilgiler ve sızıntılar oluşturmaktadır. Açık kaynaklar taranırken dezenformasyona maruz kalmamak amacıyla çoklu kaynaklar derlenmiş ve özellikle bilgiler toplanıp sentez ve analizleri yapılarak çalışma yapılmıştır.

Gelecek çalışmalarda, HUMINT faaliyetlerinin etkileri daha sayısal verilerle desteklenebilir; örneğin operasyonların İran iç siyasetinde yol açtığı değişimler, kamuoyu algısı üzerindeki etkiler ya da rejim içi hizipler arasındaki güvenlik kırılmaları gibi konular daha derinlemesine analiz edilebilir. Ayrıca, MOSSAD'ın diğer bölge ülkelerindeki HUMINT faaliyetleriyle kıyaslamalı çalışmalar da Ortadoğu'daki istihbarat savaşlarının kapsamını daha iyi anlamamıza katkı sağlayacaktır. Böylece, HUMINT'in bölgesel dinamikler üzerindeki etkileri daha geniş bir perspektifle değerlendirilebilir ve bu alanda stratejik politika önerileri geliştirilebilir. Bununla birlikte, HUMINT'in gelişen teknoloji ve değişen jeopolitik şartlar karşısında nasıl şekilleneceği, ortaya çıkabilecek yeni riskler ve fırsatlar da gelecek araştırmaların önemli bir konusu olacaktır.

8. KAYNAKÇA

Abdurahmanlı, E. (2018). *İstihbarat teşkilatlarının terör örgütlerine sızması: İRA örneği* [Yüksek Lisans Tezi İstanbul Aydın Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Abrahamian, E. (2019). *Modern iran tarihi*. (Çev. Dilek Şendil). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Abueleyan, A. (2022). *İsrail istihbaratının Filistin ve komşu Arap ülkelerdeki faaliyetleri 1948-2014* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi.

Acar, Ü. **(**2019, Aralık 27). Yönlendirici güç: İstihbarat servisleri. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi***,** *3*(2), 103–134.

Acar, Ü. & Ömer U. (2007). *Devlet, güvenlik, istihbarat, terörizm*. Ankara: Adalet Yayınevi.

Ahin, T. (2010). İran İslam Cumhuriyeti'nde devlet yapısı. *Amme İdaresi Dergisi*, *43*(2), 81–100.

Akbaş, H. **(**2020). İran'ın jeopolitik konumu ve enerji politikaları. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, *17*(66), 45–62.

Akkaya, S. & İbrahimli, H. (2018). İran'ın bölgesel güce yükseliş süreci. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, *14*(28), 157–182.

Akman, M. K. (2019). Bilgi sosyolojisi açısından istihbarat kaynaklarının tasnifi ve değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 24–42.

Aktaş, H. E. (2017). İsrail'de dinî kurum, oluşum ve referansların siyasî, kamusal ve hukukî alanlara etkileri. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, *31*(1), 29–48.

Al Jazeera. (2020, Kasım 28). *Iran nuclear scientist Mohsen Fakhrizadeh killed in attack near Tehran*. https://www.aljazeera.com/news/2020/11/27/top-iranian-nuclear-scientist-killed-iran-armed-forces

Albright, D. & Brannan, P. (2013). *Iran's nuclear program: Status and prospects*. Institute for Science and International Security.

Albright, D. & Hibbs, M. (1992). Iraq's bomb: Blueprints and artifacts. *Bulletin of the Atomic Scientists*, 48(1), 24–30.

Altun, E. T. (2019). *İstihbarata karşı koyma (İKK)* [Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Andrew, C. (2009). *The secret world: A history of intelligence*. Yale University Press.

Andrew, C. (2018). *The Secret World: A History of Intelligence*. New Haven: Yale University Press.

ARI, Tayyar (Ekim 2004). *Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Siyaset*, I. Baskı, İstanbul: Savaş ve Diplomasi.

ASIS. (2018). *The Most Interesting Job Interview*. https://morehumanintelligence.com.au/ (Erişim: 22.05.2025)

ASIS. (2018). *Why Become An Intelligence Officer*. https://www.asis.gov.au/careers/roles-and-vacancies/intelligenceofficer/overview.html (Erişim: 15.01.2025)

ASIS. (2018). S*election Process*, https://www.asis.gov.au/careers/selectionprocess.html (Erişim: 28.01.2025)

Ataç, K. K. (2019, Kasım). *İstihbarat, casusluk, karşı casusluk, örtülü operasyonlar ve güvenlik* (Güvenlik Yazıları Serisi No. 45). Türkiye Güvenlik Portalı.

Ateş, A. (2013). Stratejik istihbarat ve Türk dış politikasına etkisi [Yüksek lisans tezi, Adnan Menderes Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Atılır, E. (2018). *Güvenlik ve istihbarat*. Siyasal Kitabevi.

Aydın, S. (2008). *Mali istihbarat birimi kurulması, fonksiyonları ve karşılaştırmaları, karapara aklama ve terörizmin finansmanı*. Ankara: Adalet Yayınevi.

Ayman G. (2006). İran nükleer krizi ve Türkiye, *Avrasya Dosyası Türkiye-Ortadoğu Özel Sayısı*, Cilt:12/2, 25-61

Bağcı, A. (2016). Açık kaynak ve sinyal istihbaratı: Güncel uygulamalar. *Dijital Communication Journal*, 4(2), 45–52.

Balcı, Ç. (2025). *İran ve dönüşen İsrail tehdidi: 2025 projeksiyonu*. İran Araştırmaları Merkezi (İRAM).

Bamford, J. (2004). The NSA and the new counterintelligence. *Foreign Affairs*, *83*(3), 81–92.

Barnaby Frank, (1993).*How Nuclear Weapons Spread: Nuclear-Weapon Proliferation in the 1990's*, Routhledge, New York.

Bayer, S. & Öz, S. (2024, Eylül). *Teknoloji istihbaratında açık kaynak istihbarat tekniklerinin kullanılması*. 11. Savunma Teknolojileri Kongresi (savtek 2024), Ankara.

BBC News. (2014, 16 Ocak). Israel in first UAE visit since murder of Hamas al-Mabhouh. *BBC News*. https://www.bbc.com/news/world-middle-east-25771311

BBC News. (2010, 29 Kasım). Iranian nuclear scientist killed in motorbike attack. *BBC News*. https://www.bbc.com/news/world-middle-east-11860928

BBC News. (2012, 11 Ocak). Iran car explosion kills nuclear scientist in Tehran. *BBC News*. https://www.bbc.com/news/world-middle-east-16501566

BBC News. (2015, 4 Mart). Israel's Netanyahu warns over Iran nuclear deal [Video]. BBC News. https://www.bbc.com/news/av/world-middle-east-31716844

BBC News. (2010). Coverage on the assassination of Mahmoud al-Mabhouh (Dubai).

https://www.gq.com/story/the-dubai-job-mossad-assassination-hamas?

BBC News. (2022). Israel's Mossad suspected of high-level Iran penetration. *BBC News*. https://www.bbc.com/news/world-middle-east-60250816

Beilin, Y., Sharfman, D., Kimche, D. & Eid, B. (2001). *Israel's foreign policy and human rights* (Friedrich-Ebert-Stiftung, Israel Office). Herzliya, Israel.

Belçika Finansal İstihbarat İşleme Birimi (CTIF). (2023, 22 Eylül). *Belçika'da terörizmin finansmanı durumuna bakış*. Avrupa Konseyi, Terörizmin Finansmanı ile Mücadele: Koordinasyon Toplantısı, Kızılcahamam.

Benny, S., & Shapiro, S. (2012). *The Shadow Warriors: Israel's Intelligence Community*. New York: Random House.

Bergman, R. (2018). *Rise and Kill First: The Secret History of Israel's Targeted Assassinations*. Random House.

Berk, O. T. (2014). *Türkiye ve açık kaynak istihbaratı* [Yüksek lisans tezi, Kara Harp Akademisi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Betts, R. K. (2007). *Enemies of intelligence: Knowledge and power in American national security*. Columbia University Press.

Biblehub. (2022). *Proverbs 11:14*. https://biblehub.com/proverbs/11-14.htm

Black, I. & Morris, B. (1991). *Israel's Secret Wars: A History of Israel's Intelligence Services*. New York: Grove Press.

Black, I. (2005). *Israel's Secret Wars: A History of Israel's Intelligence Services*. Grove Press.

Black, I. & Morris, B. (1991). *Israel's Secret Wars: A History of Israel's Intelligence Services*. New York: Grove Press.

Blair, B. G., & Lochbaum, D. (2014). *The nuclear threat: What you need to know*. Union of Concerned Scientists.

Bonnet, Y. (2009). *Vevak, au service des ayatollahs: Histoire des services secrets iraniens*. Timée-éditions.

Burkett, R. (2013). An Alternative Framework for Agent Recruitment: From MICE to RASCLS. *Studies In Intelligence*, 57(01), s. 7-17

Boyce, M. (2014). *Iran IX. Religions in Iran (1) Pre-Islamic* [Entry]. In E. Yarshater (Ed.), *Encyclopaedia Iranica*. Retrieved August 31, 2025, from https://www.iranicaonline.org/articles/iran-ix1-religions-in-iran-pre-islamic-times

Cankara, Y.(2005). *Yeni Oyun İran'ın Nükleer Politikası*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Ceylan, Ali K.(Temmuz 2009). *Çığlık Çığlığa İran*, I. Basım, İstanbul: Yeni Yüzyıl Yayınları.

CIA. (2016). *Human Intelligence.* https://www.cia.gov/offices-of-cia/clandestineservice/intelligence.html (Erişim: 08.01.2025)

CIA. (2016). *Use Of 'Eyes Only' And 'To Be Opened By Addressee Only'*. https://www.cia.gov/library/readingroom/document/cia-rdp78-02990a000100030022-5 (Erişim: 30.04.2025)

CIA. (2017). *Application Process*.https://www.cia.gov/careers/application-process (Erişim: 25.01.2025)

CIA. (2017). *FAQs*. https://www.cia.gov/careers/faq/?tab=list-25 (Erişim: 29.01.2025)

Central Intelligence Agency. (n.d.). *Protecting secrets—and each other: The Prepublication Classification Review Board*. CIA. Retrieved August 27, 2025,

from https://www.cia.gov/about/organization/prepublication-classification-review-board (Erişim: 01.05.2025)

Cirincione, J. (2007). *Bomb scare: The history and future of nuclear weapons*. Columbia University Press.

Combating Terrorism Center at West Point. (2009). *The limits of Iranian influence among Gulf Shia*. West Point, NY: U.S. Military Academy.

Condulescu, T. (2009). *Geopolitics and foreign policy: The case of Israel* (Master's thesis, Central European University], Department of Political Science, Budapest, Hungary.

Crist, D. (2012). *The Twilight War: The Secret History of America's Thirty-Year Conflict with Iran*. Penguin Press.

Çam, B. (2020). *İstihbaratta karşı istihbarat ve karşı casusluk: James Jesus Angleton örneği* [Yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Çatı, M. O. & Çamlıdağ, S. (2023). Realizm ve uluslararası hukuk bağlamında İran-İsrail nükleer güç rekabeti. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (1), 306-336.

Çetin, M. S. (2019). *Orta doğu ve iran jeopolitiği*. İstanbul: SETA Yayınları.

Darıcalı, A. B. (2018). *İstihbarat: kavramsal çerçeve, teorik temeller ve uygulamalar*. Nobel Akademik Yayıncılık.

Darıcalı, A. B. (2020). *Gizli servisler ve modern devlet: soğuk savaş sonrası dönemde istihbaratın rolü*. Gece Kitaplığı.

Darıcalı, A. B. (2020). *İstihbaratın dünü ve bugünü*. İstanbul: XYZ Yayıncılık.

Darıcalı, A. B. (2022). *İnsan istihbaratı ve ajan yönetimi: HUMINT Temelli Uygulamalar*. Yalın Yayıncılık.

Darıcalı, A. B. (2023). *İstihbaratın Sırları: Tarihten Günümüze Operasyonlar ve Yöntemler*. Orion Akademi.

Delibalta, Y. (2019). *İstihbarat çalışmaları*. [Kitap]. Academia.edu. https://www.academia.edu/92774427/%C4%B0stihbarat_%C3%87al%C4%B1%C5%9Fmalar%C4%B1

Demir, C. K., & Yenal, S. (Eds.). (2022). *İstihbarat çalışmaları* (1. basım). Nobel Akademik Yayıncılık. https://www.nobelyayin.com/kitap_istihbarat-calismalari_17083.html

Demir, S. (2018). *İstihbarat birimlerinde personel seçimi ve eğitiminin etkisi* [Yüksek Lisans Tezi, Polis Akademisi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Dilek, K. (2023, 8 Ağustos). *Petrol mü Dediniz! Bir Darbe İki Ülke: İran-Türkiye*. KAFKASSAM – Kafkasya Stratejik Araştırmalar Merkezi. https://kafkassam.com/kaan-dilekpetrol-mu-dediniz-bir-darbe-iki-ulke-iran-turkiye.html

Dizman, M. (2024). Egmont Grubu Stratejik Planı (2022-2027) Kapsamında terörizmin finansmanı ile mali istihbarat ilişkisi. *İstihbarat Çalışmaları ve Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 243-263.

Duyar, M. (2025). *İsrail'in güvenlik paradigması: Tehdit, ideoloji, müdahale*. Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM).

Düz, S., Aslan, M., Devrim, M. S. & Horasanlı, İ. (2024). *Ortadoğu'da tırmanan gerilimi ve İran-İsrail çatışması* (Kasım 2024). Siyasi, Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Vakfı.

EastPost. (2025, July). *Too late, too little*: IRGC cracks whip on Mossad, arrests 50, kills 2.

Efegil, E. (2013). İsrail'in dış politikasının belirleyicileri. *Ortadoğu Analiz*, 5(49), 53-67

Ekşioğlu, Ayça T. *Humeyni Dönemi İran Dış Politikası*, Kocaeli Stratejik Araştırmalar Masası (KOUSAM)

El-Havace, A. & Sadkhan, S. B. (2021, Ağustos). *İstihbarat ve elektronik savaş: Zorluklar ve gelecekteki trendler*. 2021 7. Çağdaş Bilişim Teknolojileri ve Matematik Uluslararası Konferansı (ICCITM).

Embassy of Israel in the Netherlands. (2022). *The state: Judiciary: The court system of Israel*. Embassy of Israel in the Netherlands. Retrieved August 31, 2025, from https://embassies.gov.il/hague/AboutIsrael/State/Pages/Judiciary.aspx

Erhan, C. (2015). *Türkiye'nin İsrail ile İlişkileri* (1948-2001). https://www.altayli.net/turkiyenin-israil-ile-iliskileri-1948-2001.html

Erol, K. M. (2022). *Açık kaynak istihbaratı ve askeri istihbarat: Haşdi Şabi örgütü üzerinde uygulama* (2. Baskı). Nobel Bilimsel Eserler.

Financial Times. (2025, June 23). Iranian paramilitaries go on the hunt for Mossad agents.

https://www.ft.com/content/f36f7ea3-04a5-4639-a603-4d351ba00f50?

Friedman, G. (2017). *Israel's Intelligence Community: Challenges and Reforms*. Tel Aviv: Institute for National Security Studies.

Fulton, J. (2020). *Iran isn't the only Middle Eastern country in a unique partnership with China*. Atlantic Council.

Gardner, D. (2023). Kompromat, aşk tuzağı ve Çin'in ajan temin stratejileri. *Intelligence Review Quarterly*, 17(1), 33–49.

Gerecht, R., & Domínguez, R. (2010). Iran's covert war. *Foreign Affairs*, 89(6), 36-49.

Ghasseminejad, S. (2019). *Iran's security doctrine in a changing Middle East*. Foundation for Defense of Democracies.

Gill, P. (2009). *Intelligence in an insecure world* (2nd ed.). Cambridge: Polity Press.

Grant, M. (2009). *Background Checks for New Applicants.* https://www.fbi.gov/audio-repository/news-podcasts-inside-background-checks-fornew-applicants.mp3/view (Erişim: 08.04.2025)

Griffith, A. (1988). *The Spy Wore Red*. New York: Charter Books.

Gündoğan, Ü. (2010). *İran ve Ortadoğu: 1979 İran İslam Devrimi'nin Ortadoğu dengelerine etkisi*. Ankara: Adres Yayınları.

Gündoğan, Ü. (2011, Mayıs). Geçmişten bugüne İran İslam Devrimi: Genel değerlendirme. *Ortadoğu Analiz*, 3(29), 93–99.

Gürkan, E. S. (2017). *Sultanın casusları: 16. yüzyılda istihbarat, sabotaj ve rüşvet ağları*. İstanbul: Kronik Yayıncılık.

Haaretz. (2010, Kasım 30). *Iranian nuclear scientist killed in Tehran bomb blast*. https://www.haaretz.com/2010-11-29/ty-article/iran-nuclear-scientist-killed-by-car-bomb-in-tehran/0000017f-dbba-d856-a37f-fffafde70000

Haaretz. (2011, 10 Mayıs). *Meir Dagan warns Iran's nuclear program may take years to mature*. Haaretz. Erişim adresi: https://www.haaretz.com/2011-01-

07/outgoing-mossad-chief-iran-won-t-have-nuclear-capability-before-2015/0000017f-e993-dea7-adff-f9fba1f80000

Harel, A., & Issacharoff, A. (2013). *34 days: Israel, Hezbollah, and the war in Lebanon*. Palgrave Macmillan.

Harel, I. (1983). *The house on garibaldi street*. New York: Viking Press.

Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü. (2016). *İstihbarat ve bilgi yönetimi ders notları*. İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü.

Harris, R. (2017). *Australia's Foreign Spy Agency Launches New Agent Recruitment Campaign*. https://www.heraldsun.com.au/news/victoria/australias-foreign-spyagency-launches-new-agent-recruitment-campaign/newsstory/6347c3d88013f1357a6e952fb9e8c9b3 (Erişim: 20.04.2025)

Hersh, S. M. (2007). The redirection: Is the administrations new policy benefiting our enemies in the war on terrorism. https://www.newyorker.com/magazine/2007/03/05/the-redirection Erişim tarihi: 22 Mayıs 2025

Hoffman, B. (1999). *Anonymous soldiers: The struggle for ısrael, 1917–1947*. New York: Vintage.

Hoffman, R. (2019). *Israel's foreign policy under Benjamin Netanyahu*. Foreign Policy Research Institute.

Holt M. P. (1995). *Secret ıntelligence and public policy*. United States of America: Congressional Quarterly.

Hood, W. (1982). *Mole*. New York: W.W.Norton&Company.

Hopkins, N., ve Morris, J. (2015). *Former Agent: I was Abandoned by MI5 After Breakdown*.https://www.bbc.com/news/uk-33543352 (Erişim: 27.06.2025)

Hulnick, A. S. (2006). *Keeping secrets: Intelligence basics for the military professional*. Naval Institute Press

Hulnick, A. S. (2014). Human intelligence: All humans, all minds, all the time. In R. J. Aldrich (Ed.), *Intelligence studies in Britain and the US: Histories, organizations, and identities* (pp. 119–136). Routledge.

Hunter, S. T. (2010). *Iran's foreign policy in the post-Soviet era: Resisting the new international order*. Praeger.

International Atomic Energy Agency (IAEA). (2015). *Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA)*. https://www.iaea.org/newscenter/focus/iran/joint-comprehensive-plan-of-action

Iran Watch. (2022). *A history of Iran's nuclear program*. Wisconsin Project on Nuclear Arms Control. https://www.iranwatch.org/our-publications/weapon-program-background-report/history-irans-nuclear-program

Iranian Students' News Agency [ISNA]. (2011, January 11). Iran hangs man over scientist killing. *ISNA*. Retrieved August 31, 2025

Ishakat, A. & Bani Salameh, M. T. (2022). Understanding Israel's foreign policy from the perspective of identity and security. *Insight Turkey, 24*(2), 181–201. https://www.researchgate.net/publication/362303513_UNDERSTANDING_ISRAEL'S_FOREIGN_POLICY_FROM_THE_PERSPECTIVE_OF_IDENTITY_AND_SECURITY

Israel Ministry of Foreign Affairs. (2012, 21 Mayıs). *Statements by Prime Minister Netanyahu on Iran's nuclear threat*. Israel Ministry of Foreign Affairs. Erişim adresi: https://www.gov.il/en/departments/news/pm_netanyahu_remarks_iran_21-may-2012

İpek, M. Y. (2020, 6 Ağustos). İran-İsrail çekişmesinde 'Siber Cephe'. *İNSAMER*, Analiz.

İran Araştırmaları Merkezi (İRAM). (2025). *İran-İsrail çatışması: Bölgesel ve küresel boyutlar* (Haziran 2025).

Orta Doğu'da Güncel Güvenlik Sorunları, Bahçeşehir Üniversitesi Uluslararası Güvenlik ve Stratejik Araştırmalar Merkezi, (Ekim 2010). *İran Nükleer Programının Orta Doğu Güvenliğine Etkileri*, İstanbul https://www.historystudies.net/dergi/tar2015121e290.pdf

İran'ı Anlamak, (Temmuz 2009). Bahçeşehir Üniversitesi, Uluslararası Güvenlik ve Stratejik Araştırmalar Merkezi, İstanbul,

https://www.academia.edu/2460213/%C4%B0RANI_ANLAMAK, 30 Haziran 2011.

Jenkin, M. (2014). *Undercover In MI6: What's It Like To Work As A Spy?* https://www.theguardian.com/careers/careers-blog/spy-career-secret-service (Erişim: 04.03.2025)

Johnson, L. (2010). Evaluating "Humint": The Role of Foreign Agents in U.S. Security. *Comparative Strategy*, 29(4), 308-332.

Johnson, L. K. (2018). *Handbook of intelligence studies* (2nd ed.). Routledge.

Judd, A. (2008). The Top-Secret History of The Dead Letter Box. https://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=92489127 (Erişim: 08.04.2025)

Juneau, T., & Carvin, S. (2021). *Intelligence Analysis and Policy Making: The Canadian Experience*. Stanford University Press.

Kalaycıoğlu, E. (2016). İstihbarat ve güvenlik politikaları. *İstihbaratın temel kavramları ve kaynakları* (ss. 45–78). Beta Yayınları.

Karabulut, A. (2013). *Dünya tarihinde istihbaratın önemi* [Yüksek lisans tezi, Bozok Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Kara-Kaşka, M. (2025, 19 Haziran). İsrail istihbaratının İran'a saldırılarda rolü ne olabilir? *BBC Türkçe*. Güncelleme 23 Haziran 2025.

Karnieli - Miller, O., & Ayalon, L. (2004). The Role of the Holocaust in Israeli National Identity. *Israel Studies*, 9(1), 68–95.

Karakaya, İ. (2010). *11 Eylül 2001 sonrası ABD'nin değişen güvenlik algılamaları ve politikaları* [Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi].

Karakaya, İ. (2023). *Soğuk Savaş sonrası siyasi, sosyo-ekonomik ve askeri açıdan Türkiye-İsrail ilişkileri* [Araştırma makalesi]. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(Özel Sayı), 186–200.

Karsh, E. (2002). *Palestine Betrayed*. Yale University Press.

Kasıracı, O. ve Demirbaş M. (2020). İstihbarat faaliyetlerinin devlet güvenliği açısından incelenmesi. *Anadolu Strateji Dergisi*, 49-64.

Kavsıracı, O. (2020). İstihbarat süreci ve insan kaynaklı istihbaratın analizi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, *16*-27

Kavsıracı, T. (2020). İNSİST'in operasyonel boyutu ve HUMINT uygulamaları. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 8(3), 707–717.

Kaya, T. (2018). İran'ın bölgesel politikaları ve güvenlik stratejileri. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, *12*(2), 101–120. https://dergipark.org.tr/tr/pub/avrasya/issue/38879/474555

Keddie, N. R. & Richard, Y. (1981*). Roots of revolution: An interpretive history of modern Iran*. Yale University Press.

Kent, S. (2009). *Strategic Intelligence for American World Policy*. Princeton University Press.

Kent, S. (2011). Agents of influence: Reflections on intelligence, diplomacy and the UK–US special relationship. *Intelligence and National Security*, *26*(1), 121–139.

Keskin A.(Haziran 2008), İran'ın yeni güvenlik konsepti ve değişen küresel ve bölgesel konumu, Mehmet Tuncel (Haz.), *Hedef Neden İran? Ortadoğu'da Güç Savaşları*, İstanbul: Etkileşim Yayınları,105-128.

Kızıloğlu, S. **(**2012). İsrail Devleti'nin kuruluşuna kadar geçen süreçte Yahudiler ve Siyonizm'in gelişimi. *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, *2*(1),

Kibaroglu, M. (2018). *Nükleer silahlar ve Ortadoğu'da güvenlik dilemma* [Nuclear weapons and the security dilemma in the Middle East]. SETA Yayınları.

Kibaroğlu, M. (1999, Güz). *İran bir nükleer güç mü olmak istiyor? Avrasya Dosyası – İran Özel Sayısı*, 5(3), 271–282. Ankara: ASAM.

Khalil, N. (2025, June 17). *Iran Cracks Down on Israeli Spy Network in Sweeping Operation*. Policy Wire

Kober, A. (2016). *Israel's Nuclear Dilemma*. Routledge.

Koca, H. İ. (2021). Stratejik istihbarat. *Atatürk Üniversitesi Dergisi*, 52(3), 45-60. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/918275

Kumar, K., & Mehra, S. (2025, June 3). *Artificial intelligence and its role in modern warfare and national security*. Inkwell Publishers.

Lappin, Y. (2014, Şubat 24). Amid raging conflict in Syria, IDF deploys new division to border. The Jaruselam Post. http://www.jpost.com/Defense/Amid-raging-conflict-in-Syria-IDF-deploysnew-division-to-border-342314.

Lewenthal, M. (2017). *Intelligence: From secrets to policy* (Çev. E. B. Türkkan). Georgetown University Press.

Lokmanoğlu, E., Bilgi Kurt, İ., & Kocaağa, N. (2023). İstihbarat toplama yöntemlerinden birisi olan HUMINT (Human Intelligence) türü espiyonaj faaliyetlerinin temeli iletişim: *Kavramsal bir derleme.Digital Communication Journal* Cilt/Sayı: Vol. 6**,** Issue 12**,** 38–62

Lovell, S. (1966). *Of Spies and Strategems*. New Jersey: Prentice Hall.

Lowenthal, M. M. (2017). *Intelligence: From Secrets to Policy* (7th ed.). CQ Press.

Mangır, D. Ş. ve Küçükkırlı S. N. (2019). Gelenekselden dijitale siber istihbarat ve rus dış politikası. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (Prof Dr. Fuat Sezgin Özel Sayısı), 296-308.

Margolis, G. (2013), The Lack of Humınt: A Recurring Intelligence Problem, *Global Security Studies*, 4(2), 43–60.

Maslow, A. H. (1943). A theory of human motivation. *Psychological Review*, 50(4), 370–396.

Mazzetti, M. (2012). *The way of the knife: The CIA, a secret army, and a war at the ends of the earth*. Penguin Press.

Mearsheimer, J. J., & Walt, S. M. (2007). *The Israel Lobby and U.S. Foreign Policy*. Farrar, Straus and Giroux.

Melman, Y., & Raviv, D. (1990). *Spies Against Armageddon: Inside Israel's Secret Wars*. Levant Books.

Melman, Y., & Raviv, D. (2007). *Every Spy a Prince: The Complete History of Israel's Intelligence Community*. Houghton Mifflin.

Mitvim Institute. (2023). *Israeli foreign policy index 2023: Findings of the Mitvim Institute survey*. https://mitvim.org.il/en/the-israeli-foreign-policy-index-of-2023/

Molla, A. (2009, Ağustos 1). Soğuk savaş sonrası Körfez Krizleri ve Türkiye-ABD-NATO ilişkileri. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(11), 29–45. https://dergipark.org.tr/tr/pub/yead/issue/21820/234550

Moran, L. (2005). *Blowing My Cover*. New York: G.P. Putham's Sons.

Morris, B. (1999). *Righteous Victims: A History of the Zionist-Arab Conflict, 1881-1999*. New York: Vintage.

Moshaver, Z. (2003). Revolution, theocratic leadership and Iran's foreign policy: Implications for Iran–EU relations. *The Review of International Affairs*, 3(2), 38–54.

Muminov, N. (2018). *Holokost anlatısının İsrail devlet kimliği inşasındaki rolü ve Arap ülkelerine yönelik dış politikasına etkisi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi.

Muran, A., & Atay, A. G. (2009). Humeyni ve Ahmedinejad dönemi İran dış politikasının karşılaştırmalı analizi. *Beykent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 2(2)

Murat, T. (2019). İsrail Devletinin kuruluşu ve Türk basınına yansımaları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *29*(2), 449–468.

Myagkov, A. (1976). Inside the KGB: An Exposé by an Officer of the Third Directorate.

National Archives. (2018). *Small Town Espionage*. https://catalog.archives.gov/id/896138 (Erişim: 04.02.2025)

Navideshahed. (2019, January 1). *How CIA*, Mossad helped form SAVAK

Nejat ile Söyleşi, (10 Ocak 2011). *İran üzerinde ABD ile Çin arasında güç mücadelesi var, ABD nükleer darbe yapabilir*., http://www.2023.gen.tr/subat2006/2.html,

Netanyahu, B. (2012, 27 Eylül). *Speech at the United Nations General Assembly*. *The Times of Israel*. https://www.timesofisrael.com/full-text-of-benjamin-netanyahus-speech-to-the-un-general-assembly/

Netanyahu, B. (2018, 27 Eylül). *What Iran hides, Israel will find: Full text of Netanyahu's UN speech*. *The Times of Israel*. https://www.timesofisrael.com/what-iran-hides-israel-will-find-full-text-of-netanyahus-un-speech/

Netanyahu, B. (2012, Eylül 27). *Speech at the United Nations General Assembly*. The Times of Israel.

Norton, A. R. (2007). *Hezbollah: A Short History*. Princeton University Press.

Nuclear Threat Initiative. (2023). *Israel nuclear profile*. Nuclear Threat Initiative. https://www.nti.org/countries/israel/

Onat, H. (2013). İran İslam Devrimi ve Şiîlik. *e-makâlât Mezhep Araştırmaları*, *6*(2), 223–256.

OPM (2016). *Questionnaire For National Security Positions*. https://www.opm.gov/forms/pdf_fill/sf86.pdf (Erişim: 08.07.2024)

Orhan, D. D. (2019). İran'ın Irak'a yönelik dış politikası: İdeoloji ve realizm arasında üç savaşın analizi. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, *7*(19), 390–406. https://dergipark.org.tr/tr/pub/avrasyad/issue/49223/628322

Ostrovsky, V. (1990). *By Way of Deception: The Making and Unmaking of a Mossad Officer*. St. Martin's Press.

Özalp, A. N. ve Asker Ali. (2017). *Devletin Güvenlik Politikalarında Siber İstihbaratın Rolü ve Önemi*. Aksaray: Aksaray Üniversitesi.

Özbay Fatih, (2007). Realpolitik, Pragmatizm, Ulusal Çıkarlar ve Nükleer Program Ekseninde Dünden Bugüne Rusya-İran İlişkileri, Kenan Dağcı ve Atilla Sandıklı (Dü.), *Satranç Tahtasında İran "Nükleer Program",* TASAM Yayınları, İstanbul, 151-218.

Özcan, Nihat Ali (2006). *İran Sorunu'nun Geleceği Senaryolar, Bölgesel Etkiler ve Türkiye'ye Etkileri*, Ankara: TEPAV,

Özdağ, Ü. (2011). *İstihbarat teorisi ve uygulaması*. Ankara: Kripto Yayınları.

Özdemir, E. ve Kahya, M. (2021). İstihbarat ve güvenlik çalışmalarında sosyal bilimlerin yeri ve önemi. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 2. Uluslararası Güvenlik Kongresi Özel Sayısı (İstihbarat ve Güvenlik), 1-14,

Özdemir, N. D. (2023, Haziran). Örgütsel sabotaj. *Örgütsel Sabotaj Konferansı*, İnönü Üniversitesi. (Sözlü bildiri).

Parsi, T. (2017). *Bir düşmanı kaybetmek: Obama, İran ve diplomasinin zaferi* [Losing an Enemy: Obama, Iran, and the Triumph of Diplomacy]. Yale University Press

Pedahzur, A. (2010). *The Israeli secret services and the struggle against terrorism*. Columbia University Press.

Peres, S. (1995). *The New Middle East*. New York: Random House.

Phythian, M. (2013). Human intelligence and espionage. *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence, 26*(2), 301–323.

PIR Center. (2022). *Chronology of Iran's nuclear program and international developments around it (1957–2020).* https://pircenter.org/en/projects/iran-russia/ (Erişim: 08 Temmuz 2024.)

Pillar, P. R. (2013). Israel and the Iranian Nuclear Challenge. *Foreign Affairs*, 92(4), 22-34.

Pigeon, L., Beamish, C. J. & Zybala, M. (2002). *HUMINT communication information systems for complex warfare*. Defence Research and Development Canada Valcartier.

Posch, W. (2013). *The Third World, global Islam and pragmatism: The making of Iranian foreign policy* (SWP Research Paper No. 3). Stiftung Wissenschaft und Politik – German Institute for International and Security Affairs, Berlin.

Press TV. (2025, July 28). Iran's Intelligence Ministry details counterintelligence masterstroke during Israeli-US war

Pringle, R. W., & Ransom, H. H. (2025). Intelligence – Iran, Nuclear, Diplomacy. In *Encyclopaedia Britannica*

Rabi, U. (2009). Israeli intelligence and the struggle for security. *Middle Eastern Studies*, 45(3), 379-395.

Reuters. (20 Eylül 2007). Iran nuclear scientist dies of poisoning. https://www.nytimes.com/2022/06/13/world/middleeast/israel-poison-iranian-scientists.html (Erişim: 07 Temmuz 2024.)

Reuters. (2011, Temmuz 24). Iranian scientist shot dead in Tehran. https://www.reuters.com/article/world/iranian-nuclear-scientist-killed-in-tehran-report-idUSTRE76M1WI/ (Erişim: 21 Temmuz 2024.)

Richelson, J. (1997). *The U.S. Intelligence Community*. Boulder, CO: Westview Press.

Rimington, S. (2002). *Open Secret*. London: Arrow Books.

Rosen, S. (2011). Mossad's Adaptation to the Post-Cold War Era. *Middle East Quarterly*, 18(3), 35-46.

Rubin, B. (2002). *Istanbul Intrigues*. Boğaziçi University Press.

Sachar, H. M. (2007). *A History of Israel: From the Rise of Zionism to Our Time* (2nd ed.). Alfred A. Knopf.

Sağlam, M. (2022). Servisler Arası İstihbarat Teşkilatının Pakistan siyaseti üzerine etkileri. *Akademik Sosyal Bilimler Dergisi*, *22*(3), 1212–1225.

Sahimi Mohammed. (2003) Iran's Nuclear Program. Part I: It's History, Https://www.iranwatch.org/library/sahimi-irans-nuclear-program-part-i-its-history-10-2-03

Salihi, Emin; (Erişim: 25 Mart 2025,), Orta Doğu'da Oluşan Yeni Dengeler ve "Şii Hilali" Söylemi, BİLGESAM, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=989:ortadouda-oluan-yeni-dengeler-ve-ii-hilalisoeylemi&catid=77:ortadogu-analizler&Itemid=150 , 05 Nisan 2011.

Sandler, T., & Hartley, K. (2007). *The Economics of Defense*. Cambridge University Press

Savaş, S. ve Topaloğlu N. (2016). *Siber Güvenlikte Yeni Boyut: Sosyal Medya İstihbaratı*. ss. 1-6 içinde. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi AB 2016 Akademik Bilişim.

Sefaria. (2022). *Sanhedrin 72a*. https://www.sefaria.org/Sanhedrin.72a.4

Segev, S. (2006). *Alone in Damascus: The Life and Death of Eli Cohen*. New York: Martin's Press.

Segev, T. (1993). *One Palestine, Complete: Jews and Arabs Under the British Mandate*. New York: Metropolitan Books.

Segev, T. (2006). *Eli Cohen: The True Story of the Legendary Israeli Spy*. Potomac Books.

Secret memo says Iran's new president "fired coups de grace Iran Focus. 2006. 20 Şubat 2008. Erişim tarihi: 11.08.2025

Sharmen, J., & Yılmaz, S. (2021). Nükleer casusluk ve istihbarat operasyonları: İran örneği. *Uluslararası Güvenlik ve İstihbarat Dergisi*, 5(2), 45-67.

Shlaim, A. (2000). *The Iron Wall: Israel and the Arab World*. W. W. Norton & Company.

Shulsky, A. N., & Schmitt, G. J. (1993). *Silent Warfare: Understanding the World of Intelligence*. Potomac Books.

SIS. (2018). *Application Process*. https://www.sis.gov.uk/application-process-oo.html (Erişim: 29.01.2025)

SIS. (2018). *History*. https://www.sis.gov.uk/our-history.html (Erişim: 02.01.2025)

SIS. (2018). *Intelligence Officer Ref*. 1351. https://recruitmentservices.applicationtrack.com/vx/lang-en-GB/mobile-0/appcentre2/brand-2/candidate/so/pm/1/pl/5/opp/1351-Intelligence-Officer-Ref-1351/en-GB (Erişim: 28.01.2025)

SIS. (2018). *SIS (MI6) AT A glance watch video*. https://www.sis.gov.uk/ (Erişim: 10.02.2025)

Sinkaya, B. (2022). AB - İran siyaseti. İçinde A. Akgül (Ed.), *Avrupa Birliği'nin küresel ve bölgesel politikaları* (ss. 121–144). Nobel Yayıncılık.

Stein, K. (2020). Cyberwarfare and Intelligence Operations: The Israeli-Iranian Context. *Journal of Strategic Studies,* 43(2), 110-135.

Şebin, E. (2022). Savunmacı realizm perspektifinden soğuk savaş dönemi Almanya-İsrail ilişkileri ve istihbarat servislerinin işbirliği. *Uluslararası Hitit Güvenlik Çalışmaları Dergisi,* 11(1)

Şencan, M. (2023). *Propagandanın stratejik istihbarat ve karşı istihbarat bağlamında değerlendirilmesi: Türk ve ABD istihbarat topluluklarının karşılaştırılması* (Yüksek Lisans Tezi, Polis Akademisi). https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Şenel, A. ve Şenel, S. (2018). *İstihbarat ve Güvenlik*. Nobel Yayıncılık.

Şenel, B. (2014). *İsrail Devleti'nin kuruluşunda Türkiye'nin İsrail'i tanıma süreci*. *Akademik Orta Doğu,* 9(1), 157–178**.**

Şenel, M. ve Şenel, T. A. (2018). *Temel güvenlik konularımız*. (2. Baskı), Ankara: Polis Akademisi Yayınları.

T.C. Tahran Büyükelçiliği. (2017, Haziran 13). *Türkiye–İran ilişkileri*. T.C. Dışişleri Bakanlığı. https://tahran-be.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/331818

Taflıoğlu, M. S. (2013). İran İslam Cumhuriyeti'nde egemenlik ve meşrûiyet kaynağı "Velâyet-i Fakih". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, *68*(3), 95–112.

Tarakçı, N. (2011, 17 Kasım). *Ortadoğu'da nükleer denge*. TASAM

Tasnim News Agency. (2024, February 2). Iran exposes Mossad espionage network in 28 ations. https://www.tasnimnews.com/en/news/2024/02/02/3032874/iran-exposes-mossad-espionage-network-in-28-nations?

Taşer, A. M. (2019). *İsrail'de din ve siyasal sistem ilişkisi bağlamında yerleşim politikası* (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi). https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Tarock, A. (1999). Iran–Western Europe relations on the mend. *British Journal of Middle Eastern Studies, 26*(1), 55–72

Tekin, Y. (2002). *Bir Gizli Servis Mensubunun Anıları Çuvaldız-I*. Ankara: Ümit Yayıncılık.

The Guardian. (2010, November 29). *Iranian nuclear scientist killed in bomb attack*. The Guardian. https://www.theguardian.com/world/2010/nov/29/iran-nuclear-scientist-bomb-attack?utm Erişim tarihi: 20.01.2025

The Jerusalem Post. (2013, March 4). *Lieberman vows firm stance against Iran nuclear threat*. *The Jerusalem Post*. Retrieved August 23, 2025 https://www.jpost.com/iranian-threat/news/lieberman-urges-discretion-on-iran Erişim Tarihi: 15.01.2025

The Times of Israel. (2025, June 18). *Quietly transforming Mossad, David Barnea paved the way for triumph in Iran*. The Times of Israel https://www.timesofisrael.com/quietly-transforming-mossad-david-barnea-paved-the-way-for-triumph-in-iran/ Erişim Tarihi: 20.06.2025

Turan, K. (2010, May 31). *İsrail'in insani yardım gemilerine saldırısı ve beklentiler*. ORSAM, https://orsam.org.tr/yayinlar/israilin-insani-yardim-gemilerine-saldirisi-ve-beklentiler/ Erişim tarihi: 05.05.2025

Turner, M. (2006). *Why secret intelligence fails: Lessons from the Iranian revolution and the Iraq war*. Dulles, VA: Potomac Books.

Tüysüz, Ü. (2014). *Türkiye-İsrail ilişkileri: 2002-2013* [Yayınlanmamış yüksek lisans Tezi]. Karadeniz Teknik Üniversitesi

United Nations Security Council. (2006, December 23). *Resolution 1737 (2006)*. https://undocs.org/S/RES/1737(2006)

United Nations Security Council. (2008, March 3). *Resolution 1803 (2008)*. https://undocs.org/S/RES/1803(2008)

United Nations Security Council. (2010, June 9). *Resolution 1929 (2010)*. https://undocs.org/S/RES/1929(2010)

Urhal, Ö. (2008), *Kamu güvenliği açısından istihbarat ve örgütlü suçlar*. 1. Baskı, Ankara: Adalet Yayınları.

U.S. Department of the Army. (2006). *Human intelligence collector operations (FM 2-22.3)*. Headquarters, Department of the Army.

Uygur, H. (2025). Dünden bugüne İran istihbarat mekanizması. *Millî İstihbarat Akademisi Başkan Yardımcısı*, Analiz, Şubat 2025.

Vaez Ali and Sadjadpour Karim, (2013). *Iran's Nuclear Odyssey: Costs and Risks*, Carnegie Endowment for International Peace, Washington,

Vakil, S. & Quilliam, N. (2021, April 14). *Steps to enable a Middle East regional security process*. Chatham House.

Vise, D. A. (2002). *The Bureau and The Mole*. New York: Grove Press.

Waltz, K. N. (1981). *The Spread of Nuclear Weapons: More May Be Better*. Adelphi Papers.

Warner, M. (2002). *The Rise and Fall of Intelligence: An International Security History*. Georgetown University Press.

Werner, T. (1997). C.*I.A. Officer Admits Spying For Russians*. http://www.nytimes.com/1997/03/04/us/cia-officer-admits-spying-for-russians.html (Erişim: 04.02.2025)

Wikileaks. (2011). *The Global Intelligence Files – Special Report: Iranian Intelligence and Regime Preservation*. Retrieved from

Wolfers, A. (2013). *Muğlak bir Simge Olarak "Ulusal Güvenlik"*. Esra Diri (Yayına Hazırlayan), Uluslararası İlişkilerde Anahtar Metinler içinde (ss. 43-58), İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi.

Sanyürek, M. B. (2018). *Devrim sonrası İran dış politikası*. *The Journal of Academic Social Science*, 6(86), 198–218.

Yates, E., ve Engel, P. (2017, Mayıs 13). 7 Things The CIA Looks For When Recruiting People. http://www.businessinsider.com/7-things-cia-director-recruitingpeople-michael-hayden-2017-3 (Erişim: 20.04.2025)

Yesevi, Ç. G. (2014). İsrail istihbaratı ve Mossad. In Ü. Özdağ (Ed.), *İstihbarat örgütleri* (ss. 217-270). Ankara: Kripto Yayınları.

Yesevi, Ç. G. (2020). *Muhsin Fahrizade suikastinin ardından İsrail istihbarat kültürünün değerlendirilmesi*. İstanbul Kültür Üniversitesi.

Yıldırım, T., & Aydın, M. (2020). İstihbarat personelinin rolü ve eğitiminin önemi. *Güvenlik Araştırmaları Dergisi*, *12*(1), 45–62.

Yıldırım, Z. (2005). *Türk basınında İran-Irak savaşı* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Yıldız, M. (2025). İsrail dış politikasının temel dinamikleri: Tarihsel süreç üzerinden genel bir değerlendirme. *Akademik Eurasia Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(Filistin Özel Sayısı), 34-53

Yılmaz, S. (2012). *Uluslararası Güvenlik ve İstihbarat Teorileri*. Ankara: Nobel Yayınları.

Yılmaz, S. (2015). *Modern İstihbarat ve Ulusal Güvenlik*. İstanbul: Beta Basım.

Yılmaz, S. (2016). *İstihbarat: Teori, teknik ve operasyon* (4. baskı). Kripto Yayınları.

Yılmaz, S. (2018). *Temel istihbarat*. Kripto Yayınları.

Yılmaz, S. (2021). *Yeni nesil savaşlar ve hibrit tehditler*. Kripto Yayınları.